

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Hiller István: Sopron a fasiszta sajtó tükrében (1944. okt. 15–1945. ápr. 4.)

**Hiller István: Sopron a fasiszta sajtó tükrében
(1944. okt. 15–1945. ápr. 4.)**

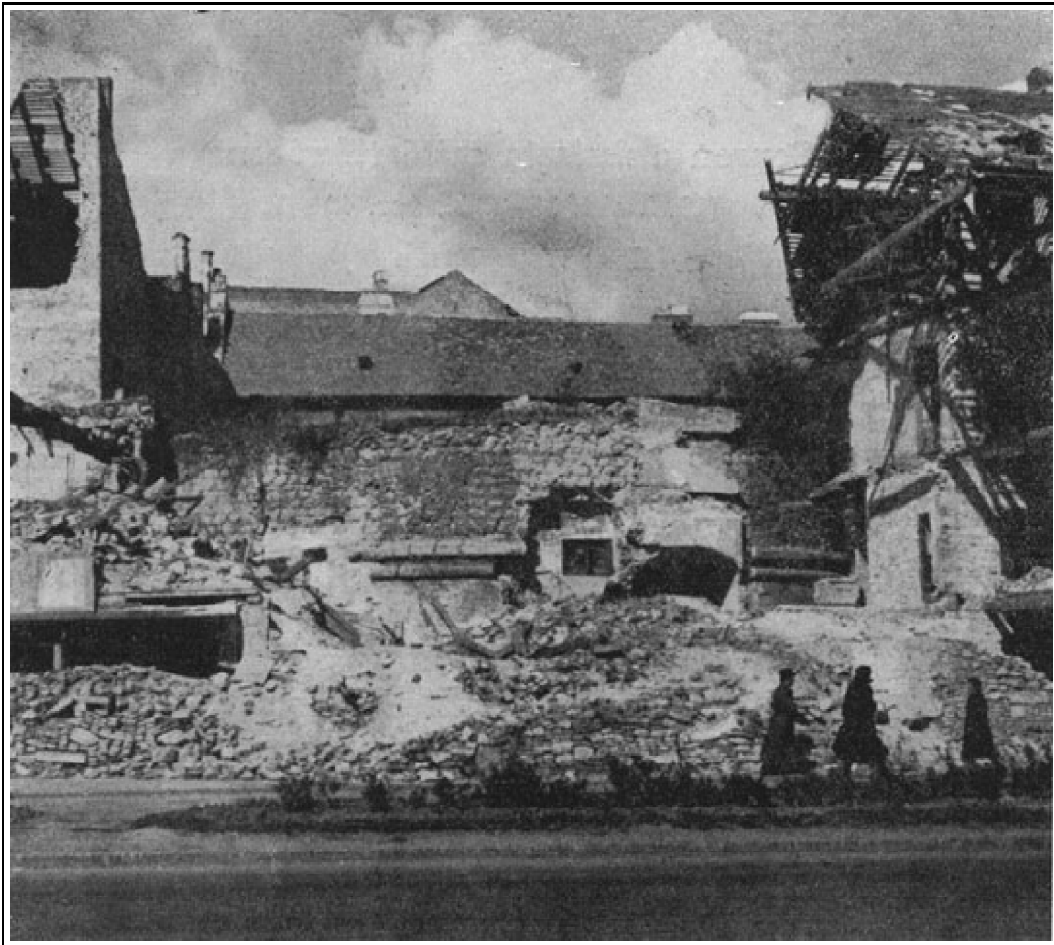
„Makkhetes!” Különös történet egy békés hangulatú kisvárosról – hirdette az 1944-es októberi soproni moziplakát. A filléres hirdetésekben azt olvashatjuk, hogy „úrinő háztartás vezetését, gyermek gondozását, vagy gondnoki állást vállalna”. Az októberi hadijelentések pedig arról számolnak be, hogy súlyos harcok folynak Debrecen és Nagyvárad között. Debrecentől délnyugatra négy szovjet hadtest indult támadásra. Október 14-én azt jelentette az MTI, hogy Aachentől északra az angolszászok erős támadásokat intéztek a város ellen. A kemény harcokba beavatkoztak a bombázók és vadászok is, majd ágyútűzet zúdítottak a városra, úgyhogy az egykori büszke császárváros romokban hever. A Soproni Hírlap ugyancsak október 14-én hírül adja, hogy néhány soproni trafikos a falusi lakossággal formális csereüzletet bonyolít le, különböző élelmiszerért, vajért, tojásért stb. dohányt ad cserébe.

A soproni színházban ugyanakkor az „Egy boldog pesti nyár” című operettet játszották meglehetősen sikerrel, és a soproniak a színházban, moziban pár órára talán elfelejtették a hadijelentéseket, a debreceni csatát, a légitámadások borzalmairól szóló híreket. Talán nem is sejtették még, hogy rövid időn belül a háború minden borzalmát át fogja élni városunk is, sőt egy rövid, de annál borzalmasabb időszakra a hungarista ópiummal és örülséggel beoltott „keresztény nemzeti és magyar” fasiszta rendszer, a „Kárpát-Duna Nagyhaza”, a „Vérség és Rögvalóság” alig pár négyzetkilométernyi területének fővárosa, a „végső győzelem” megszállottjainak utolsó fellegvára lesz.

A borzalmak pedig már előrevetették árnyékukat. A Soproni Hírlap október 15-i számában megírja, hogy a várost ellepték az idegenek, a menekültek. A pályaudvarokra és a városba vezető országutakra ki lehetne tenni a „megtelt” táblát. Ír az újság az ún. belső frontról is, annak rendkívül nagy jelentőségéről. Mintegy előkészíti az olvasót az igazi nehézségekre, amelyek majd csak ezután következnek. Pedig a több éve tartó háború már eléggé megviselte az idegeket, a nélkülözés, a nyomor elkereseredést és bizonytalanságot árasztott maga körül. Az élelmiszervásárlásnál egyre gyakrabban kellett gyakorolni a lemondás erényét, nap-nap után légiriadók zavarták az élet amúgy is abnormális menetét.

„Eddig is tudtuk – írja a lap – mi az a belsőfront, azt azonban hogy a polgári lakosságnak mennyire kell kivennie részét a háborúból, ebből a hatalmas 98világot elborító viharból, előreláthatólag most érezzük csak igazán az elkövetkezendő napokban és hetekben. Ezután be kell bizonyítanunk, hogy van lelkierőnk és nem ijedünk meg a ránk szakadó bajjoktól. Erős hittel bízva a békésebb holnapokban álljuk a nehézségeket.”

Mindezt az október 15-i Soproni Hírlap írta. A békésebb holnap az újságíró tollából csak frázis, semmitmondó szócséplés volt csupán, és nem fogható fel semmiképpen az október 15-i Horthy-féle kiugrási szándékra való célzásnak.

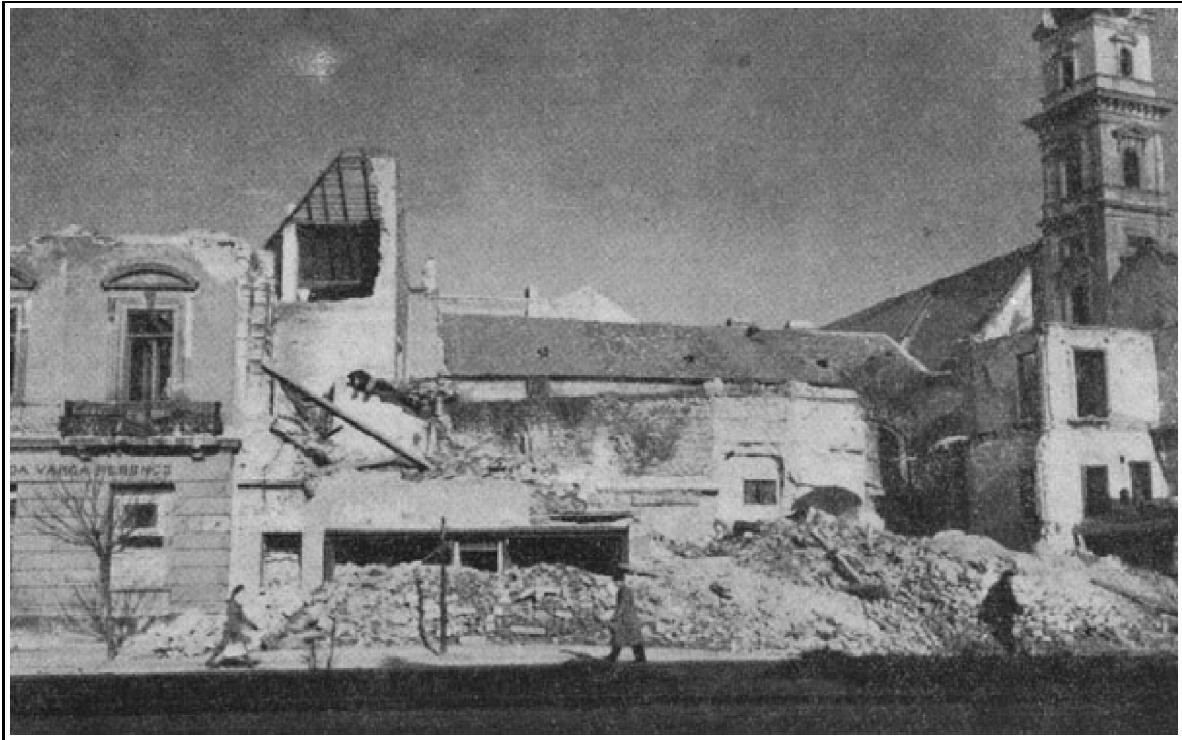

A Lenin körút (Várkerület) a nagy bástyával a bombázások után. Diebold K. felvétele

A lakosság egyébként már nem kért a „belső front harcaiból”. Gyakoriak voltak ekkor már a 3–4 órás légiriadók is, és egyre sűrűbbekké váltak. Így a sajtó is kénytelen volt megírni, hogy ez „nyugtalanítólag hatott az idegekre”, és hogy egyesek unom már az egészet jeligével „nem mutatnak elég komolyságot”. Bomba ekkor még nem hullott a városra, a háborúnak külső látható nyomai még nem voltak Sopronban. Egészen az első bombázásig tartotta magát az a hír, hogy Sopront nem fogják bombázni. Nem tudni ennek az állításnak, amely széles körben elterjedt, mi volt az alapja, tény azonban, hogy angolszász repülőgépek gyakran szórtak ekkor már röpcédulákat. Ezeken állítólag fel voltak tüntetve azok a városok, amelyeket bombázni fognak mint hadicélpontokat. ⁹⁹A felsorolt városok között Sopron ekkor még nem szerepelt. Nehéz volna ma már megállapítani, hogy ezeket a híreket mire alapozták, mindenesetre a lakosság vágyálmait fejezték ki velük, de Sopront sem kerülték el a légitámadások. Később erről bővebben lesz szó.

1944. október 15-én Horthy rádiószózatát a város lakossága megkönnyebbuléssel és azzal a nagy reménnyel fogadta, hogy befejeződik a háború Magyarországon. A sajtó természetesen nem adott hangot

ennek a rövid ideig tartó reménynek – nem is adhatott, hiszen az események rohamos kifejlődését a sajtó nem is követhette reálisan –, hanem a már nyilas kézben lévő lapok úgy állították be a dolgot, mintha éppen Szálasi hatalomátvétele hozta volna a megkönnyebbülést. Pedig hírére hamarosan általános pesszimizmus és kiábrándultság váltotta fel a reményt. Október 16-án reggel a város minden főbb pontján megerősített német őrzőjáratok cirkáltak, német alaposággal felkészültek minden lehetőségre. A fegyveres beavatkozásra is.

A láthatóvá lett várbástya a felszabadulás után. Diebold K. felvétele

„Rendületlenül álljuk és folytatjuk a harcot német szövetségeseink oldalán a végső győzelemig”. „Aki nem dolgozik, meghal! Kinevezték a Kormányzótanácsot és az új kormány tagjait. Rend és nyugalom van az országban”. Ezekkel a hírekkel jelent meg a Soproni Hírlap 1944. október 17-én reggel, amikor már mindenki tudta ezeket a borzalmas újságokat. Azt azonban akkor még kevesen tudták, hogy mit jelent a Soproni Hírlap október 17-i, majd október 18-i számában, az utolsó lapon szerényen meghúzódó két gyászkeretes halálhír. Október 17-én: „Dr. Takáts Kálmán ny. postatanácsos testben-lélekben a fájdalomtól összetörve, úgy a maga mint családja nevében is jelenti, hogy egyetlen fiú gyermeke, Takáts László Sopron városi műszaki tisztviselő folyó évi október hó 15-én éjjel, életének 36. évében tragikus hirtelenséggel elhunyt...” ¹⁰⁰Október 18-án pedig a másik, majdnem azonos szövegű halálhír jelent meg a Soproni Hírlapban: „Fájdalomtól megtört szívvel jelentjük, hogy forrón szeretett felejthetetlen testvérünk, illetve vőlegényem Kőfaragó László tisztviselő 1944. évi október hó 15-én éjjel, életének 43. évében tragikus hirtelenséggel elhunyt”. Mi is történt hát tulajdonképpen.? Október 15-én éjjel Takáts László és Kőfaragó László városi tisztviselőket a Gestapo – olyan gondolatok nyilvánításáért, amelyek nem illettek bele a németek elképzeléseibe – letartóztatta és agyonlőtte. E sorok írója, aki Kőfaragó László lakásától alig ötven méterre lakik, a gyilkos golyó mennydörgésszerű robbanását jól hallotta, és erre ma is borzongva emlékezik

viSSza. Az „új rend” Sopronban is levetette álarcát és leplezetlenül mutatta be féktelen terrorját.

Október 18-án megjelenik a soproni újságokban is a rendelet, hogy 19-én 20 óráig minden zsidó fajú személy, vallásra és házastársra való tekintet nélkül, külön kijelölt házba köteles költözni. Közben a légiriadók annyira sűrűsödtek, hogy a GySEV kénytelen volt megszüntetni a Győr és Sopron között közlekedő gyorsvonatokat, a személyvonatokat pedig korlátozták. Az események hatására a soproni nyilasok is igen gyorsan szervezkedtek és hamarosan meg is alakították a pártvezetőséget. A soproni városvezető Várpalotai Vilmos lett, aki addig a SOTEX alkalmazottja volt, helyettese Kirkovits Lajos; a soproni járásvezető Szöllősy Sándor, irodavezető pedig Keizler József. Várpalotai október 19-én már új beosztásában Budapestre utazott, ahol Szálasi Sopron szab. kir. thj. város és Sopron vármegye főispánjává nevezte ki. Ugyanakkor a nyilas belügyminiszter Somssich Bélát kinevezte alispánná. Megtörtént a nyilas hatalomátvétel Sopronban is.

A Mátyás király utca a felszabadulásakor. Diebold K. felvétele

Az állandó légiriadók miatt a soproni iskolákban október 27-től megszűnt a tanítás. A nyilasok már nem sokat tudtak nyújtani az elkeseredett, háborúba [101](#)belefáradt lakosságnak. Már csak jelszavakra futotta, abból azonban bőven jutott a soproniaknak. A Soproni Hírlap fejlécén egyre több ilyen és ehhez hasonló jelszót olvashatott az újságolvasó: „Nagypéntek nélkül nincsen Feltámadás! Inkább hős egy pillanatig, mint rabszolga egy életen át. – A nemzet szolgálatában meghalni lehet, de elfáradni sohasem. – Mindig az marad a győztes, aki legelszántabban győztes akar maradni”. Egyre zavarosabb és érthetlenebb kifejezésekkel találkozott, aki a nyilas sajtót olvasta. A Soproni Hírlap 1944. október 31-i számában olvasható a következő mondat: „Az Ön vezetésével (Hitlerről van szó!) harcoljuk ki a nacionalista és szocialista földgömb-elrendeződés kereteiben az európai nagytér belső és nemzetiszocialista közösségen felépülő Európa-közösség összhangját és rendszerét, amelynek egyik megdönthetetlen pillére lesz a délkelet európai életter erős, egészséges és értékes közössége és benne a Hungarista Magyar Birodalom.” (Szálasi távirata

Hitlerhez.) Miközben a nyilas vezetők agitációs körútra indulnak Sopron vármegyébe, hogy a „nemzetfenntartó parasztságot öntudatosítsák”, és hogy – ez a leglényegesebb – a termelés fokozására serkentsék, a faji uszítás és a zsidóüldözés Sopronban is egyre könyörtelenebb méreteket ölt. Nemcsak az élők felett ítélnek, hanem tudatosan le akarnak rombolni mindent, ami nem fér bele a „tisztá fajiság” ostoba és embertelen rendszerébe.

A Zrínyi utca környéke a felszabaduláskor. Diebold K. felvétele

A Soproni Hírlap 1944. október 31-i számában „Mit keres Goldmark Sopronban” c. cikkében p. o. azt írja, hogy Sopronban igen sok a tradíció, a műemlék [102](#) és az emléktábla. Sokat közülük azonban, enyhén szólva, nem kellett volna ápolni és jó néhány személyt nem kellett volna márványba vésve megörökíteni, mert az utókor nem meghatottságot, hanem „valami egész mást” érez ezek láttán. Az Ógabona tér 32. számú házban is ilyen emléktáblát kifogásol a Soproni Hírlap cikkírója. A lap egészen minősíthetetlen hangon írt a zeneszerzőről, majd így folytatta: „Mit keres még mindig az Ógabona téri öreg ház falán ez a tőlünk annyira idegen és annyira más világot visszatükröző emléktábla?” Attól kezdve hosszú évekig üres volt az Ógabona téri ház falán az emléktábla kerete, csak a felszabadulás utáni években került vissza az emléktábla ismét a helyére.

A „bakter” sporttelep a Faipari Egyetem mellett a felszabadulás után. Diebold K. felvétele

November elejére már annyi volt az idegen Sopronban, hogy rendeletet adtak ki: internálhatják azt, aki az újabb felszólítás ellenére sem jelentkezik a rendőrségen. Az utakon éjjel-nappal vonultak a felpiszkált és félrevezetett vagy kényszerített menekülők. Külön erre a célra készült kocsikon gyermekek, öregek, fiatalok, aggastyánok vonultak ezer kilométereken át városunkon keresztül, a nyomorba vagy a halálba.

103 November 16-án egy újabb rendelet értelmében bevezették a tej-jegyvet az egész város területén. Akinek nem volt tej-jegye – ilyen pedig sok volt –, csak akkor kaphatott tejet, ha már az összes igényjogosultat kielégítették, és még maradt. Gyakorlatilag természetesen igen ritkán maradt, hiszen a jegytulajdonosokat is csak nehezen tudták ellátni.

Az üzletek tulajdonosainál megkezdődtek a házkutatások. A zsidó tulajdon elrablása után sor került a nem zsidókra is. A Soproni Hírlap po. hírül adja, hogy Raidl Ferenc divatárkereskedő a 8 Pengő 70 filléres kezeslábas gyermekruhát 54 Pengő 70 fillérért árusította. A házkutatás alatt raktárában ezernél több „elrejtett” gyermekruhát találtak és foglaltak le. A kétségtelenül meglévő spekulációt minden esetben a saját

egyéni céljaiknak megfelelően torolták meg az uralmon lévők.

A tanítóképző romjai lebontás előtt. Diebold K. felvétele

Nagy volt a hiány tüzelőanyagban is. A Brennbergi Bányagazgatóság pl. a következő szöveget jelentette meg a Soproni Hírlap novembervégi számaiban: „A tüzelőanyag arányos és igazságos elosztására való tekintettel, főispán úr a város valamint a honvédség képviselőiből tüzelőanyag elosztó bizottságot szervezett. A fenti rendelkezés alapján tisztelettel értesítjük t. üzletfeleinket, hogy a mai naptól kezdődően a bányatelepen történő u. n. helyi eladást további intézkedésig beszüntettük. A nagyközönség a jövőben kizárólag csak kereskedőtől szerezheti be szén szükségletét”. Hozzá kell ehhez tenni, hogy a kereskedőknél csak nagyon ritkán lehetett szénhez jutni.

Ugyancsak nagy volt a dohányhiány is. A Soproni Hírlap nagyon sok cikkben foglalkozott ezzel a kérdéssel. Az egyik ilyen cikkében pl. megírta, hogy a trafikok teljesen kifogytak áruból és a dohányosoknak pillanatnyilag még az a vigaszuk sincsen meg, hogy rövidesen ismét kaphatnak cigarettát, szivart [104](#) vagy dohányt, mert senkisem tud ebben a kérdésben biztosat, a dohányraktár pedig teljesen üres. Ha mégis kaptak valamennyire kiutalást, nem tudták Sopronba szállítani.

Állandósultak azok a felhívások, amelyekben felhívták a lakosságot, hogy takarékoskodjék a villannyal, petróleummal és gyertyával. Az egész város területén este negyed hat órától reggel hét óráig kötelező volt az elsötétítés. Az ablakok kék „elsötétítő papírral” voltak bevonva. Az utcai világítás is inkább hasonlított a halottasház világításához, mint egy város közvilágításához. Egyre sötétebbek lettek Sopron éjszakai, de nappalai is. A nyilasok a szaporodó bajok és nélkülözések láttán munkáselőadásokkal akarták a kedélyeket

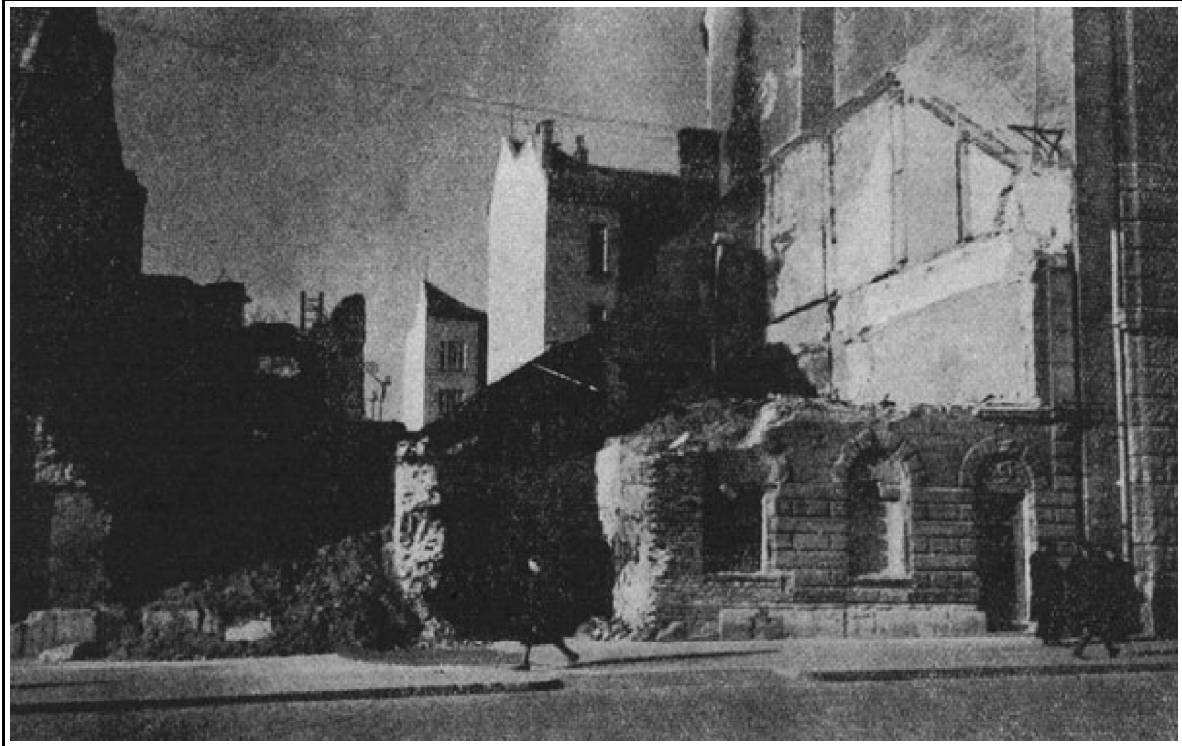
megnyugtani. November 20-án a Nyilaskeresztes Párt soproni szervezete a „helybeli munkásságot szeretettel a színházba invitálta, hogy a párt emelkedett szellemi célkitűzéseire híven a dolgozó magyar munkástestvérek szellemi felüdítéséről, nemes szórakoztatásáról is gondoskodjék”. Ezeken a „munkáselőadásokon” a nyilasok nagy beszédeket tartottak, majd valamilyen operettet adattak elő a soproni színtársulattal. Beszédeikben azt erősítették, hogy nem a szovjetek erősek, hanem a fasisztáknak nem volt elég idejük felkészülni a védekezésre, [105](#) mert „aranka lepte be a magyar ugart”, mert „tobzódott a kapitalista-judaista-plutokrata” rendszer. „Világossá vált – üvöltözték – hogy ki kell irtani a szabadkőműves zsidószelemiséget és új alapokra kell felépíteni az országot. „Végelszámolásról, leszámolásról, isten ostaráról” énekeltek naponta. Mindenből hiány volt, csak a demagógiából, a fellengzős beszédekből, gyűlésekből és megfélemlítő terrorintézkedésekből nem.

A Fegyvertár utca a felszabaduláskor. Diebold K. felvétele

Ugyancsak november végén Halmay János „képviselőtestvér, az országgyűlés háznagya” a soproni nyilaspárt pártértekezletén arról tartott előadást, hogy Németország feltétlenül megnyeri a háborút, „mert az lesz a végső győztes, aki az utolsó nagy küzdelemben minőségileg is a legkitűnőbb tartalékokat vetheti be a legkorszerűbb fegyverekkel együtt és akinek van kitartása.” „Most értékeljük csak igazában – mondta –

mit jelentett mindnyájunknak a kitartás, amikor egy zsványrendszer után felragyogott végre a sugárzó nap és benne a Hungarista Kereszt”. Ezekhez a mondatokhoz nem kell kommentárt fűzni. E sorok már 1944-ben is ugyanolyan nevetségeseknek hatottak az újságolvasó számára, mint amilyen undort keltenek bennünk most, amikor felelevenítjük e végleg letűnt időket.

Romház a Széchenyi téren a postapalota mellett. Diebold K. felvétele

Észrevétlenül megkezdődött Sopron „fővárossá” való átalakítása. A Soproni Hírlap 1944. november 22-én közölte, hogy a képviselőház elnöki hivatala Sopronban a Ferenc József tér (Beloianisz tér) 8. szám alatti Storno-házban működik, és felkéri a magánlakásokban elhelyezkedett képviselőket, hogy jelentsék be lakcímüket. Egyre több „képviselőtestvér” érkezett Sopronban, akik a „nemzet szolgálatában” nem nagyon akartak meghalni, de még elfáradni sem.

November 22-én Sopronba érkezett Serényi Miklós „képviselőtestvér, a nemzetvezetői pártiroda vezetője” is. Beszédet is mondott, amelyben kijelentette, [106](#) hogy a nemzetfenntartó elem egyedül a nyilas párttagság, s legnagyobb ellenségük a nemzetközi zsidóság. Beszédének nagy része Szálasi Ferecnek isteni tehetségekkel való felruházásából állt. Mint akkoriban a nyilas szónokok általában, ő is azt hangoztatta, hogy a háború kimenetele nem lehet kétséges, azt csak a németek nyerhetik meg, mert ők rendelkeznek a legnagyobb tartalékokkal és a sokat hangoztatott „legkorszerűbb fegyverekkel”. Serényi Miklós azonban nem beszédének elmondására érkezett Sopronba. Ez csak mellékes dolog volt számára. Feladata elsősorban az volt, hogy előkészítse Szálasi Ferecnek és társaságának Sopronba való költözését. Ez aztán hamarosan meg is történt. Ugyanabban az újságban, melyben Serényi a legkorszerűbb fegyverekről beszél, egy másik oldalon a honvédség felhívását olvashatjuk, amelyben kéri a polgári lakosságot, hogy a birtokában lévő rádió- vagy telefonhallgatókat szolgáltatassák be a hadseregnek, mert az ellenség elleni sikeres harcnak egyik előfeltétele, hogy a polgári fülhallgatókkal is a hadsereg rendelkezzen. A „legkorszerűbb fegyverek”

idejében a magyar hadsereg elegendő fülhallgatóval sem rendelkezett. Egyidejűleg a fenti felhívással megkedzték a magyar fiatalság bekényszerítését a „Hunyadi Páncélgránátos Hadosztályba”.

November 23-án a Soproni Hírlap szükségesnek látja, hogy idézze gróf Serényi Miklós szavait: „a hadihelyzetről pedig annyit, hogy súlyos, de egyáltalán nem aggasztó és ha a magyar honvéd megteszi kötelességét, a bolsevisták minden erőfeszítése hiábavaló lesz.” Egy nappal később Göbbels hasonló értelmű nyilatkozataival jelent meg a helyi sajtó. Ezeknek is az volt az értelme, hogy ez a háború nem is végződhetik másként, mint a német fegyverek teljes győzelmével. A soproniak passzív ellenállása néha aktivizálódott. Természetesen nem lehetett nagy dolgokról szó, inkább csak olyasmiről, amiről november 24-én a Soproni Hírlap is írt: A légvédelmi szolgálatra kötelezett személyek közül az utóbbi időben is önkényesen elhagyták kijelölt riadó-helyüket, ami miatt feljelentették őket. Vagy november 26-án: Több előfogatos nem tett eleget a munkaszolgálatra vonatkozó kirendelésnek. November 29-én: Eljárás indult azok ellen, akik nem teljesítették a honvédelmi munkaszolgálati kirendelés alapján előírt kötelességüket.

Az élelmiszerkészlet egyre jobban fogyott. Újabb korlátozásokról ad hírt a soproni sajtó. November végétől csak kedden, szerdán és csütörtökön lehetett húsételeket kiszolgálni a vendéglátó üzemekben. A kiadott rendelkezés ellenére még mindig özönlött a városba a sok idegen. Az Országos Elhelyezési Kormánybiztos a sajtó útján is közölte rendelkezését: „Sopron sz. kir. városba újabb férőhely kiutalást nem eszközölünk és újabb település szempontjából tilos területnek nyilvánítom”. Közölték a lapok azt is, hogy 1944-ben nem bocsátanak ki karácsonyra szaloncukrot, mert a cukoranyag annyira nemzeti célt szolgál, hogy annak kellő módon való elosztása feltétlenül szükséges a végső győzelem szempontjából. Ruhafélékben is igen nagy hiány mutatkozott. November 30-án azt jelentik a soproni újságok, hogy az egyik éjszaka 11 óra előtt asszonyok és leányok kiálltak az utcára, hogy másnap reggel fél kilenc órakor ők lehessenek az elsők, hogy valami ruhafélét vehessenek. A nyilasok számára azonban nem ezeknek a gondoknak a megoldása volt fontos, nem is tudtak volna már ezen segíteni. Inkább azzal törődtek tehát, hogy Sopron város és vármegye tanítóóságát „hűségesküre” kényszerítsék a nemzetvezető parancsára. Közben vágyálmaikról ilyen híreket jelentettek meg a Soproni Hírlap november 29-i számában: „Szovjetországba a forradalom tovább harapódzik ... Timosenko szervezett forradalma rohamosan terjed, csapatai már elérték Koloméát, [107](#)szembeszálltak a magyarországi frontra küldött szovjet alakulatokkal s azokat szétverték”. A valóságban azonban már a magyar hadsereg a teljes bomlás képét mutatta. Beregffy honvédelmi miniszter büntetlenséget ígérget azoknak a honvédeknek, akik „jogosulatlanul távol vannak”, azaz akik megszöktek a hadseregtől és végleg letették a fegyvert, vagy éppen nem tették le, hanem megfordították azokat. Egyre szaporodik az újságban a „Ki tud róluk” rovat is, mutatva az országban uralkodó teljes káoszt.

Az Orsolya tér a felszabaduláskor. Elöl a Mária kút romjai, a háttérben az Orsolya tér 1. számú ház

December 3-án először jelenik meg a Soproni Hírlap fejléce alatt a nyilaskereszt. Hangjában is durvább lesz a lap. „Megsemmisítünk, hogy meg ne semmisüljünk – írja ebben a számában – ezért kellett a rögtönbíráskodást ismét kiterjeszteni...” Rendeletet adnak ki a nyilasok arról is, hogy ezentúl minden 16–50 éves férfi lakost igénybe lehet venni honvédelmi munkára. Mindenkiről nyilvántartás készítését rendelték el, aki Sopronban lakik. Nevetséges hírek jelennek meg az újságokban: „A tisztán nyilasokból alakult Fegyveres Nemzetszolgálat két kopjányi és egy szakasz röppentyüs harcos ... a szovjet gyalogságot nemcsak feltartóztatta, hanem teljesen visszaverte. Az orosz ott áll meg, 108 ahol a magyarság meg akarja állítani”. Ugyanennek az újságnak egyazon oldalán a hadijelentések pedig arról adnak hírt, hogy a „szovjet a Balaton és a Duna között fokozta támadási erejét. Siófok községet a magyar-német csapatok feladták és kedvezőbb állásba vonultak vissza”.

December 6-án 11 órára a nyilasok összehívták Sopronba a Lövér-szállóba az országgyűlést. Ezen a napon 11 óra 25 perckor megkezdődött Sopron bombázása. Ez volt az első légitámadás Sopronban. Hét

hullámban, 49 percen át bombázták a várost. 12 óra 14 perckor vonultak el az angol-amerikai repülőgépek. Elpusztult a kórház szemészeti osztálya, súlyosan megrongálódott a sebészeti osztály, elpusztult a Várkerület üzletsorának nagy része, a Szt. György utca, Új utca, Domonkos utca, Deák tér, Orsolya tér, Fegyvertár utca, Mátyás király utca, a vasút környéke stb. Találatot kapott a nagyecsenki kastély is ezen a napon. A Sopronban állomásozó katonaság nagy részét a nyilasok a légitámadás előtt a bánfalvi erdőbe vitték. A támadást intéző gépek azonban észrevették és igen erős géppuska-tűz alá vették őket. Máig sem lehet tudni, hányan veszítették ott életüket, de nagyon sokan lehettek, mert napokon át szállították a hullákat kocsin és más szállító eszközön a temetőbe. A városban a pusztítás óriási, a halottak száma ugyancsak igen magas volt. A december 10-i soproni nyilas újság is kénytelen volt bevallani, hogy „Sopron teherbíróképességéhez mérten ilyen nagy károk az országban várost még nem értek”. A bombakárosultak részére családonként félméter ablakszemet adtak (Négy személy és egy szoba után fél négyzetméter). Az épületkár Sopronban 50 százalékos volt. Az adományok gyűjtése nem jelentett sok segítséget a bajbajutottaknak.

A nyilasok változatlanul fenyegetőztek, és ahol tehették, be is váltották fenyegetéseiket. Igyekeztek megfélemlíteni a soproni Egyetem mindig magyar érzelmű hallgatóságát és tanári karát is. Megfélemlítéssel és terrorral, ígéretéssel és hazudozással akarták rávenni a soproni egyetemistákat, hogy álljanak a nyilasok mellé. Ebből a célból Halmay János az „Országgyűlés háznagya” előadást tartott az egyetemistáknak, ahol többek között ilyeneket mondott: „Szembe kellett állnom olyan emberekkel, akik ránkfogták, hogy német bérencek vagyunk. Ezzel mérgeznek ma is, még egyetemi tanárok is. Most állítják fel az új magyar hadsereget (December 9!). Ezt a háborút megnyertük. Az ifjúságra vár, hogy zászlóinkat vigye vissza a Kárpátok bérceire”. A megfélemlítésnek, hamis propagandának durvább megfogalmazású szónoklataival is találkozhatunk. December 12-én a nyilas újság beszámol a soproni „nemzetvédelmi nagygyűlésről” is, ahol Kerekes Béla nyilas államtitkár beszédét közli. Ilyen mondatokat olvashatunk benne: „Lármafa szeretnék ma lenni a Civitas Fidelissima városában, hogy beleordítsam mindenkinek az életébe: veszélyben a Haza. Teheránban úgy határoztak, hogy nincs helyünk a Dunamedencében. Úgy döntöttek, hogy útjában vagyunk az északi és déli szlávok összetalálkozásának. Ki akarnak bennünket innen telepíteni, ezeréves otthonunkból”. Pedig ekkor már alig volt Sopronban, aki higgyen a nyilasoknak. Tudták ezt a nyilasok is, különben nem írtak volna ilyen és hasonló szövegű fenyegetéseket újságjukba: „Nem állunk meg a vádnál! Ítékezni fogunk és ennek a nemzetnek ítélete igazságos, de kegyetlen lesz. Aljas és áruló mindenki, aki a németek ellen rágalmat mer terjeszteni. A rettenetes hatású új magyar fegyverek el fogják dönteni a háborút!” Nem tudni, ezt hogy képzelték, mert hiszen alig volt már a karhatalomban is emberük. Saját újságjuk panaszkodik ebben az időszakban: az emberek elszökdösnek a városból, ha arról van szó, hogy honvédelmi munkát kell vállalniok. Ezért a rendőrkapitány el is rendelte, hogy a honvédelmi munka alól kibujók statáriális bíróság elé állíttatnak.

109December 12-én az a nyilas újság legfőbb híre, hogy sikeres magyar ellentámadások vannak kibontakozóban a magyarországi harctereken, és hogy az „elhagyott” zsidó lakásokból összegyűjtött vagyontárgyak kiürsítése december hó 14-én megkezdődik a Paprét 26. szám alatti házban.

Az 1945-ös esztendőt a nyilas sajtó azzal vezeti be, hogy Hitlernek éjfél után öt perccel elhangzott beszédét ismerteti, amelyben a szónok 1945 augusztusára német győzelmet jósol. Sikeres harcokról és ellentámadásokról is hírt ad az újság. Sopron ekkorra már teljesen a nyilas főváros szerepét töltötte be. Itt volt a nyilasok parlamentje, a kúria, a közellátási, ipari, pénzügyi, földművelésügyi, és közlekedésügyi minisztérium. Ezenkívül itt voltak már Sopronban az OTI és a Legfőbb Állami Számszék egyes részlegei. Arról is tárgyalások folytak, hogy a déli német hadsereg főparancsnoksága is Sopronba költözik. 1945.

január 3-án Sopronban fogadta el a nyilas képviselőház Szöllősi Jenő miniszterelnökhelyettes indítványát 26 magyar állampolgárnak a nyilas képviselőházba leendő meghívása tárgyában. Január elseje óta városunkban is megkezdtek a Németországba való áttelepítés előkészítését. Január 5-én jelent meg az első felhívás: az „áttelepítés gyors és zökkenőmentes megvalósítása érdekében” kívánatos, hogy mindenki haladéktalanul jelentkezzen a Városházán és kérje az áttelepítést. A közönségnek saját érdeke – tudatta a felhívás –, hogy minél előbb kimenjen Németországba. Ugyancsak ezen a napon közölte az újság, hogy a villanytelep kiadott hirdeteménye szerint a fodrásüzletekben a villanyáramot csakis világításra szabad felhasználni. A rendelet szerint tehát tilos a dauerolás, a villanygéppel való szárítás stb. A fodrások ezért testületileg kérték, hogy üzleteiket csak fél napon át tarthassák nyitva, mert az üzleti forgalom erősen csökkent. Január 5-én vezették be hivatalosan is a nyilas köszöntést. 110A hivatalokban és minden hivatalos helyen ezentúl a „Kitartás! Éljen Szálasi!” volt a kötelező köszöntés. A városnak ebben az időszakban, sajnos már a betegszállítás is gondot jelentett. A mentők ugyanis január óta nem vállalták a betegszállítást, csak rendkívül súlyos és sürgős esetben. A balesetek és szerencsétlenségek áldozatait is leginkább magánautón vagy alkalmi katonai autókra kellett a kórházba szállítani. Január hatodikán a Soproni Hírlap felszólítja a város lakosságát, hogy mivel a „Nemzetvezető születésnapja van, tűzzék ki a házakra a nemzeti zászlót.” Január 16-án Sopronban a nyilas képviselőház elfogadta Szöllősi Jenő miniszterelnökhelyettesnek a „nacionalista és szocialista eszmékért küzdő pártok, egyesületek és mozgalmak érdemeinek megörökítéséről” szóló törvényjavaslatát. Január 17-én arról panaszkodik a Soproni Hírlap: milyen szomorú jelenség, hogy Sopronban egyre több a lopás. A soproni rendőrségre napról napra érkeznek a feljelentések ismeretlen tettesek ellen lopás miatt. A tolvajok bombázott helyiségekből, magánlakásokból stb. vakmerő módon emelik el az értékeket. Így nemegyhelyen feltörték az íróasztalok, szekrények zárjait és átkutatva a fiókokat, elvitték az értékesebb tárgyakat. Január közepén jelent meg a rendelkezés, hogy az eddigi Budapesti Közlöny helyett a Hivatalos Közlöny elnevezésű lapban kell megjelentetni a rendeleteket, hivatalos közleményeket stb. A Hivatalos Közlöny januártól kezdve Sopronban jelent meg. A soproni ügyészségre ebben az időszakban igen sok feljelentés érkezett azok ellen, akik nem voltak hajlandók teljesíteni a munkaszolgálati „kötelességüket”. Az akkori törvények szerint ennek megtagadása egy évig terjedhető börtönbüntetéssel volt sújtható. Január 27-én arról ír a Soproni Hírlap, hogy a „Nemzetvezető” elrendelte a közigazgatás minden vonalán, egészen a legkisebb egységig nyilas pártmegbízottak működtetését. A pártmegbízottak kizárólag személyi ügyeket intéznek, főleg világnézeti szempontok figyelembe vételével – írja a lap. Majd a következőket írja: „Feladatuk a zsidótalanítás, valamint a szabadkőműves és kommunista üzelmek, szabotázsok elleni küzdelem” (Tehát volt ilyen). „A pártmegbízott mint mellérendelt szerv működik. Biztosítja a párt és a közigazgatás közötti harmóniát és a hungarista szellemű végrehajtást.” Sopronban az alispán mellé Szöllősy Sándort, a polgármester mellé Csikor Istvánt, a soproni járás főszolgabírája mellé Sztrókay Lajost nevezték ki. Igen érdekes hírt közöl a lap január 31-én a „Nyilaskeresztes Párt Hungarista Mozgalom hírei” c. rovatban. Felhívást közöl arról, hogy a párhelyiségben mikor melyik párttagnak kell jelentkeznie antropológiai vizsgálatra. Ezek a hírek aztán gyakran megismétlődnek a sajtóban. Elhatározás a nyilas pártban azt is, hogy Sopronban Hungarista Iskolát állítanak fel. Ennek az iskolának a célját két pontban határozták meg. Elsősorban foglalkoztatni akarták az ifjúságot, nehogy mással foglalkozzék, másodsorban pedig „gyökeres hungarista világnézetet, illetve nevelést kívántak adni a magyar fiatalságnak”. Február elsején Sopronban állították fel „Magyarország Nemzetvezetőjének Pártiskoláját”. Ez az iroda a Színház utca 16. számú ház I. emeletén működött és a már említett gróf Serényi Miklós volt a vezetője. A városban komoly aggodalmat keltett a tifuszbajrány terjedésének híre. Félő volt, hogy a felduzzadt városban nehéz lesz az óvintézkedéseket megtenni.

Az 1944/45-ös bombázásokkor elpusztult huszárlaktanya a Baross úton

Szomorúan állapítja meg a Soproni Hírlap február 2-i száma, hogy Sopronban hosszú hetek óta úgyszólván teljesen megszűnt a piac. A kisvárköri elárúsító asztalok még az ún. hetivásári napokon is teljesen elhagyatottan állnak. Az östermelők, a kofák és a viszonteladók nyomtalanul eltűntek, a háziasszonyok lejárhatják a lábukat, amíg valami zöldségféléhez hozzájutnak, ha [111](#) ugyan egyáltalában hozzá tudnak jutni. Egyre tarthatatlanabb ez, és ha az illetékesek nem segítenek a dolog megoldásában, igen nehéz helyzetbe kerülnek az amúgy is rengeteg gonddal küzdő soproniak. Az ellátási nehézségeken kívül egyre nehezebbé vált a közlekedés is. Voltak olyan napok, amikor a polgármester kénytelen volt elrendelni, hogy a személyforgalom minden társasjárművön, tehát autóbuszon, magánautón, a MÁV és a GySEV vonalain teljes egészében szüneteljen. Ilyenkor megbénult a város. Az uralmon lévőket ez különösebben nem zavarta, sőt mindenkire rá akarták kényszeríteni az „új rend” örökkévalóságába vetett hitüket. A már említett nemzetvezetői pártirodával majdnem egyidejűleg felállították a „Magyarország Nemzetvezetőjének Államjogi Irodája” címet viselő hivatalt is, amely a Színház utca 18. szám alatt működött az I. emeleten. Ezt a hivatalt Dr. Haala Róbert nyilas képviselő vezette. Ugyancsak felállították a „Soproni Főkerület Propagandairodáját” a Várkerület 15. számú ház volt Ticho-féle üzletében. Ennek vezetését a nyilas ifjúsági mozgalom vállalta magára.

A Frankenburg út 1944. december 6-án elpusztult része. 1907-es felvétel

Február 5-én vésztjósuló falragaszok jelentek meg Sopronban, de az újságok is közölték a plakát szövegét hirdetés, ill. hirdetmény formájában. A „totális mozgósítás és harcbaállítás m. kir. miniszter 650/1945 számú rendeletével a lakosság összeírását rendelte el.” Ez a rendelet a kitelepítés előkészítésének előrehaladott állapotát mutatta. Február 13-án konkrétan került már szóba a kitelepítés. A Belügyminisztérium X. ügyosztálya, amely a kitelepítési ügyek intézésével volt megbízva, utasítást küldött a város kitelepítési ügyosztályának, melyben rámutatott arra, hogy a Németországba való kitelepítés jelenlegi szüneteltetése nem jelenti annak teljes megszüntetését, csupán átmeneti szüneteltetését [112](#)és bármikor sor kerülhet rá. Ezért a városi kitelepítési ügyosztály a február 13-i Soproni Hírlapban nyomatékosan felhívta a „kitelepítésekre jelentkezőket” figyelmét arra, hogy csomagjaikat állandóan tartsák útrakész állapotban, mert amennyiben megindul a Németországba való kitelepülés, lehetséges, hogy 24 órán belül be kell rakodni a vagonokba. Ugyancsak nyomatékosan felhívta az újság a városban tartózkodó olyan menekültek figyelmét, akiknek nincsen hasznos foglalkozása, vagy nem végeznek „közérdekű munkát”, hogy saját érdekükben mielőbb jelentkezzenek a Németországba való kitelepülésre. Akik ugyanis nem jelentkeznek, azok kiteszik magukat annak, hogy megvonják tőlük élelmiszerjegyeiket, illetőleg soproni lakáskiutalásukat.

Februárban a nyilasok elrendelték a „Dolgozó Nemzet Hivatásrendjének (DNHR) felállítását. Sopronban a hivatásrendek közül a kereskedőket, az egyháziakat, a közlekedésben és a hiteléletben dolgozókat kényszerítették ezekbe a „magyar korporációkba”. A Sopronban lakók a kibocsátott rendelet értelmében február 1–3 között tartoztak a „hivatásrend” Lackner Kristóf utca 5. számú ház helyiségeiben összeírás céljából jelentkezni. Természetesen nagyon kevesen tettek eleget ennek a rendeletnek. Pedig a nyilasok elrendelték azt is, hogy azok, akik a „Kereskedők Hivatásrendjének” igazolványával nem rendelkeznek, azok sem munkavállalói, sem munkaadói minőségben hivatásukat nem gyakorolhatják, még akkor sem, ha valamely szervtől külön kijelölést nyertek.

Február 10-én a nyilasok a soproni színházban nagy tájékoztató értekezletet tartottak. Ezen megjelent Kemény Gábor külügyminiszter, a soproni nyilasok vezetői, magyar és német katonai vezetők. Kemény itt a „Hungarista magyar birodalomról, a konnacionalizmusról (ezt az internacionalizmus ellentétéként jelölték meg), a Magyarországon megtorpant destrukcióról, az új politikai életvalóságról és életterekről” beszélt, erősen hangsúlyozva, hogy külpolitikájuk fő pillére „az a német-magyar élet, társ- és sorsközösség, amely nélkül mi az új Európában a magunk életét nem is tudnók elképzelni”.

A Honvédelmi Miniszter január 14-én kiadott rendelete alapján Sopronban is mindenkitől elvették a kerékpárokat és a honvédség részére a laktanyákban tárolták. A sajtó arról már nem számolt be, hogy a leadás után pár héttel a bombázás során az összes leadott kerékpárok az angolszász támadás áldozatává váltak. Nem maradt meg jóformán egy darab sem.

Február 15-én életbe léptették azt a rendeletet is, amelynek értelmében a népiskolák, közép- és középfokú iskolák, szakiskolák tanulói, valamint az egyetemek és főiskolák hallgatói tanáraikkal, előjáróikkal és társaikkal (!) szemben is, „tiszteletadásukat, illetve köszöntésüket a jobbkar előrelendítésével és akként nyilvánítsák, hogy a köszöntés szava kitartás, a viszonzás éljen Szálasi legyen”. Megkezdték Sopronban a reménytelen toborzást az úgynevezett Kossuth, Görgey, Petőfi és Klapka hadosztályokba. Magas zsoldilletménnyel, megkülönböztető bánásmóddal és jelvényekkel (az egyenruha balkarján pajzs, nemzeti színek, nyilaskereszt, szentkorona stb.) próbálták meg a fiatalságot beszervezni. Sopron határában erődítési munkálatokat rendeltek el már régebben. Február 15-én az erődítési munkára igénybe vetteknek bármilyen hivatalos címen történt felmentését hatályon kívül helyezte a városi katonai parancsnok. Már említés történt arról, hogy a városban a mentők jóformán semmiféle segítséget sem tudtak adni a rászorulóknak, mert nem állt rendelkezésükre jármű. A Soproni Hírlap február 16-i számában azt javasolja, hogy a város a régi lófogatú mentőkocsikat állítsa ismét munkába. Február végén a nyilasok Sopronba hozták a „Magyar-német katonaszínházat.” Ez a színház, 113melyet a nyilasok a magyar és a német katonaság buzdítására szerveztek, majdnem a város felszabadulásáig működött. Budapest felszabadulása után néhány színész a fővárosból is Sopronba érkezett és ebben a színházban lépett fel. Az akkoriban igen ünnepezt Szilasi László is közöttük volt. A város két mozija ugyancsak külön katonaelőadásokat szervezett a nyilasok utasítására. A nyilasok egyre több előadást tartottak. Bogár László képviselő még február végén is arról beszélt Sopronban, hogy a vezetés most van Magyarországon jó kezekben, nyugodtan rá kell bízni a vezetést a nyilasokra, mert azok arra a leghivatottabbak. Nem szabad csak azt látni – fejtegette –, ami a kulisszák előtt történik, hanem tudni kell azt is, minden tudatosan és tervszerűen megy végbe. Japánnak még 30 millió sértetlen katonája van stb. Minden nyilas vezető tartott valahol előadást ezekben a napokban. Városunkban egy napon többen is: Budinszky László igazságügyminiszter, Geöcze Zoltán helyettes városvezető, Jány Gusztáv vezérezredes, hogy csak a nagyobb beosztásúakat említsük. Szálasi pedig „országjárásra” indult; új városok és falvak felépítését ígérte, gyermekeket és a „hungarista ifjúsági légió” sebesültjeit látogatta és mindenkitől áldozatot követelt. Íródeák néven cikk jelnet meg erről az

országjárásról a Soproni Hírlap február 25-i számában. Érdekes ennek utolsó mondatát idézni: „Micsoda csodákat csodálatos dolgokat képes művelni népünk nagy szeretete, ha azt meg is becsülik úgy mint Szálasi Ferenc! Csodát, hatalmas csodát, amelynek tisztaságában és nagyszerűségében összeomlik minden megsemmisítésünkre beállított törekvés!” Ugyanebben az időpontban Hitler is beszédet mondott, kijelentette, hogy ebben az évben bekövetkezik a nagy fordulat és „az egész világ össze fog törni ellenállásunkon”. „Megjósolom, hogy végül mégis a birodalom győz”.

Február 28-án megnyitották a nyilasok a „Nemzetvédelmi Akadémiát” Sopronban, március elsején pedig a nyilaspárt szakmai csoportjai vették át az Ipartestületek szerepét. Ugyancsak március 1-től erődítési honvédelmi munkára vettek igénybe minden 16–60 éves férfit. Kivételt csak a fegyveres testületek tagjai képeztek. Március 2-án előzetes letartóztatásba helyezték a brennbergi bányaigazgatót, Breuer Györgyöt, mert zsidókat rejtegetett. Rendelet jelent meg arról, hogy internálják azt a gazdát, aki a fogyasztónak nem ad tejet.

Március 4-én ismét nagy bombatámadás érte Sopront. Február 26-án is volt egy kisebb légitámadás, a március 4-i azonban talán még a már említett december 6-i támadást is felülmúlta a pusztítás erejét tekintve. Délben 12 óra 10 perckor búgtak fel a szirénák és pár perc múlva megkezdődött a támadás. Közel háromnegyed órán át hullottak a bombák a városra.

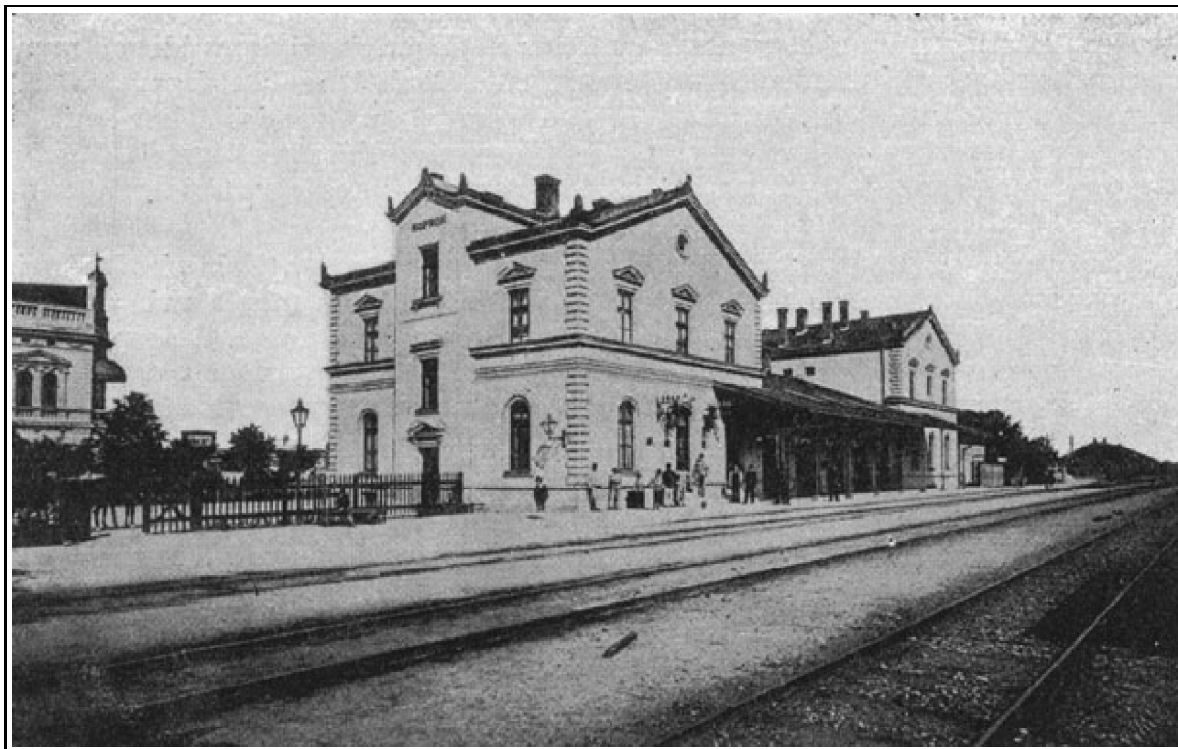
Március 10-én Fiala Ferenc sajtófőnök elrendelte a Soproni Hírlap című politikai napilap megszüntetését. A nyilasok Sopronban Összetartás címmel lapot adtak ki ettől az időponttól kezdve. Felelős kiadója Gera József volt. Az első szám nagybetűs vezércikkkel mutatkozik be az olvasóknak. Vágó Pál írta és a „Meg kell ölni őket!” címet adta neki.

Feltételezhető, hogy az Összetartás az egyetlen nyilas központi lap lehetett a még fel nem szabadított területeken. Az újságból jóformán eltűntek a soproni hírek, főleg nyilas és fasiszta propaganda híreket közölt, a hadihelyzetről pedig ilyeneket: „Csak két perccel kell tovább kitartani, mint az ellenség és akkor a győzelem megszerzése biztos”. „Gátakat szakítanak, utakat tesznek tönkre és állandóan támadják a szovjet utánpótlást a magyar szabadságharcosok”. „Wlasow: A felszabadító hadsereg bevetése nagy meglepetés lesz a bolsevisták 114számára.” „Győzünk, mert a Führer megmondta, s mi bízunk benne, mert ő nem játszik a népével”. Az Összetartás feltehetően utolsó száma 1945. március 27-én, kedden jelent meg Sopronban. Ebben még azt írják, hogy a magyar csapatok szívósan ellenállnak a Balatonfüred–pápai arcvonalon, hogy titokzatos japán gépek a legmesszebb fekvő amerikai partokat is támadják, hogy panaszokat lehet benyújtani a nyilaspárt szervezeteinél, hogy felállítják a Nemzeti Számonkérés Szervezetét, hogy a szovjetek összecsapnak hamarosan Angliával és Amerikával, és hogy Sztálin bizalmas hadparancsa a Vörös Hadsereg bomlásáról beszél.

Sopronban jelent meg 1945-től a nyilasok hivatalos lapja a „Hivatalos Közlöny” is: az első szám január 6-án, az utolsó pedig március 26-án. (Összesen 22 szám.) Az utolsó számok fejléce alatt az „új magyar címer” látható. Érdekessége a rendeleteknek, hogy nincs a dátum mellett helymegjelölés, ahol a rendeletet kiadták, csak Gyepü I. vagy Gyepü II. vagy Gyepüszállás, Törzsszállás stb. szerepel. Még az utolsó számban is kinevez és felment vezetőket Beregfy, Szálasi, Kovarcz, Vajna, Henney, Rajniss, gróf Pálffy Fidél stb. Március 26-án – tehát az utolsó szám – felkéri az előfizetőket, hogy az előfizetési díj sürgős átutalásáról gondoskodjanak, hogy az legkésőbb április 10-ig birtokába jusson a kiadóhivatalnak, ellenkező esetben a lap küldését minden külön értesítés nélkül megszüntetik.

Sopron 1945. március 31-ről április elsejére virradó éjszaka szabadult fel. Új korszak kezdődött

városunkban is. 1945. április 1-én megjelentek Sopronban a szovjet katonai parancsnok 1. számú parancsát tartalmazó falragaszok, amelyek a normális élet és rend fenntartását, illetve megteremtését célozták.

A GYSEV pályaudvar 1890 körül. Rupprecht M. felvétele

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Simkovics Gyula: A mezőgazdasági termelés és a termelőerők fejlődésének néhány vonása Sopron megyében a XIX. század végén

115 Simkovics Gyula: A mezőgazdasági termelés és a termelőerők fejlődésének néhány vonása Sopron megyében a XIX. század végén

A XIX. század derekától a mezőgazdaságra jellemző porosz-utas tőkés fejlődés – amelynek elemei már a reformkorban is, bár elfojtottan, érvényesültek – teret nyer, erőteljesebb lesz, határozottá válik. Különösen előre lendíti a mezőgazdaság újszerű kibontakozását a jobbágyfelszabadítás és az 1867-es kiegyezés, amely megszünteti az ellenséges szembenállást a magyar és osztrák uralkodó osztályok közt.¹⁰

1867 után a mezőgazdaság a feudális gazdálkodás termelési viszonyait és módszereit aránylag gyorsan felcseréli a kapitalizmusra jellemző, eredményesebb gazdasági struktúrával, termelőerőkkel, és belső energiái arra is elégségesek, hogy ezeknek ideiglenesen elfogadható egyensúlyt is biztosítson a dualizmus idejére. A folyamat során az agrártermelés megyénkben keresztül megy azokon a gazdasági változásokon, amelyek a kelet-európai mezőgazdasági átszerveződésre ebben a korban jellemzőek. Többé-kevésbé be is fejeződik ez az átalakulás – annak ellenére, hogy a megszülető alapba jelentős erejű feudális maradványok

épülnek be és a mezőgazdaság új termelési módjának hatékony részeivé válnak.

A századfordulóra a mezőgazdaságnak sikerült a tőkés társadalom fontos iparágává fejlődnie.²⁽²⁾

Sopron megyében ennek a tőkés átalakulásnak történelmi kibontakozása kissé gyorsabb, mint az ország más részében. Nem véletlenül. Ausztria közelsége a politikai kiegyezésnek több kihasználhatóságot nyújtott, mint az Alföldön vagy a Tiszántúlon. A megye mezőgazdasági fejlődésére is érvényesek a porosz-út megnyilatkozásai,^{2a(3)} lényegében a magyar fejlődés egységes tartalmától ¹¹⁶nem tér el, ahhoz igazodik. Az általános, jellemző vonások azonban módosulnak és hatásuk is követi ezeket a jellegzetességeket. A megye fekvése, a felszín természetes adottsága, a birtokmegosztás, az agrárnépesség összetétele és differenciáltságának foka, Ausztria iparának és mezőgazdaságának hatása, az elszegényedett kisparasztság, a termelés technikai fejlettsége, az állattenyésztés ereje, a birtokkoncentráció, a kelet és nyugat közt létesült gazdag kereskedelmi forgalom sajátossá teszi a kapitalizálódást, csak itt természetes jegyekkel ruházta fel annak tartalmát. Az 1878. évi árucserforgalom a megyében pl. 32 206 000 ft. volt, ezzel Sopron a Dunántúl legfontosabb kereskedelmi piaca és forgalmával országosan az elsők között áll. 1877-ben az állatvásárokon 68 668 szarvasmarhát, 150 565 sertést adtak el, viszont az eladásra felhajtott szarvasmarhák száma elérte a félmillió darabot, 1880-ban 50 000 marha cserélte gazdát.³⁽⁴⁾

A sajátos tényezők egyenlőtlenül befolyásolják a gazdálkodást, így következményeik különbözők, kölcsönhatásuk aránytalan, az okozatok kiegyenlítődése a megye részei és a többi országrész közt hatásos feltételek hiányában lehetetlen, az eltérések napjainkig fennmaradtak.

A kapitalista termelési mód térhódítása a gazdasági élet ágazatai közül először a mezőgazdaságban indul el. Az ipar nagyobb arányú hasonló mozgásra csak a mezőgazdaság bizonyos átfejlődése után képes. Másodrendűsége hosszú ideig megmutatkozik: a megye gazdasági élete korunkig agrár jellegű marad, a lakosság főleg mezőgazdasági termelésből él, jövedelmét zömmel innen szerzi.⁴⁽⁵⁾

A kapitalizálódáshoz szükséges tőkeerő főleg a mezőgazdaságban keletkezik, ez az ipar szerveződését gyorsítja, mintegy feltételeképpen az ipar kapitalizálódásának is. Így Sopron megyében is, bár iparának ereje és árutermelő képessége magasan az országos átlag felett áll.⁵⁽⁶⁾ Ezt a fölényt a kapitalizmus egész folyamata alatt sikerült megtartania.

1867 után az osztrák gazdasági élet tőkés fejlődése elől több oly akadály elhárult, amely a kiegyezés előtt jelentősen visszafogta. Ez a kölcsönös kézfogás Ausztria számára elsősorú mezőgazdasági áruforrást nyitott meg és iparának polgárosuló, lakosságának zavartalanabb fejlődést biztosított. A mezőgazdasági termelvények iránti kereslete szüntelenül növekedett, igényesebbnek mutatkozott a mennyiség és minőség tekintetében. Ez a tény a megye konjunkturális lehetőségeit gazdagította, egyre bővebb újratermelésre készítette. A határmenti megyék közül (Zala, Vas, Sopron, Moson) a mienk volt az áruforgalom és kereskedelmi érintkezés tekintetében a legszámottevőbb. Mindez magával ragadja a mezőgazdaság termelőerőit és segíti a porosz-út befejeződését. A porosz-út a dualizmus korában maradéktalanul kapitalistává válni nem tud, korai, gyors kibontakozása felszámolja ugyan a feudális gazdálkodást, de a feudális arisztokráciát, nagybirtokot is megerősíti hatalmában, ennek pedig érdekében áll, hogy a kapitalizmus ne teljesebben ki, és tovább éljenek a feudális elemek a gazdálkodásban. Elősegíti ezt még a dualizmus egész rendszere, osztályszervezete, Magyarország lényegében gyarmati állapota.

A kapitalizálódás kifejlődésének megjelöltetője többek közt a termelés technikai átszervezése, a belterjesség fokozódása, a terméseredmények növekedése, a növénytermesztés és állattenyésztés jellegének módosulása. Bár a termelőeszközök hatékonyságának ¹¹⁷növekedésével, a termelőeszközök bővülésével együtt jár a

nemzeti jövedelem, az agrártőke, a szükségleti cikkek mennyiségének és minőségének növekedése, a társadalmi jólét fokozódása, az igények kielégítésének szélesebb lehetősége, a folyamat mégis rendkívül ellentmondásos. A társadalmat előbbre vivő tendenciák káros és reakciós következményeket is teremtenek, amelyek a kapitalizmus pozitív hatásait előbb vagy utóbb visszafejlesztik és jellemzővé a visszahúzó hatások válnak. A termelőerők fejlődése a nagybirtoknak kedvez és elnyomja az amerikai-út amúgy is vérszegény lehetőségeit, megváltoztatja az egész parasztság osztályharcának indokait. A föld koncentrációja és a termelés centralizációja a kisáru-termelő gazdaságok haldoklását indítja meg, és általánossá teszi az „elparasztlanodás”-t. A porosz-út torz és felemás, álkapitalista, ellentmondásokat hordoz és nevel, ezért eléggé kínos a termelő tömegek számára.

A kapitalizmus gazdasági helyzete erősödik, de ugyanakkor növekszik az agrárproletariátus és a kisparasztság kiszolgáltatottsága és egyre jobban csak ábránd marad anyagi igényeinek kielégíthetősége. A termelő elidegenedik a termeléstől, az ember a termelt javaktól és a termelési apparátus jellegtelen alkatrészévé zúlik. Biztosítja ugyan a termelőerők és termelési viszonyok összhangját, de ez az egyensúly kétes értékű, perspektívátlan, egyre nagyobb robbanás okát érleli.

Az amerikai-utat érvényesíteni igyekvő közép- és kisparaszti gazdaságok fő akadályozója nemcsak a porosz-út híveként fellépő nagybirtok, hanem a közép- és kisparasztság tudatában meglévő feudális eszmei maradványok is. A közép- és kisbirtok maga sem képes feltétlenül képviselni a saját érdekeit és ezek érvényesítésével farmgazdaságokká válni: a szabad paraszti fejlődés útját nem látják, nagyon is feudálisak ahhoz, hogy termelési rendjük átalakítását tudatosan véghez vigyék. Küzdenek a porosz-út negatív következményei ellen, tagadják a feudálisat és nagykapitalistát, de mást igényelni nem képesek, harcuk csak reakciója a porosz-út akciójának. Az amerikai-út elemeit hordozó gazdaságok vagy kulákgazdasággá fejlődnek, vagy elsorvadnak, felszívódnak a birtokkoncentráció következtében, esetleg megmaradnak valami olyan formában, amely inkább kapitalista üzem, mint feudális birtok; kissé farmgazdaság.

A porosz-út érvényesülésének jellemzője Sopron megyében, hogy a negatív következmények rejtettebben jelentkeznek és nem a legsúlyosabb alakjukban törnek a társadalom felszínére. A centralizáció már korán, főképpen a gépesítés, a belterjesség alakját ölti magára. Területeket extenzíve növelni egy bizonyos szintnél tovább nem lehet, mert, az elidegeníthetetlen földbirtokok terjedelme aránytalanul magas. 1893-ban 46%.⁶⁽⁷⁾ Az országban másutt ilyen egészségtelen megoszlás nem található. Katasztrális holdakban ez a mennyiség 263 550, az országos átlag ugyanakkor csak 34,56%.⁷⁽⁸⁾

1870-ben ez a mennyiség 189 977 kh, 35%.⁸⁽⁹⁾ A növekedést elősegítette az 1869. ápr. 9-i kormányrendelet, amely kiszélesítette a hitbizományi rendszert, és új immobil birtokok létesítését engedte meg. A nagybirtokosok a lehetőséget derekasan ki is használják a kisebb birtokosok rovására, 20 év alatt 11%-os növekedést ér el a szabad rendelkezésű földterületekhez viszonyítva. Az áruba bocsátható földbirtok terjedelme kevés, vásárolni alig van mód, a tulajdonjogilag hozzáférhetetlen birtokok uralma nem engedi meg a külterjes módszerek alkalmazását, csak a meglévő területek technikáját javítva lehet a föld értékét növelni, ami lényegében jövedelem szempontjából ugyanazt jelenti, mintha a 118 régi módszerekkel extenzíve gazdálkodnának. Szerinte a megyében elképesztően magasak a földárak, amit fokoz az a természeti adottság, hogy a földek termőképessége országszerte itt a legjelentősebb, a föld, mint termelőeszköz roppant értékes, magas különbözeti földjáraadékokat tud biztosítani tulajdonosának. Nagycenken pl. 1878-ban 940-öl rét 1000 ft-ért talál gazdára, más megyében ilyen összegért több katasztrális hold szántót lehet vásárolni.⁹⁽¹⁰⁾ 1877-ben 1 hektáron 9,4 hektoliter búza terem, 1894-ben 20,18, az országos átlag csak 15,60. 1900-ban 13,1, az országos átlag 11,7. Összehasonlításként: 1875-ben az USA 12, Ausztria 12,

Norvégia 16, Belgium 22, Anglia 26 hektolitert termel 1 hektáron.¹⁰⁽¹¹⁾ Sarród határában jó idő esetén 1 kereszt 95 kg árpát is adott, és holdanként 23 kereszt is előfordult.¹¹⁽¹²⁾ A megye földterületének összes jövedelme 1870-ben 2 202 613 ft volt, ez a 9-ik hely az országban. 1885-ben 1 kh tiszta jövedelme 55,70 ft, ugyanakkor Esztergom megyéé – a másik legjobb az országban – 48,31 ft, az országos átlag csak 37,31 ft.¹²⁽¹³⁾

A földárak növekedése a polgári értelemben vett földtulajdon megerősödésének is a következménye, az immobilizáció viszont az ez ellen való védekezés. A földbirtok társadalmi helyének és szerepének a szubjektív értelmezése a kapitalizálódás során alig változik, rangot és fölényt jelent továbbra is. Az arisztokrácia, a nagygazdaságok birtokosai a megye leghatalmasabb osztálya, akik kezükben tartják a vezetést, az államapparátust, és a burzsoázia is ennek a függvénye, még ha olyan gazdag is. A kapitalizmus ereje a nagybirtokban van, és az ipari tőke csak ennek kiszolgálója és követője.

A mezőgazdaságban meglévő társadalmi ellentmondások főleg a nagybirtok és az egész parasztság közötti ellentmondás alakját öltik, a kisártermelés és a középparasztnak közötti ellentétek másodrendűek, és a háttérben húzódnak meg. „A mezőgazdaság állapotának legbiztosabb ismérve: a kétségbeesett birtokviszonyok” – állapítja meg a megye mezőgazdasági életéről a *Sopron* című napilap egyik száma 1877-ben, és ez a tényező a dualizmus ideje alatt nem változott.¹³⁽¹⁴⁾

A kulák-birtokok száma és ereje kicsi ahhoz, hogy az agrárproletariátus legfontosabb célja legyen.

A termelés és a termelőerők izmosodása a megye mezőgazdaságában zavartalanabb és kevesebb akadállyal terhelt, mint másutt az országban. A századvégi gabonaválság itt nem hat annyira durván és végzeteszerűen, a dekonjunktúra nem kerekedik a konjunktúra fölé tartósan és túlságosan. Ausztria és Németország felvásárló készsége, Sopron aránylag nagyszámú népessége, az esztendő nagy részében virágzó idegenforgalom, nagyszámú hivatali alkalmazottja, az itt állomásozó véderő, ipari és bankburzsoáziája, vagyonos kereskedői, tartós, állandó piacot, készséges felvásárlóerőt jelentettek a mezőgazdasági termelvényeknek a megyében. Sopronban mindig drága volt az élelmiszer, ezt minden idegen és idevalósi jellegzetességként említi, ez ma is élő sajátosság. Az anyagilag erős polgári rétegek a nem mindig foglalkoztatható tartalékolt ¹¹⁹tőkékkel a termelés ösztönzői tudnak lenni, az igényeket magas szinten tartják, fizetőképességük arányos törekvéseikkel.¹⁴⁽¹⁵⁾

A termelés fokozása a földterületek kihasználására ösztönzi a termelőket, és ez előbb vagy utóbb a művelési ágak arányainak eltolódásával, a művelési szerkezet átcsoportosításával, ésszerűbb viszonyításával jár. A gazdaságok a művelési ágakkal való manipuláció lehetőségeit igyekeznek hasznukra fordítani, ami a tőkekoncentráció összetettebb, nehezebb, de magasabb haszonnal kecsegtető megfogalmazása.

A mezőgazdaságilag hasznos területek növekedése, a szántóföld, aránya az egész hasznosítható területéhez viszonyítva egyre nagyobb. Az alábbi táblázat világosan kifejti a szántóföldi művelésre felhasznált termőterületek összefüggésének alakulását:

	1848	1870	%	1885	%	1893	%	1904
Szántó	201 693	230 771	43,5	280 787	55,4	284 488	50,5	288 995
kert	11 117	–	–	6 588	1,3	6 292	1,1	6 272
rét	31 596	61 232	11,5	48 617	9,4	48 465	8,7	49 765
„”	21 256	7 010	1,3	10 000	2,1	0 760	1,7	0 000

szőlő	34 256	7 048	1,3	10 338	2,4	9 760	1,7	8 025
legelő	68 484	58 964	11,1	42 899	8,4	44 126	7,8	43 182
erdő	124 712	142 146	26,6	116 817	23,0	116 213	20,6	115 674
nádas	–	3 447	0,5	697	0,1	1 325	0,2	2 824
terméketlen	–	24 811	4,6	–	–	53 735	9,5	48 630
termő	471 858	505 548	96,4	506 142	–	508 991	90,5	514 643
Összesen:		530 359				562 726		563 273 ¹⁵⁽¹⁶⁾

(17)

A szántóterület tartósan és visszaesés nélkül emelkedik, a többi termelési ág rovására. Az 1873. évi 43,5%-ról 1904-ben 51%-ra emelkedik. Ez az összes termőföld fele, harminc év alatt a növekedés 7,8%. A tőkés gazdálkodásra áttérő gazdaságok nagy intenzitással fokozzák a szántóföldi termelésüket, különösen a kiegyezés után. A legelő, kert és rét visszaszorul. A termelőerőnek kifizetődő ¹²⁰a művelési ágak arányainak átcsoportosítása, mert a földterületek és ezzel a terméshozam extenzív emelése már lehetetlen. A szántóföld növekedésének üteme gyorsabb az országos átlagnál, de lassúbb az alföldi megyék üteménél.¹⁶⁽¹⁸⁾

A szántóföldi termelésnek ez a változása kifejezője annak a konjunkturális helyzetnek, amely a mezőgazdaság előtt áll, és amit a birtokosok a legteljesebb mértékben igyekeznek is kihasználni, egyben ez is jelenti, hogy a növénytermesztés nem egyetlen és döntő lehetősége a tőkés profitszerzésnek. A rét és legelő területek feltörése azonban nem járhat minden következmény nélkül. Az állattenyésztés nem engedi meg a takarmányalap meggondolatlan csökkentését. A megye magasfokú állattenyésztése magyarázza, hogy a legelő és rét területek az előbbi tendencia ellenére is magas arányúak a szántóföldek mellett. A szénának mint árunak is jelentősége van, Sarród pl. Sopron, Győr, Bécsújhely piacán értékesíti, fő vásárlója a hadsereg. 1885-ben 17,8%, sőt a század végére növekedik is.¹⁷⁽¹⁹⁾

Csökken a szőlő és az erdő területe, viszont ezek esetében szerepet játszik a filoxéra pusztítása, illetve a fa iránti kereslet, ami az erdőirtást fokozza. Az országos átlagnál jelentősen nagyobb a nem szántóföldi területek mennyisége. Csanád megyében pl: 84,8%, Bács megyében 75,5%, Szabolcs megyében 71,34%, Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyében 71,10%, Békés megyében 71,78% a szántó az összes használható földmennyiségből.¹⁸⁽²⁰⁾

Egyes tájak eltérő keresztmetszete pl. ilyen képet mutat:

Bánfalva:

	szántó	kert, rét	szőlő	legelő	erdő	termk.	össz.
1855	423	131	47	11	35	36	673
1877	389	157	56	16	38	48	704
1895	385	111 56	57	6	39	47 701	¹⁹⁽²¹⁾

	Vág község határa 1897-ben,	Sarród határa	1855	1867
szántó	2053	szántó	322	340
kert, rét	69	rét	401	528
legelő	129	legelő	800	700

erdő	40	nádas	874	1136
terméketlen	123 ²⁰⁽²²⁾	terméketlen	409	2724
összesen 2414 kh.		összesen:	2806	2724 ²¹⁽²³⁾

121 Csepreg határa 1885-ben, összesen 10 124 kh.

szántó	6487
erdő	230
rét	587
legelő	182
szőlő	90
kert	126
terméketlen	392 ²²⁽²⁴⁾

A terméketlen területek a földkereslet ellenére sem csökkentek, sőt a század végén kissé növekszenek is. Ennek okát valószínűleg abban kell keresni, hogy a gazdaságoknak gyorsabban és tekintélyesebben jövedelmez a már meglévő termőterületek ésszerűbb, jobb agrotechnikával művelt kihasználása, mint a terméketlen területek termővé tétele. A kezdeti tőkeszegény időkben ez alapvető szempont a gazdaságok előtt. Azonkívül ezeket a területeket nem is lehet minden esetben termékennyé tenni, mert túl kövesek vagy mocsarasak. Különösen az utóbbiakat nagy mértékben befolyásolja a mindenkori időjárás, csapadék és talajvíz. A gazdálkodás alapelvei között még különben sem kapott helyet a tudományos talajerőgazdálkodás. „Sok a terméketlen terület, rétöntözésről, alakcsövezésről szó sem lehet. A gazdasági mérnökök falatjai aligha zsírosak Magyarországon” – kesereg a Sopron c. lap mezőgazdasági kommentátora.²³⁽²⁵⁾ A Rábaszabályozó Társulat 1885-ben alakult és kezd hozzá a szeszélyes Rába megfékezéséhez, valamint a belvizek és holtágak levezetéséhez. 1900-ig 60 000 kh-t sikerült vízteleníteni, a mezőgazdaság számára használhatóvá tenni.²⁴⁽²⁶⁾

A hosszú idő múlva megtérülő beruházásokra a gazdaságok nehezen vállalkoznak, a bérlőgazdaságok meg a legkritikább esetben. A termelőerők mozgásának ez az ellentmondása hozzátartozik a kapitalizmus ellentmondás-rendszeréhez. A tőkés viszonyok következtében egyenetlen a fejlődés, és nem mindig logikus a lezajlása, ez tény és a tőke természetes velejárója. A mocsaras területek nagy kiterjedésűek a Répce és a Rábca vonalában, Hegykő és Bósárkány között, Kapuvártól és Csornától északra. A nádasok nagysága is az időjárás függvénye, befolyásolja a vízállás, de itt a megyében az ilyen területek igen hasznosítható termékeket nyújtanak. A falvak lakossága magas áron értékesíti a levágott, kévébe kötött nádat. Egy-egy kévé 7–8 krajcárt is jövedelmez, a hosszabb kévékért nem ritka a 12 krajcáros ár sem. Győr, Szombathely, Kőszeg, Sopron, Bécs és Bécsújhely a nád felvevő piaca, de ezeken a városokon túl egész Franciaországig keresett a Sopron megyei nádasok termése.²⁵⁽²⁷⁾

A szántóterületek belterjes művelésének mutatója az a tény, hogy a gazdaságok elhagyják a feudalizmusra jellemző művelési eljárásokat és helyette az egész használható földterület permanens kihasználására térnek rá. Megszűnik az ugaros művelés, és helyette vetésforgó terjed el. Ez az eljárás a századfordulóra alapvető művelési módszer lesz megyszerte. Annál inkább üdvösebb így gazdálkodni, mert a gabonatermesztés igen sok meglepetést tartogat a termelőknek, gyakran vannak értékesítési nehézségek, dekonjunkturális

visszaesések. A vetésforgó csökkenti az ilyen természetű hatásokat, a termelést így kevésbé veszélyezteti hatásosan az orosz és amerikai búza olcsósága. A vetésterület szerkezete így alakul 1875 és 1904 között:

	122vetésterület a szántó %-ában		ugar a szántó %-ában	
	megye	ország	megye	ország
1875	83,12	76,49	14,08	20,99
1880	85,84	75,59	11,30	18,73
1885	87,20	80,22	10,22	17,55
1890	92,80	83,52	7,20	16,38
1895	94,22	87,49	5,90	12,24
1904	97,70	89,50	4,30	10,05 ²⁶⁽²⁸⁾

A megye az országos átlagnál jelentősen gyorsabban hagyja el a nyomásos gazdálkodást és tér át a kifizetődőbb vetésforgóra. Sarród környékén pl. a meglévő ugart rendszeresen legeltetésre is használják, a falu körül elterjedt az egynyomásos gazdálkodás is, 20 éven át egy területen csak kukoricát vagy rozsot vetnek. A község vetésforgója: I. kapások, búza, árpa, lóhere, búza, (trágyázás), kapás, rozs, zab, II. répa, trágya, árpa, búza, rozs, (trágya), c. répa, búza, III. hagyma, búza, rozs, árpa, burgonya.²⁷⁽²⁹⁾

Az áttérés üteme folyamatos, visszaesés és megtorpanás nem mutatkozik mozgásában. Gyakorlatilag a XIX. század elejére az ugar szerepe megszűnik a megye mezőgazdaságában. A gazdaságok a talajerő fokozására a vetésforgót, istálló- és műtrágyát használják. 1895-ben 302 gazdaságban használnak műtrágyát, a Dunántúlon ez a legmagasabb arány Vas megye után (itt 1355 gazdaság alkalmazza). Győr megyében 61, Veszprém megyében 52, Zala megyében 74, Moson megyében 34, Tolna megyében 53, Somogy megyében 33 gazdaságban műtrágyáznak. 1901-ben a gazdasági egyesületek már 150 000 q műtrágyát forgalmaznak a gazdaságok között.²⁸⁽³⁰⁾

A szántóterületek teljes és állandó kihasználása kiváltja a növénytermesztés szerkezeti eltolódását. A termelési szerkezet a gabonatermelés rovására a takarmánynövények uralma felé tendál:

	1875	1880	1885	1895	1900
gabonafélék (búza, rozs, árpa, zab),	74,00	77,80	70,35	68,58	64,30
kukorica	4,59	4,72	4,06	4,00	4,08
burgonya	5,45	4,88	5,64	6,22	6,30
c. répa	4,15	7,75	5,11	5,24	6,40
dohány	0,10	0,06	–	–	–
rostonövények	0,42	0,27	0,31	1,03	0,11
takarmányok	7,02	8,96	9,07	14,93	16,10 ²⁹⁽³¹⁾

123A takarmányfeleségek a gabonafélék rovására 25 év alatt 9,08%-kal nagyobb területet foglalnak el. Az állattenyésztés növekedésének következménye ez az átalakuló termelési szerkezet, de összefügg a századvégi krónikus mezőgazdasági válsággal is, a gabonaárak stagnálásával és a mezőgazdasági áruterelés fokozódásával, amiben az állattenyésztésnek nagy szerepe van. Ebben a gazdálkodási ágban a

tőke forgása kevesebb időt igényel, ami az értékesítést aránytalanul megnöveli, nagyobb az elérhető jövedelem a tőkéhez viszonyítva.

A terméseredmények részletesebben ebben a szerkezetben így alakulnak métermázsában:

	1874	1886	1895	1900	1904	1910
búza	370 151	607 050	529 338	480 789	456 374	574 200
rozs	185 156	221 555	267 673	224 940	248 545	318 500
árpa	240 247	307 736	305 774	303 777	274 334	380 900
kukorica	–	105 379	116 196	101 619	147 698	136 116
c. répa	1 648 900	2 088 792	1 462 413	2 318 522	2 229 332	2 522 214
burgonya	195 210*	442 371	787 560	934 498	626 564	737 200

* 1877. évi eredmény

* 1901. évi eredmény³⁰⁽³²⁾

A terméshozamok növekedése ingadozó és rendkívül függ az illető esztendő meteorológiai adottságaitól, de mindezek ellenére rámutat a tőkés agrártermelés intenzitására. Az adatokból kitűnik, hogy a föld temőereje is fokozódott, pl. a kukorica termőterülete lényegesen nem változott, de a terméshozam növekedett. 1879-ben a terméseredmények igen alacsonyak a száraz, hideg időjárás következtében, 1880 februárjában a burgonyát gesztenye módjára árusítják: 3 db 5 krajcár. A megye közigazgatása kukoricalisztet kénytelen a lakosságnak élelmiszerként kiosztani. Rábatamásiban 1 holdon 90 kg búza termett, a vetőmag fele. Egy mérő búza 8 Ft.³¹⁽³³⁾

„A megyei nép, amely az inséggel leginkább küzd, két részre oszlik, napszámosokra és kisbirtokosokra. Mind a két osztály inségben szenved, de tőr, mert segílyt vár, mert azt hiszi, hogy a kormány – a megye a nagybirtok azért van, hogy őket segítse. Az inség akkora, hogy a rend könnyen felborulhat, és egy kis Dózsa korabeli zavargás lehetséges, amit miniatűr formában sem óhajtunk látni” ... – írja a Sopron c. lap.³²⁽³⁴⁾

A költségek ellenére is bizonytalanok, a pusztulást igyekeznek gátolni, mert a borból szerzett jövedelem itt a megyében könnyen növekedik, nagy a borkereskedelem, Nyugat jó piacot jelent. A szőlő a leghatásosabb pénzforrás a mezőgazdasági ágak között.

A filoxéra hazánkban 1875-ben bukkan fel Pancsova határában, Dél-Magyarországon, Ausztriában 1872-ben, Franciaországban 1865-ben, a megyében ¹²⁴1880 nyarán jelenik meg, óriási károkat okoz. Az ellene való védekezés igen költséges. Kb. holdanként 250,- Ft. A vegyszerek közül a szénkéneget használják, mert olcsóbb, de csak vízhez közeli helyen használják az elárasztást.

A termelőerők nagyerejű mozgását leghatásosabban a gépi ellátottság gazdagsága fejezi ki. A megye gépparkja 1895-ben birtokkategóriánként a következőképpen alakult:

	törpebirtok	%	kisbirt.	%	középbirt.	%	nagyb.	%	összes
gazdaságok területe	37 952	7,8	210 262	43,1	38 483	7,7	200 927	41,4	497 044
gazd. száma	24 180	61,6	14 847	37,8	116	0,3	50	0,1	41 394
gőzgép	3	1,4	87	40,0	54	25,5	70	32,7	214

	törpebirtok	%	kisbirt.	%	középbirt.	%	nagyb.	%	összes
cséplőgép	7	3,1	97	43,4	54	24,3	64	28,8	222
gőzeke	1	20,0	–	–	–	–	4	80,0	5
egyéb gép	2	16,6	9	75,0	1	8,3	–	–	12
járgány	135	3,9	3 274	91,3	84	2,3	93	2,7	3 586
állati erejű									
cséplőgép	170	3,70	4 352	95,3	45	0,9	18	0,5	4 585
aratógép	1	1,8	12	22,6	8	14,4	32	51,2	53
kaszálógép	–	–	10	17,4	16	24,4	32	48,2	58
vetőgép	16	1,1	968	66,6	215	14,8	253	17,5	1 452
faeke	4 954	17,7	15 955	71,9	675	3,2	1 259	6,0	21 843
vaseke	256	8,5	1 319	44,1	565	18,2	859	29,2	2 990
kettős eke	12	2,1	221	38,4	205	35,6	136	23,9	574
hármás eke	5	1,2	26	6,4	100	24,8	276	67,4	406 ³³⁽³⁵⁾

A leghasznosabb gépek ilyen megoszlásban foglalnak helyet a gépparkban. Ezenkívül találunk még 1413 m fatengelyes és 25 573 vastengelyes szekeret, az előbbieket főleg a törpe- és a kisgazdaságokban, az utóbbiak a nagygazdaságokban találhatók. 1870-ben ezzel szemben még 2 gőzeke, 52 gőzcséplőgép, 7 egyéb rendeltetésű gőzgép, 14 925 vaseke, 2 561 faeke, 258 vetőgép, 96 lóerejű cséplőgép, 39 arató- és kaszálógép, 626 egyéb rendeltetésű gép került felhasználásra a mezőgazdaságban.

1870-ben 3783 kh-ra jutott egy gőzgép, országosan 4777 kh-ra, 1895-ben már csak 628 kh-ra. A Dunántúlon van az egész országban a legtöbb gőzgép: 1863-ban 100 db, 792 lóerővel, a többi országrészekben összesen 90 db; a századfordulóig vezet a Dunántúl a gépesítésben.³⁴⁽³⁶⁾

Az első gőzeket a Nagyalföldön 1861-ben Köpcsénben mutatták be, innen Temes megyébe, Oláhszentmiklóstra vitték, Schenelhoff József birtokára, aki kincstári uradalmat bérelt. Az első gőzerejű cséplőgép 1852-ben Angliából kerül az országba, Fehér József torontál megyei birtokos vásárolja, Clayton gyártmányú 301 sz. garnitúra. A kereskedelmi ügylet lebonyolításában Kossuth Lajos is közreműködött.³⁵⁽³⁷⁾

¹²⁵Érdeemes megtekinteni ezt a kapuvári Esterházy-birtokot, mert a megye fejlődésének élvonalába tartozik. Ebben az uradalomban 1880-ban a következő szerkezetben és módszerekkel gazdálkodnak: Az uradalom 1800 hektáros területéből az öntépusztai major 1252 hektár, ebből szántóterület 583 kh, rét és legelő 557 kh, kert 14 kh, a terméketlen terület – itt is magas a Fertő közelsége miatt – 79 kh, erdő 36 kh. 42 család lakja, 221 lélek, ebből 70 gyerek, ezek adják a munkaerőt. A termelés a vetésforgó és a nyomásos gazdálkodás módszereinek összeházasításával folyik, az átmenet állapotában van, a kettő között. Az ugar még nem halt ki, a vetésforgó viszont még nem egyeduralkodó. A szántóterületet három részre osztják, de nem egyenlően, ezeken felváltva alkalmazzák az ugart, a takarmánynövényeket, az őszi és a tavaszi vetést a kapások mellett. A három terület szerkezetileg független egymástól, nem is igazodik egymáshoz.

I. részben	II. részben	III. részben
ugar	ugar	ugar
repce	repce	repce

búza	repce	búza
cukorrépa	búza	takarmányrépa
árpa	kukorica	árpa
búza	rozs	kukorica

váltja egymást, ugyanez %-os megoszlásban így jelentkeznek:

ugar	13%
őszi	48%
tavaszi	17%
kapás	16%
takarmány	18%

Évente a szántóterület 18%-t trágyázzák istállótrágyával, így kb. 5 évenként az összes területnek jut trágya. A legfontosabb termények így részesednek az összes termésből:

repce	20%
búza	15%
rozs	5%
árpa	13%
zab	2%
c. répa	14%
kukorica	5%
Összesen:	74%

A maradék 26%-át len, kender, takarmányrépa, lucerna, köles és bükköny adja. Az uradalomban faeke nincs. Külföldi (cseh) gyártmányú vaseket használnak, 32–40 cm mélyen szántva fel a földet. A vetés kizárólag vetőgéppel történik, amit 4–4 ökör vontat, ezeket 3 óránként váltják folyamatosan. A vetőgépek 13 és 42 sorosak. A kapások ápolására is gépeket használnak és ennek kiegészítésére kézi munkaerőt. Az aratást kézi erővel és csak kivételes esetekben géppel végzik. A cséplésben sem ismerik a hagyományos, egész télen folyó kézi munkát, az aratás után rövid idő alatt az egész termést gőzcséplőgéppel verik ki. Az uradalmat évtizedekig báró Berg Gusztáv Németországból idevándorolt mérnök szakértelemmel és európai módszerekkel kezelte, már 1885–90 között lecsapoltatta a belvizeket, 1889-től gőzekével szántanak, Osló és Kapuvár között iparvágányt létesít a termelvények gyors szállításához. Évente 2000 vagon cukorrépat szállít a gyárakba ilyen módon az uradalom földjéről.

1900-ban a párizsi világkiállításon eredményeiért nagydíjat nyert. A kapuvári hengermalom is az ő kezdeményezésére épül 1900-ban.³⁶⁽³⁸⁾

A belterjesség fokozódása és elterjedése természetes velejárója az agrártőke felnövekedésének. A belterjesség a kisárutermelés versenyképtelenségét növeli, és gyarapodásának ütemét egyre vérszegényebbé nyomorítja. A kisbirtok és a nagygazdaságok között nő a minőségi és mennyiségi szakadék, és mindig

kisebb a reménye a kisárutermelésnek a potenciális különbség megszüntetésére. A belterjesség kifejezője az Ausztriától való függésnek is. Ausztria léte és közelsége biztosítja a gazdálkodás anyagcseréjét, élénkségét, ezzel a termelés egyoldalú gyökereit; önállóságát nem engedi létrejönni, a saját belső nemzeti talajra épült mezőgazdaságot lehetetlenné teszi.

A régi városháza és környéke 1880 körül

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Házi Jenő: A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1687-ben

127 HÁZI JENŐ: A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1687-ben

A soproni belváros középkor-végi és újkor-eleji arculatán időrendi sorrendben az alábbi nagyobb változások állapíthatók meg:

1. A jezsuiták beköltözése a belvárosba azzal kezdődött, hogy amikor 1674. febr. 28-án a Szent György templomot az evangélikusoktól Pálffy Tamás kancellár, Kollonich Lipót kamaraelnök és Széchenyi György püspök visszavették, e templom kulcsait a jezsuiták kapták meg, akik ugyanakkor a magyar kamarától 4000 ft-ért megvásárolták a templom szomszédságában a Wittnyédy-féle házat, amely ekkor már magába foglalta az Eisler-féle házat is, míg az örökösöket 3000 ft-al elégitették ki.¹⁽³⁹⁾
2. A templom nélkül maradt evangélikusok 1674-ben a régi Sütő (Peck) utcában kibérelték Schubert János András és Kramapfel János házát és e házak belső udvarán építették fel fából és deszkából az imaházukat. Ezt a két házat 1676-ban örök áron is megvették.
3. Az Orsolya-apácák 1747. évi letelepedésével ismét három régi családi ház tűnt el, úgymint a Zuanna, a Tamisch és a Vogel házak.
4. A mai megyeháza az 1823/34. években az Ainfalt és a Hiller családok házainak helyén épült fel.
5. Az új városháza felépítése 1893-ban több régi ház lerombolását vonta maga után.
6. Az 1944. dec. 6-i és 1945. márc. 4-i légi bombázások a belváros különböző pontjain okoztak károkat és döntöttek romba házakat.

Mindezekre a változásokra a megfelelő helyeken utalni fogok.

Thirring Gusztáv elvülhetetlen érdeme, hogy az 1734-től meglévő telekkönyvek és egyéb források alapján az 1734–1939 közti időre nézve Sopron házait és háztulajdonosait összeállította nemcsak a belvárosra, hanem a külváros négy fertályára vonatkozóan is, és ezzel lehetővé tette a további tájékozódásokat.²⁽⁴⁰⁾

Mi a magunk részéről az 1686/7. évi adóreformra támaszkodunk, amelynek eredeti példánya Lad. XLIII. et SS. nr. 16. levéltári jelzés alatt található meg, és amelynek értékes adatait a helytörténeti kutatók mindeddig csak kis mértékben vették figyelembe.

Tekintettel arra a körülményre, hogy a SSz. csupán korlátolt terjedelemmel állhat rendelkezésemre, szükségesnek tartom annak hangsúlyozását, hogy a nálam összegyűjtött bőséges családtörténeti anyagból csak a feltétlenül fontosnak látszó adatokat közlöm távirati rövidelességgel. Egyébként az 1686/7. évi adóreformnak a belvárosi házak adójára vonatkozó megállapításait *dőlt* betűvel, abban a sorrendben közlöm változtatás nélkül, ahogyan az eredetiben található, de természetesen a sorszámozás már tőlem származik. Megtartottam a belváros két adókerületre való felosztását, azonkívül mindenütt jelzem a Thirring munkájához való kapcsolatot, melynek könnyebb feltalálása céljából zárójelben közlöm a megfelelő oldalszámokat. Legvégül figyelemmel voltam az idegen forgalmi szempontokra is, ezért már a jegyzeteim egy részét ennek a célnak érdekében úgy állítottam össze, hogy a további útbaigazításokat lehetővé tegyem.

Ezek előrebocsátása után lássuk az egyes házakat!

**1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Házi Jenő: A soproni belváros házai és háztulajdonosai
1687-ben / I. Belváros, külső adókerület**

128I. Belváros, külső adókerület

1. *Pämerisches haus 4 ft.* Pamer György nemes 1666-ban teszi le a polgáresküit. Kőszegről vándorolt be, ahol atyja: Mihály kőszegi városbíró volt. Házassága révén került Sopronba, amennyiben 1664-ben feleségül vette Anna Zsuzsannát, néhai Schwartz Pál nemes, külső tanácsos és királyi familiáris, valamint néhai Völker Zsuzsanna leányát. E nejenek halála után 1674-ben Anna Rozina lesz a felesége, néhai Lochner János Bernát belső tanácsos lánya, akitől abban az órában született egy fia, amikor Lipót király és neje: Magdolna Terézia Eleonóra a bevonulásukat tartották Sopronba, miért is az 1681. május 23-án végbement keresztelőn a királyi pár vállalta el a keresztszülői tisztet és erre való tekintettel az újszülött Lipót nevet kapott. – E háznak 1734-ben Wachsmann György belső tanácsos volt a tulajdonosa (2.). Ez a ház szomszédos volt a várostoronnyal.

2. *Räbbisches haus 3 ft.* Rabby István egyike volt azoknak a megyei nemeseknek, aki a török folytonos portyázásai miatt Sopron város falai között keresett menedéket. Egyébként ez a ház már 1667-ben tulajdonában volt, amikor a szomszédos Pamer-féle házat még Nagy László bírta. – 1734-ben ez a ház már Wohlmuth Dániel birtokában volt. (2.)

3. *Rathhaus adómentes.* Ez a régi városház a mai új városházának területben csupán egy részét alkotta. 1494-ben vette meg Sopron városa ezt a házat egyéb ingatlanokkal együtt egyezzer magyar aranyforintért Nagylucsei Fülöp János és Balázs testvérektől, akiknek Mátyás király adományozta Kempnei László fia Jakab magtalan halála után,³⁽⁴¹⁾ majd azt átalakították városház céljára, ahol a városi tanács 1497. július 28-án kezdte el működését, ilyen formán 400 évig szolgálta ez a ház Sopron város érdekeit, amikor kiöregedve 1893-ban több szomszédos házzal együtt lebontották, hogy helyet adjon a mostani új városházának.

Kempnei Lászlóról tudjuk, hogy Traismaurer Borbála volt a felesége, kinek édesanyja: Turnhofer Anna. Ezen az alapon a vagyon eredete visszamegy István városbíróra, akinek nagy szerepe volt abban, hogy Sopron 1277-ben városi rangot nyert.⁴⁽⁴²⁾

4. *J(ohann) A(ndre) Schubertisches haus 3 ft.* Schubert János András nemes, fia néhai Schubert János soproni ev. lelkésznek, miután Sütő utcai házát még 1676-ban eladta az Ev Konventnek imaház céljára, nyilvánvalóan ezzel a házzal kárpótolta magát. A polgáresküit 1678-ban tette le. – 1734-ben ez a ház fele részben a városi fiscus fele részben pedig Rothe János Simon tulajdonában van (5.).

5. *Georg Nätliches haus 2 ft.* Natl György nemes Rusztról még 1663-ban feleségül veszi Artner Margitot, Zuanna Pál Jakab Menyhért polgár özvegyét és ezért költözött Sopronba, ahol 1667-ben leteszi a polgáresküit. – 1734-ben ez a ház Trimmel Zsuzsanna asszony birtokában van. (6.).

6. *Kövéér Pálisch haus 3 ft.* Kövéér Benedek még 1530-ban megszerzi a polgárjogot. Fia: Gergely 1544-től kezdve külső tanácsos és amikor 1558-ban a vasvári káptalan Nádasdy Tamást és nejét, Kanizsai Orsolyát a szomszédos Sopronkeresztúr birtokába beiktatta, ennél a beiktatásnál Sopron városát Kövéér Gergely képviselte. Gergely fia Márton kitanulása után Nádasdy Tamás nádor ¹²⁹szolgálatába lépett, és mint annak titkára bizalmi állást töltött be. I. Ferdinánd király 1554-ben mind neki, mind atyjának magyar nemességet

adományozott. Kétségkívül e család leszármazottja az a Kövér Pál, akiről a jelen esetben szó van. Egyébként e házat 1694-ben már Artner Lipót bírja, és mivel házán keresztül átjárást biztosított a városházán lévő örszobához, ezért a városi tanács e ház adójából egy ft-ot elengedett. 1702-ben ez az átjárás megszűnt, mire az adókedvezmény is érvényét veszítette. – 1734-ben is e ház birtokosa: Artner Lipót (6.).

Az 1–6. sorszám alatt felsorolt házak az új városháza felépítésekor, 1893-ban, kivétel nélkül mind lebontásra kerültek.

7. *Fabricisch haus 7 ft.* Fabriczy György Fülöp szász-weimari herceg tanácsosa felesége: Steiner Anna Zsuzsanna révén jutott e ház birtokába. Egyébként ő volt az, aki Csányi János krónikáiró fiát 1665-ben keresztvíz alá tartotta. Ezt a házat 1734-ben is ez a család birtokolja. Thirring könyvében e házzal a *Háromház tér 2* és *Szent György utca 1* szám alatt foglalkozik. (7)

8/a. Nádasdy Ferenc gróf 1653-ban egy fél házat vesz meg Kolleis Ernő Konrádtól, amely a gróf lefejeztetése után a királyi fiskusra szállott, ettől Esterházy Pál nádor váltotta magához és 1685-ben ezt a fél házat elcserélte a jezsuitákkal azoknak a külvárosi konviktusáért.

8/b. E ház másik fele a Káldy családé volt. Felsőkáldi Káldy Demeter 1567-ben általános örököse lett Vadasfalvy Dávid belső tanácsos özvegyének, Ladislavith Katalinnak, akire nagy vagyonát első férje: Mikebudai Soós Ferenc hagyományozta. Soós Ferenc jószágkormányzója volt Felsőlindvai Széchy Istvánnak, Muraköz urának és már 1534-ben megszerezte a soproni polgárjogot.

E háznak 1543-ban Reiss János volt a szomszédja.

A Káldy család 1666-ban ezt a házat a városnak kínálja fel megvételre, de mert a város erre nem hajlandó, ezért 1667-ben eladták Erdődy György gróf özvegyének, Batthiány Erzsébetnek, aki 1674-ben odaajándékozta a domonkosoknak azzal a kikötéssel, hogy legfőképpen a soproni magyarokat részesítsék lelki gondozásban. A domonkosoktól 1687-ben a jezsuiták szereztek meg e félházat, akik e két félház helyén, melyek egykor egy-egy önálló házat alkottak, felépítették a Szent László királyról elnevezett nemesi konviktusukat. Ma ezt a házat a *Szent György utca 3.* szám alatt találjuk. (7.).

Az 1686/7. évi adójegyzékben ez a két félház nincs feltüntetve, mert adómentességüket a városi tanács nem merte kétségbe vonni.

8/c. *Gewest Johann Türckisch haus 4 ft.* Török János ezt a házat királyi felszólításra még 1677-ben eladta 2500 ft-ért a jezsuitáknak és ezzel megvált ösének, ugyancsak Török János kereskedőnek attól a házától, amelyet nejével, Kalmár Katalinnal egyetemben még 1588-ban vásárolt meg Frank Farkas örököseitől. Ez a ház arról nevezetes, hogy nemcsak 1622-ben, amikor királyné koronázás, hanem 1625-ben is, amikor király koronázás volt Sopronban, a Pozsonyból Sopronba szállított szent koronát ebben a házban őrizték, amiért II. Ferdinánd király Sopronban, 1625. dec. 12-én kelt kiváltságlevelével ezt a házat minden katonai beszállásolás alól örök időre mentesítette, s ennek jeléül 130a kétféjű sast kellett a ház kapujára kiszögezni.⁵⁽⁴³⁾ 1681-ben, amikor ismét királyné koronázás volt Sopronban, a szent koronát a régi városházán őrizték.

Ez a volt Török János-féle ház ma *Szent György utca 5.* szám alatt van és kapuzatán az 1644. év olvasható. (7.)

9–10. *Jesuiten zwey häusser 7 ft.* E két házon Wittnyédy István és Eisler János házait kell értenünk, mely

utóbbi házat a tulajdonos halála után Wittnyédy István megvette és az 1651-ben már a birtokában volt.

Muzsaji Wittnyédy István nevével Sopronban már 1636-ban találkozunk, amikor végrendeleti tanúként szerepel, de Sopron városával közelebbi kapcsolatba 1638-ban kerül, amikor a város szabad lakás és évi 500 font dénár fizetés mellett megfogadja magyar jegyzőjének. E fizetés hallatlan magasságát akkor tudjuk felfogni, ha megemlítem hogy a város német főjegyzője: Metzger János Kristóf ugyanakkor csupán évi 150 font dénár fizetésben részesült. 1640. aug. 27-én vezeti oltárhoz házigazdájának, Endres Jánosnak Zsuzsanna nevű lányát, kivel gazdag hozományt kap, a város pedig kívül és belül aranyozott serleget adott neki nászajándékkul. 1643-ban még a város szolgálatában áll, de később ettől az állásától megválízik. 1653-ban Pálffy Pál nádor primarius familiarisa, 1664-ben pedig gróf Zrínyi Miklós, a költő tanácsosa, amikor lányát, Erzsébetet feleségül veszi Armbruster János Moson megyei biztos és esküdt.

Sopron városával Wittnyédy István hol szivélyes viszonyban állott, hol pedig elkeseredett pereskedés folyt köztük. Ilyenkor szeretett volna soproni ingatlanaitól szabadulni, mint 1661-ben vagy 1667-ben, mely utóbbi alkalommal 17 000 dukátért és 1 000 dukát foglalóért azokat vételre a városnak felajánlotta, azonban a város nem volt hajlandó erről tárgyalni.

Wittnyédy Istvánnak a Wesselényi-féle összeesküvés előkészítésében jelentékeny szerepe volt, de mielőtt ezért a bécsi kormány felelősségre vonhatta volna, meghalt, azonban ingatlanainak jó részét elkobozta, mely vagyon-tömegeből, miként erről már szólottam, a jezsuiták a Szent György utcai két házat 7 000 ft-ért megvették és e két házból egyesített telken az 1676. évi óriási tűzvész után a rendházukat felépítették, amely ma a soproni káptalan otthonául szolgál a *Szent György utca* 7. szám alatt. (7–8.)

Szt. György utca 7. Káptalanház. 1915-ös felvétel

A jezsuiták nevéhez fűződik a Szent György kápolnána templommá történő átalakítása is a kor szokása szerint barokk stílusban. Ezzel a hatalmas munkával 1694-ben készültek el, amikor is húsvét táján Kollonich Lipót püspök nagy ünnepélyességgel a 9 új oltárt felszentelte.⁶⁽⁴⁴⁾

11. *Abraham Sowitschische(s) haus 3 ft.* Sowitsch Ábrahám kereskedő 1654-ben tette le a polgáreskü. 1664-től tagja a belső tanácsnak, mely tisztéről 1673-ban Kollonich Lipót magyar kamaraelnök leteszi és „tribunus plebis” lesz. 1676-ban ismét megválasztják belső tanácsosnak, azonban ez alkalommal ő az, aki nem fogadja el a választást. 1677-ben Lipót király felszólította, hogy házáat adja el a jezsuitáknak, de ennek a felszólításnak nem tesz eleget. Mikor azonban a király 1691-ben ezt a felszólítást megismételte, már nem

mert ellenszegülni, hanem egy hónap múlva sietett engedelmessé válni, 2500 ft-ot kapván a házért.

12. *Wohlmuthisches haus 3 ft.* Wohlmuth Sándor ruszti származású, és házassága révén költözött Sopronba, ahol 1682-ben a polgárok sorába lép. 1694-ben 2500 ft-ért ő is eladta házát a jezsuitáknak, akik e két ház helyén felépítették a gimnáziumukat, amely építkezés 1702-ben fejeződött be. Ma ez az iskola a *Szent György utca 9.* számot viseli (8.).

131A Szent György utcának eredetileg 7 háza helyén a jezsuiták nagy szervező képességükkel tehát 4 új házat építettek fel, melyekből az első a konviktus, a második és harmadik ház a kollégium, végül a negyedik ház a gimnázium célját szolgálta, közben megnagyobbították és barokk stílusban átalakították a Szent György templomot is és e hatalmas erőfeszítésük mellett még maradt idejük és erejük Sopron városával évekig tartó vitát folytatni e házak adózása tekintetében.

Az egész középkori és az újkor-eleji adózás alapjául Sopronban a házat tekintették, éppen ezért Sopron városában nemes vagy főúr csak abban az esetben vehetett házat, ha előzőleg reverzalist adott arról, hogy a városi terhekben a háza után arányosan részt fog venni. Az 1636 óta Sopronban tanító jezsuiták nagyon jól ismerték a soproni tanács ezirányú álláspontját, ezért már 1677-ben, amikor Török János és Sowitsch Ábrahám házának megvételéről volt szó a tanácsülésben, Ruckl Zsigmond jezsuita rektor ajánlatot tett olyan összeg megfizetésére, amelynek kamataiból e házak után mind az adót, mind az egyéb terheket fedezni lehet.⁷⁽⁴⁵⁾

132Ez a súlyos kérdés 1677-ben nem oldódott meg, de nem is jutott nyugvópontra, mert miként látjuk az 1686/7. évi adójegyzékből, a volt Török János-féle házra 4 ft, a két jezsuita házra 7 ft adó volt kivetve, a később megvett házak után járó adóról nem is szólva. A soproni jezsuiták nagy pártfogójának, az időközben bíborossá kinevezett Kollonich Lipótnak minden befolyását igénybe kellett vennie, hogy a két fél között megegyezés jöjjön létre, ami 1695. júl. 30-án Kismartonban herceg Esterházy Pál nádor előtt megtörtént. Sopron városát ez alkalommal Kersnerits Mihály és Metzger János Ehrenreich belső tanácsosok, Artner Vilmos városi főjegyző és Kappel Lipót külső tanácsos, míg a jezsuita kollégiumot Zonger János rektor, a nemesi konviktust pedig Ecsedy András régens képviselte. A megállapodás lényege az, hogy a kollégium a birtokában lévő 3 ház, ún. az Eisler-, a Wittnyédy- és Török-házak után adómegváltás címén egyszer s mindenkorra egyezer ft-ot, a konviktus pedig a Káldy- és a Nádasdy-házak után, valamint a külvárosban fekvő major után (ma Ujteleki utca 4. szám) szintén egyezer ft-ot fizet le, és ezzel ez a kérdés végleges megoldást nyer, a gimnázium céljára megvett Sowitsch- és Wohlmuth-házak után Sopron nem kívánt térítést.⁸⁽⁴⁶⁾

A jezsuiták birtokába került 7 házzal kénytelen voltam kissé részletesebben foglalkozni, mivel mind Payr Sándor,⁹⁽⁴⁷⁾ mind Thirring Gusztáv és mások is munkáikban e házakat egymással összehazarják, amennyiben a Török János-féle házat tekintik Káldy-háznak és megfordítva.

13. *Klein und Lochnerisches haus 6 ft.* A Klein család őse: Jobst bécsi kereskedő volt eredetileg, aki 1640-ben tette le a polgáreskü. Megalapítója lett az egyik virágzó soproni családnak, amelynek leszármazottai közül Jakab és Keresztély aranyművesek 1810-ben egy napon lépnek a polgárok sorai közé.

Ebben az időben már Jobst fia: János Kristóf kereskedő élt, aki viszont 1668-ban szerezte meg a polgárjogot.

Lochner János Bernát ügyvéd 1648-ban lesz polgár. Szülei bécsi kereskedők voltak, akik ev. hitük miatt kényszerültek a császárvárost elhagyni és először Aspangba telepedtek meg, de innét is távoznik kellett,

mire Sopronba költöztek. Az ügyvéd 1653-tól belső tanácsos volt.

1734-ben ez a ház Reisinger Menyhért birtokában van, aki azonban már csak 5 ft 18 dénár adót fizet utána. Ma a *Szent György utca 11.* számot viseli és átjáró ház (Lenck-ház) a Várkerületre (8.).

14. *Matthias Adamisches haus 3 ft.* Adami Mátyás titkára volt Eggenberg hercegnőnek, kinek halála után a szász választófejedelem szolgálatába lépett, von Oedenfeld előnévvel nemességet szerzett magának, majd 1682-ben visszatért szülővárosába, ahol polgárjogot szerzett és mint „obervormund” haláláig a város közéletében jelentékeny szerepet játszott. – 1734-ben e házat gróf Csáky tábornok birtokában találjuk, aki 4 ft adót fizet utána. Ma a *Szent György utca 13.* szám alatt találjuk. (8.).

15. *Häcklbergerisches haus 3 ft.* Hackelberger Miklós borbély világlátott ember volt. Megjárta Páduát és Páriszt, mestervizsgáját 1656-ban teszi le, amikor „zum printzen in der barbierkunst angenomben worden.” 1669-ben ő a „Schützenmeister”, azaz a soproni polgári Lövész Egyesület elnöke. 1675-ben végrendelkezik. – 1734-ben ez a ház Wohlmutth János Konrád belső tanácsos tulajdona. Ma *Szent György utca 15.* (8.).

13316. *Johann Andre Dobnerisches haus 3 ft.* E család őse: Sebestyén városi főjegyző az 1589–1604 közti években, ki Rudolf királytól 1603-ban nemességet nyert. Ő szerezte meg ezt a családi házat, amely 1687-ben dédunokája: János András nevére áll, aki városi ösztöndíjon tanult ki, és aki az 1676–1680 közti években városi főjegyző, azonban erről a tiszteről Kollonich Lipót magyar kamaraelnök nyomására ev. hite miatt kénytelen lemondani és ekkor belső tanácsos lesz. Csupán 35 éves, amikor 1683-ban meghal. – 1734-ben ez a ház fiának: János Gottliebnek birtokában van. Ma *Szent György utca 17.* (9.)

17. *Nicolaus Gestetnerisches haus 2 ft.* Gsetner Miklós ügyvéd és nemes szülei Bécsből költöztek Sopronba. 1682-ben teszi le a polgáresküt. Utódairól nincs tudomásunk. – 1734-ben e háznak Wohlmutth János belső tanácsos a birtokosa. Ma *Szent György utca 19.* (9.)

18. *Sailerisches haus 2 ft.* Sailer Vilmos nemes őse: Jakab Balfról költözött Sopronba, ahol 1596-ban a polgárok sorába lép. Dédunokája: Vilmos 1688-ban városkapitány. – 1734-ben fia: György Vilmos belső tanácsos e ház tulajdonosa. Ma *Szent György utca 21.* (9.)

13420. *Abraham Steinerisches haus 2 ft.*¹⁰⁽⁴⁸⁾

21. *Leopold Artnerisches haus 2 ft.* A 20. és 21. sorszámok nagy házat alkotnak és ezt a házat hívjuk *Zöldháznak*, ahol az 1681. évi országgyűlés alkalmával a felső ház ülésezett, és amely házból 1681. június 13-án Esterházy Pál grófot nádornak megválasztották, Rusztot pedig a szabad királyi városok közé sorozták.

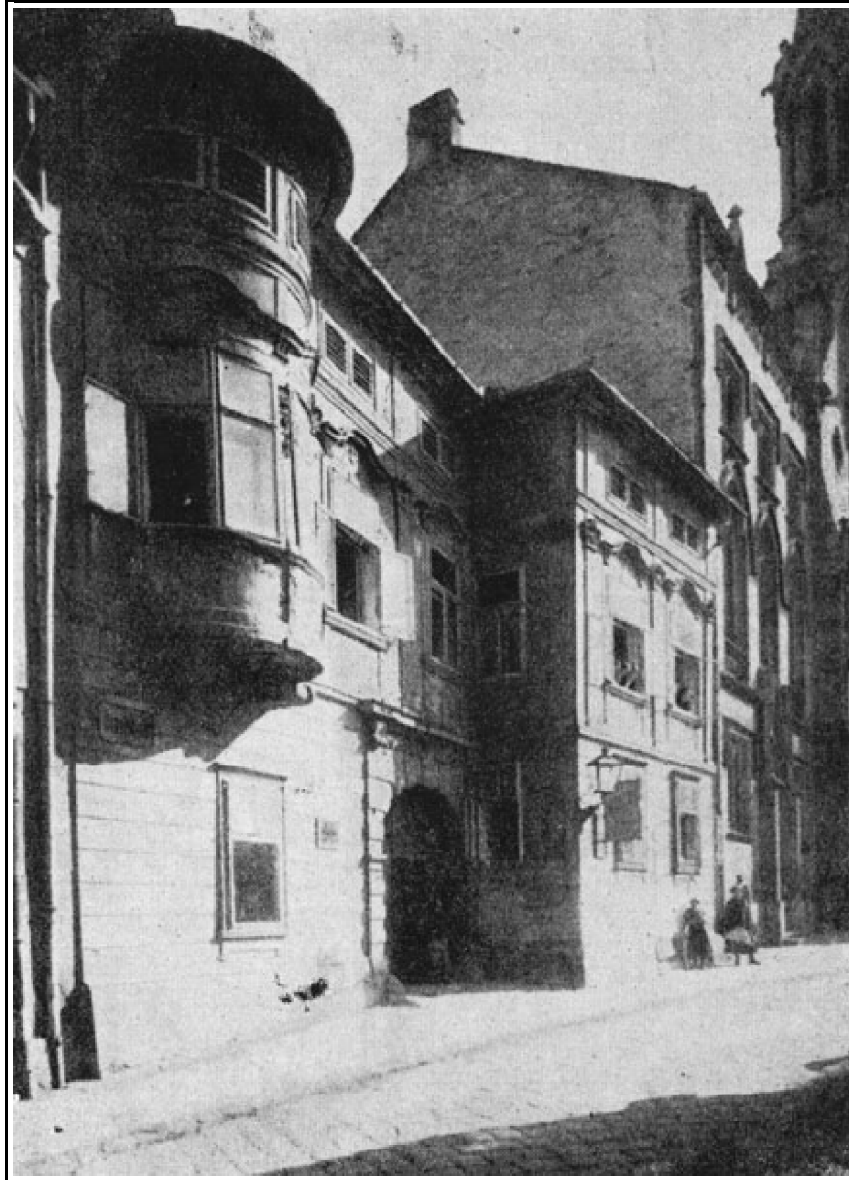
Stainer Ábrahám 1653. óta polgár. Régi család sarja, mivel őse: János még 1550-ben megszerezte a polgárjogot.

Artner Lipót 1687-ben lesz polgár. E családnak már 1478-ban szőleje volt Meggyesen a Goldberg hegyen és egy félháza Ruszton,¹¹⁽⁴⁹⁾ azonban a család tagjai ekkor még az alsó-ausztriai Bécsújhely városában, Badenben és Piestingben laktak. Hosszú időnek kellett eltelnie, míg e család egyik tagja: Erhard Sopronba költözött, ahol sekrestyés volt a Szent Mihály templomban, majd 1558-ban leteszi a polgáresküt is. Később tagja lesz a belső tanácsnak, mely tiszttől erkölcsi botlása miatt 1571-ben megfosztották. Mivel megtévedése miatt királyi kegyelemben részesült, ettől kezdve a tanács engedélyével ügyvédeskedett egészen haláláig. Utódai 300 éven keresztül mint a belső tanács tagjai, városbírák és polgármesterek

Sopron közéletében állandóan jelentékeny szerepet játszottak, így joggal megállapíthatjuk, hogy ezt a családot Sopron újkori történetében a legkiemelkedőbb családnak kell tekintenünk, melynek régiségével és évszázadokon át betöltött fontos helyzetével egyetlen más soproni család sem vetekedhetik.

Az itt említett Artner Lipótot beválasztották a külső tanácsba és mint ilyen az 1691–1698. évek között viselte a „vormund” tisztséget is. – 1734-ben ez a ház Reichenhaller Lipót birtokában van. Ma *Hátsókapu utca* 2. (30–31.)

22. *Daniel Dobnerisches haus 4 ft.* Dobner Dániel, ki leszármazottja volt a 16. sorszám alatt említett Sebestyénnek, 1647-ben teszi le a polgáresküet. 1667-ben belső tanácsos lesz, de később már nem az. – 1734-ben ennek a háznak Dobner Katalin asszony a tulajdonosa. Ez a ház, amelyet Gyóni Géza háborús költő emléktáblája ékesített, az 1944/5. évi légi bombázások folytán összeomlott, és az üres telken most kezdtek el egy új házat építeni. *Orsolya tér 1.* jelzése volt. (29.)

Orsolya tér 1. 1944–45-ben elpusztult. 1915-ös felvétel

23. *Georg Zuannisches haus 4 ft.* E család őset, Pétert, olasz származású kőművesként már 1553-ban említik. A háztulajdonosnak feltüntetett János Györgyöt az egykorú források megdöbbenéssel embernek mutatják, aki özvegy édesanyjának és a városi hatóságnak sok gondot okozott. – 1734-ben ez a ház Dobner Sebestyén Nándor birtokában van.

24. *Tämisches haus 3 ft.* Tamisch Márton 1682-ben lesz polgár. Nemes volt. Utódait nem ismerjük. – 1734-ben ennek a háznak Hackstock Borbála asszony a birtokosa.

25. *Voglisches haus 2 ft 2 ort.* Vogel Mátyás kádár 1658 óta soproni polgár. Első nejeének halála után 1681-ben feleségül veszi Zsuzsanna Juditot, Rabel Nándor polgár özvegyét, ki túléli férjét, és mint özvegy

1697-ben kezét Rieder Lipót kereskedősegédnek nyújtja. – 1734-ben ez a ház a férj: Rieder Lipót nevéen áll.

A 23–25. sorszámú házak helyén épült fel az orsolyiták zárdája és női iskolája, amelybe 1747. május 17-én Győről megérkezett az első három apáca, akik a tanítást azonnal megkezdték. Ma *Orsolya tér 2–3.* szám (29.).

135Az orsolyita apácák nagy érdeme, hogy ők kezdték el *elsőnek* a soproni lányokat rendszeresen oktatni, mivel mindaddig a lányok nevelése kizárólag a családban történt. Csak kivételesen foglalkoztak velük házi tanítók, akik írni és olvasni megtanították őket.

26. *Liebezeitisches haus 4 ft.* Liebezeit Pál kereskedő 1673-ban teszi le a polgáresküit. 1702-ben nemességet nyer és ekkor feladja a kereskedést. Özvegye: Zsuzsanna Rozina, néhai Launer György balfi ev. lelkész lánya, 1711-ben férjhez megy Poch János György belső tanácsoshoz, és ezért találjuk ezt a házat 1734-ben Poch Rozina asszony nevéen.

27. *Reichard Reichenhallerisches haus 3 ft.* Reichenhaller Richárd nemes 1683-ban lesz polgár, 1685-től kezdve belső tanácsos, majd az 1690/91. években városbíró, végül 1692/3-ban polgármester. – 1734-ben ez a ház Müller János birtokában van.

A 26. és 27. sorszám alatti két házat egyesítették és ma a *Fegyvertár utca 1.* számot viseli (27.).

28. *Johann Türckisches haus 3 ft.* Török János 1677-ben eladván a Szent György utca 5. szám alatti házát a jezsuitáknak, ezt a házat vette meg magának, amelyet 1734-ben már Greiner Ferenc Ignác belső tanácsos birtokában találunk. Atyja: János Pál nemes 1699-ben tette le a polgáresküit. Ő Sopron város első *postamestere*, mivel a jogaira féltékeny városi tanács korábban nem engedte meg, hogy a postahivatal Sopronban működjék. Ma *Fegyvertár utca 3.* (28.)

29. *Johann Dobnerisches haus 3 ft.* Dobner János 1672-ben lép a polgárok sorába. Ő is leszámazottja volt Sebestyénnek, akivel a 16. sorszám alatt már foglalkoztam. – 1734-ben ez a ház már Eitelhuber János Egyed tulajdonában volt. Ma *Fegyvertár utca 5.* A második világháború előtt az izr. hitközségé volt, és a földszintje iskola célját szolgálta: ma lakások vannak benne (28.).

30. *Stockingerisches haus 2 ft 2 ort.* E család György kötélverőre viszi vissza az eredetét, aki 1590-ben szerzi meg a polgárjogot. Ennek a Györgynek az unokája volt az a János András, akinek birtokában volt ez a ház az 1687. évben. Egyébként patikus volt, az Arany Oroszlánról elnevezett patika volt az övé. A polgárkönyvben nem találjuk a nevét, ami azt bizonyítja, hogy ezt a polgárkönyvet sem vezették pontosan. Ennek a háznak adóját a városi tanács 1707-ben felére csökkentette le. – 1734-ben Dobner Richárd Nándor e ház tulajdonosa. A Templom utca megnyitásával e házat lebontották.

31. *Portensteinisches haus 4 ft.* Portenstein András eleinte Sopronszentmártonban volt harmincadirnok, később a darufalvi fiókharmincadhivatalt vezette, de ev. hite miatt állását veszítette, mire Sopronba költözik, ahol 1645-ben leteszi a polgáresküit, a város pedig „cammerdiener”-nek alkalmazza (főszámvevő helyettesnek). Fia: György András jogot tanul és 1682-ben lesz polgár. – E ház 1734-ben felerészben Deckard Zakariás és felerészben Küttl Sámuel tulajdonában van. A Széchenyi Gimnázium részben e ház helyén épült fel. Ma *Templom utca 26.* (27.)

32. *Johann Andre Preinigisches haus 3 ft.* Preining János András hasonló nevű atyja 1623 óta városi főjegyző volt, majd 1639-ben beválasztják a belső tanácsba. Fia külföldi iskolákat járt városi ösztöndíjon, így többek között tanult Strassburgban is. 1660-ban lesz polgár és 1661-ben már belső tanácsos. Gyermeke

nem született. – 1734-ben ez a ház Reisinger ezredes nejéé. Az 1944/5. évi légi bombázáskor a ház leégett és helyébe új ház épült. Ma *Templom utca 24.* (26.)

13633. *Reisingerisches haus 4 ft.* Reisinger Menyhért 1687-ben lesz polgár. Hasonló nevű nagyatyja királyi szolgálatban állt, és mint ilyen 1636-ban nemességet kapott II. Ferdinánd királytól. – 1734-ben e háznak már Lassgallner Zsuzsanna asszony a birtokosa. Ma *Templom utca 22.* (26.)

34. *Melledenzisches haus 4 ft.* E családról adattal nem rendelkezem. – 1734-ben Petritsch Gottlieb a háztulajdonos. Ma *Templom utca 20.* (26.)

35. *Metzgerischehs haus 4 ft.* Metzger János Ehrenreich atyja: János Kristóf városi főjegyző volt, és mint ilyen került Sopronba. A fia városi ösztöndíjon 1659-ben az altdorfi egyetem hallgatója, és amikor külföldi tanulásából 1666-ban visszatér, a tanács előtt választékos latin beszéddel köszöni meg az anyagi támogatást. 1667-től kezdve belső tanácsos, és mint ilyen vesz részt 1695-ben Kismartonban azon a megállapodáson, amely Sopron városa és a jezsuiták között jött létre. – 1734-ben ezt a házat már Artner Vilmos százados birtokolja. Ma *Templom utca 18.* (25–6.)

36. *Andre Schönbergerisches haus 4 ft.* Schönberger András bölcsélet- és orvosdoktor 1684-ben lesz polgár. Pozsonyi származású. Házassága révén kerül Sopronba, amennyiben 1682-ben megesküszik Reisinger Éva Borbálával, Fögler Ker. János nemes és kereskedő özvegyével. – 1734-ben Baumgartner százados e ház tulajdonosa. Ma *Templom utca 16.* (25.)

37. *Pavechichisches haus 4 ft.* Pavechich belső embere volt Esterházy Pál nádornak, akinek megbízásából 1683. szeptember 23-án Sopron polgárságát a városházára idézte meg, ahol szemükre hányta, hogy Thököly Imrének és a töröknek meghódoltak, amit a király nem hitt volna el róluk, és ami miatt a királyi fiscussal majd meggyűlik a bajuk. Azután azt követelte tőlük, hogy a katolikus templomokat ismét adják vissza és az elűzött jezsuitákat pedig fogadják vissza. Amikor jelentették neki, hogy mindez már megtörtént, nem akart hitelt adni szavaiknak, hanem a polgármesternek meghagyta, hogy keresse magához a Pater Rektort, ki megjelenvén, bizonyította, hogy a rendház kulcsai nála vannak. Ezt követőleg az volt az intézkedése, hogy a letett katolikus tanácstagok visszanyerjék hivatalukat, a felfogadott ev. prédikátorok és iskolamesterek pedig távozzanak. Mivel ilyenek nem voltak, azt az 1220 darab aranyat, amit a török számára gyűjtöttek össze, de már átadni nem maradt idejük, lepecsételte a további intézkedésig.¹²⁽⁵⁰⁾ – 1734-ben Zeke István e ház birtokosa. Ma *Templom utca 14.* (25.)

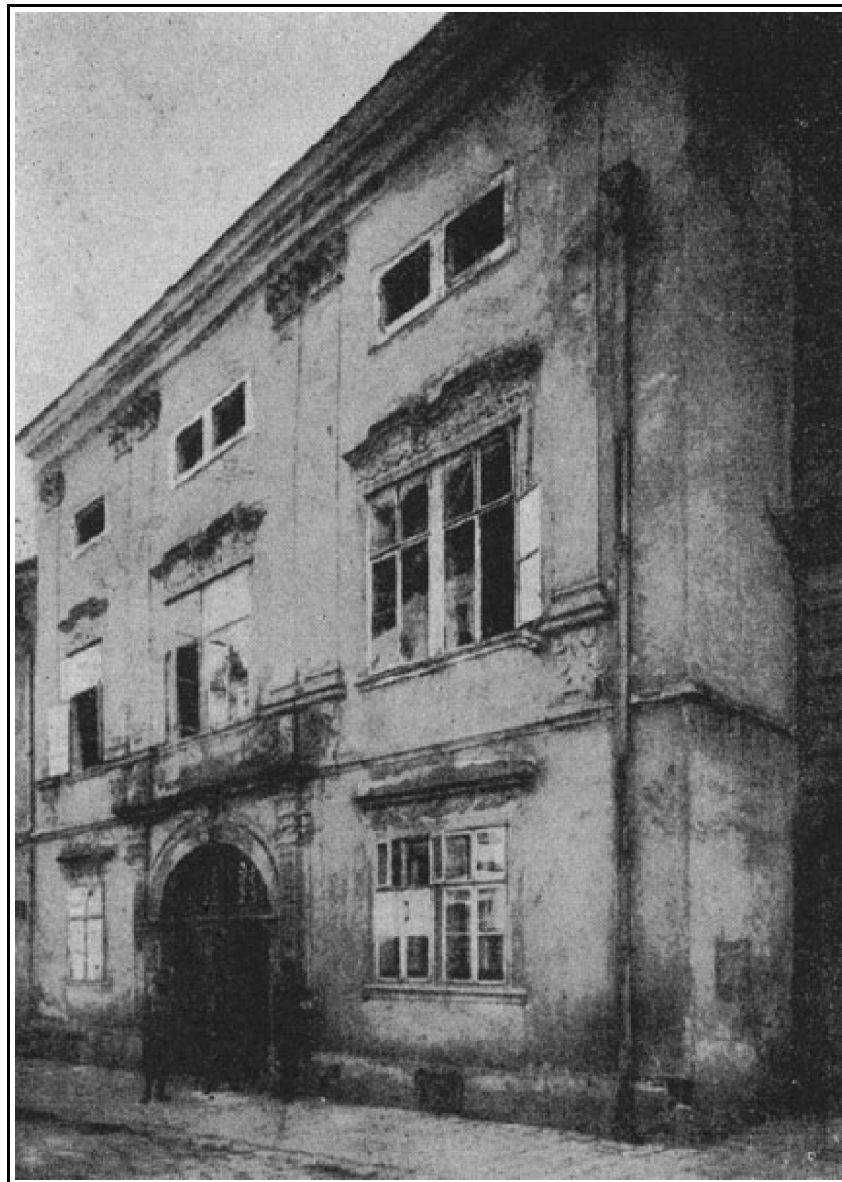
38. *Horváthisches haus 5 ft.* Horváth Miklós nemes neje, Tar Anna 1674-ben 7 000 császári ft-ért és 50 dukát foglalóért megveszi Serpilius János Sütő utcai házat, tehát ezt a szóban forgó házat, és e család így került Sopronba. Férje 1676 óta belső tanácsos. Az 1682. évi tisztújításkor Kollonich Lipót magyar kamaraelnök őt kívánta városbírónak az ev. Serpilius János helyett, de nem tudott németül, a közgyűlés annyira ellene volt, hogy akaratát nem tudta keresztülvinni, mire nagynehezen abban állapodtak meg, hogy Natl Gergely legyen a városbíró. – 1734-ben e ház 3/5 részben Somogyiné asszony, 3/10 részben Petrák Ferenc és 1/10 részben Hueter Mihály birtokában van. Ma *Templom utca 12.* (25.)

39. *Betthaus adómentes.* Tudjuk, hogy eredetileg Schubert János András háza volt az ev. imaház helyén, mely azután lebontásra került.

40. *Krämapfflisch haus 4 ft.* Kramapfel János házat 1674-ben az ev. egyházközség kibérelti, majd 1676-ban örök áron megveszi imaház céljára. E ház 137telkének egyik részén épült fel az ev. egyházközség pénztára és iskolája. – Az 1734. évi telekkönyv is még Kramapfflisch hausnak említi. Ma *Templom utca 10.*

(24–5.)

41. *Fischerisches haus 4 ft.* Fischer János 1627-ben lesz polgár. Neje: Anna, akit 1656-ban boszorkánysággal vádolnak meg és aki még 1687-ben életben van. – 1734-ben Russ János Kristóf belső tanácsos birtokában találjuk ezt a házat. Ma *Templom utca 8.* (24.)

Fegyvertár u. 3. 1915-ös felvétel

42. *Graff von Welsisches haus 4 ft.* Wels grófi családról nincs mondanivalóm. – 1734-ben e ház már Schilson báró birtokában van. Ma *Templom utca 6.* (24.)

43. *Hochfürstlich Palatinisches haus 4 ft.* Esterházy Pál hercegre ez a ház az édesatyjáról: Miklósról szállott, aki viszont azáltal jutott hozzá, hogy 1612-ben feleségül vette Mágócsy Ferenc özvegyét, Dersfy

Orsolyát és e házasságával azonnal az ország leggazdagabb főurai közé emelkedett. Dersfy Orsolya atyjáról: Dersfy Ferenc sárosi főispánról tudjuk, hogy már 1591-ben e háznak birtokába volt, amikor szomszédos volt Köller Gergely borbély házával. – 1734-ben is a hercegi család tulajdonában van e ház. *Ma Templom utca 4.* (24.)

13844. *Reschliches haus 5 ft.* Reschel János varga már 1600-ban polgárnak van említve, amikor tanúként szerepel egy végrendeletnél. Három fia volt, akik mindnyájan megszerzik a polgárjogot és jó anyagi körülmények közé kerülnek. Ezek közül az egyik: Ker. János kereskedő 1653-ban teszi le a polgáresküt, és még ebben az évben megveszi Payr Péter üzletét. 1663-ban köt házasságot Mária Magdolnával, Baur Ádám ruszti belső tanácsos lányával. Az ő birtokában volt e ház. – 1734-ben ennek a háznak már Somogyiné asszony a birtokosa. *Ma Templom utca 2.* (23–4.)

Templom u. 2. Központi Bányászati Múzeum. 1915-ös felvétel

45. *Freyherr Leopold Nätliches haus 5 ft.* Natl Lipót ruszti származású, mint magyar jegyző tesz esküt 1654-ben, amikor évi fizetését 250 font dénárban állapították meg. 1662-ben tagja lesz a belső tanácsnak,

és ettől kezdve erős küzdelmet vív a katolikus restauráció ellen Kollonich Lipót magyar kamaraelnökkel szemben. Az ev. hitű soproni polgárok bizalma benne összpontosul, és ennek megfelelően felváltva városbíró és polgármester több éven keresztül. I. Lipót király Bécsben 1685. április 12-én kelt oklevelével bárói rangra emeli, a polgármesteri tisztség alól, amelyet éppen viselt, felmenti, és új címerül a régi nemesi címerét egyesíti néhai nejeének nemesi címerével. Érdemei felsorolásánál hivatkozik az 1656. évi adózás megjavításával kifejtett hasznos szolgálataira, legújabbán pedig 1682-ben az árpási hídfő védelmezésére. 1689-ben aransarkantyús lovag lesz. A soproni ev. polgárokat akkor éri a legnagyobb meglepetés, amikor 1692. nov. 15-én Bécsben áttért a katolikus vallásra. Gyermekei nem maradtak.

Háza a régi soproni városháza mellett a legjelesebb történelmi eseményeknek színhelyéül szolgált, amennyiben az 1622. és 1681. évi királyné koronázás, úgyszintén az 1625. évi király koronázás alkalmával az uralkodó család ebben a házban szállt meg. Csányi krónikájából tudjuk, hogy 1686. május 14-én ebben a házban szállásolták el Károly lotharingiai herceget, a török ellen harcoló császári csapatok fővezérét, akit a soproni polgárság díszbe öltözve és sorfalat állva ünnepélyesen fogadott, miközben a várfalakon megszólaltak az összes ágyúk. A herceg 1686. május 31-én reggel 8 órakor e házból indult el Buda ostromára, melyet vitéz ellenállás után szeptember 2-án el is foglalt. Így az ország fővárosa 145 évi török megszállás után ismét visszakerült. – 1734-ben e házat már Ebner Krisztina asszony bírja. Thirringnél *Ferenc József tér 4.* szám alatt találjuk e házat (4.)

46. *Einfaltisches haus 6 ft.* Az Einfalt (Ainfalt) család a régebbi soproni családok közé tartozik. Így Einfalt Mártonnak 1562-ben tett végrendelete fennmaradt. Ezt a tekintélyes házat Einfalt Mátyás nemes és királyi familiáris szerezte meg azáltal, hogy 1601-ben feleségül vette Sopron leggazdagabb lányát: Borbálát, Kaufmann Henrik lányát. A Kaufmann család viszont 1561-ben jutott e ház birtokába, amely évben János bécsi festőművész által egy napórát festettek a ház homlokzatára. – 1734-ben ennek a háznak birtoka Ostfy Mihály, Unger Mihály, Kund Dániel, Baldauf Mátyás és Österreicher százados között oszlott meg.

47. *Hüllerisches haus 2 ft 2 ort.* Hiller Mihály balfi fürdősz 1566-ban lesz polgár, és mikor beköltözött a városba, már ő is a belvárosi Fő téren vett meg egy házat 480 font dénárért. Ezt a főtéri házat azonban unokája: Mihály veszi meg 1638-ban a Seepacher családtól, melyet 1639-ben 1500 birodalmi tallérért átvesz tőle testvére: Farkas, aki 300 tallér büntetést fizet azért, mert Gross Márk árva lányát, Orsolyát a tanács és a rokonság előzetes engedélye nélkül [139](#)vette feleségül. 1660-ban nemességet szerez, 1673-ban pedig a külső tanács tagja. – 1734-ben Österreicher százados e ház tulajdonosa.

A 46. és 47. sorszámú házak helyén épült fel 1823/34-ben a mai megyeháza, mely Thirring munkájában *Ferenc József tér 5.* szám alatt van feltüntetve (4–5.)

48. *Prisomannisch haus 4 ft.* Prisomann Egyed Lajos nemes Nöttig előnévvel 1652-ben teszi le a polgáresküet. Házassága révén telepedett meg Sopronban, mivel még 1638-ban feleségül vette Rozinát, Stainer Jakab belső tanácsos leányát, amikor is a városi tanács egy kívül és belül aranyozott ezüst serleget adott neki nászajándékkul. 1654-től kezdve belső tanácsos. Tekintélyes vagyoni felettel rendelkezett, így tudjuk, hogy 1668-ban Dobner Jakab és neje, Artner Borbála 1600 ft-tal, Wittnyédy István pedig közvetlen halála előtt 5313 császári ft-tal volt adósa. – 1734-ben ez a ház felerészben von Reck és felerészben Schreiner Sámuel birtokában van. Thirring *Ferenc József tér 6.* szám alatt foglalkozik ezzel a házzal. Ma ezt a házat hívjuk Fabricius-háznak. (5.)

49. *Lacknerisch haus 5 ft.* Lackner Ádám aranyműves a bajorországi Tittmaning helységről származik és 1568-ban lesz polgár. Feleségül veszi Schiffer Borbálát, Kolb János polgár özvegyét, kivel sok perrel járó

vagyonhoz jut. 1401586-tól kezdve belső tanácsos. Első nejétől származó egyetlen fia: Kristóf 1571. nov. 21-én születik, kit gondos nevelésben részesítenek, azonban a fiúnak kezdetben nem volt nagy kedve a tanuláshoz. A soproni és a csepregi iskolák elvégzése után, mely utóbbi helyen magyarul is megtanult, belépett az apja műhelyébe, ahol megtanulta az ötvösmesterséget. Csak ezután ment az egyetemre. Első útja 1592-ben Wittembergbe vezetett, ahol azonban nem jól érezte magát, ezért innét Grazba ment, majd 1593. őszén eltávozott Páduába, ahol 1595. szept. 5-én jogi doktori címet szerzett, és így ő volt az első világi ember Sopronban, aki ezzel a címmel ékeskedhetett. 1597 január havában megfordult Bolognában és Siénában is. Amennyire meg lehet állapítani, ez év vége felé tért vissza Sopronba, ahol mostohaapjával, Scholz Jánossal már vagyona felett egyezkedik. Taníttatása az apjának 400 rajnai ft-jába került, miként erről a végrendeletében megemlékszik. 1598. jún. 14-én feleségül veszi Törtl János polgármester özvegyét, Gurtner Orsolyát, aki ugyan koránál fogva az édesanyja lehetett volna, azonban vagyonával férjét Sopron leggazdagabb polgárai közé emelte, akit 1599-ben megválasztanak belső tanácsosnak és ettől kezdve haláláig Sopron közügyeinek irányítása jóformán tőle függött. 1603-ban és az 1607–1610. években városbíró, az 1613–1618., majd 1621–1623., végül 1629–1630. években ő a polgármester.

1604-ben megalapítja a Foedus Studiosorum, németül a Studentenbund, magyarul a Soproni Tudóstársaságot, amelynek alapszabályait ő dolgozta ki, és amelynek haláláig ő volt az elnöke és legszorgalmasabb tagja, kinek számos könyve is megjelent nyomtatásban.

1601-ben nemességért folyamodik és azt elnyeri. 1622-ben királyi familiáris és még ebben az évben palotagróf (Pfalzgraf) lesz, majd később királyi tanácsos, mi kétségtelen jele, hogy II. Ferdinánd király előtt is kedvelt ember volt.

Első nejének halála után 1631 őszén megesküszik azzal a Mártával, akinek esküvőjére első neje végrendeletében 20 tallért hagyományozott. Ez a Márta Paur Lőrinc rohonci polgár és belső tanácsos lánya volt, aki már 10 éven át vezette háztartását, akivel csak 16 hétig élt házasetet, mivel 1631. dec. 28-án már meghalt.

Ámbár Lackner Kristóf eredményekben gazdag közéleti szereplésével mindenképpen megérdemelte azt a hírnevet, amelyet már kortársai részéről is élvezett, mégis az utókor hamarosan elfeledte volna nevét, ha alapítványaival nem gondoskodott volna bőkezűen polgártársai többoldalú megsegítéséről. Végrendeletében, mivel gyermekei nem születtek, úgy intézkedett, hogy hatalmas vagyonának tiszta jövedelme – a neje és rokonai kielégítése után – minden évben három egyenlő részre osztassék: egy rész illesse a soproni kórház szegényeit, második részen török fogságba esett soproni rabok váltassanak ki, ilyenek nemlétében szegény soproni lányok kapjanak segélyt férjhezmenetelükhöz és végül a harmadik részen soproni polgárfiúk részesüljenek ösztöndíjban külföldi tanulásukhoz.

Vagyonáról némi fogalmat alkothatunk magunknak, ha felemlítem, hogy halála után a pincéjében az 1631. évi termésből 336 3/4 akó, az 1630. és 1629. évi termésből pedig 649 1/4 akó bor volt Zoanna János kimutatása szerint, és hogy pl. 1634-ben a tiszta jövedelem 823 birodalmi tallért tett ki. Így azután nem csodálkozhatunk azon, hogy ösztöndíján minden évben 2–3–4 soproni ifjú járhatta a külföldi egyetemeket, akik visszatérve szűkebb hazájukba tekintélyesen hozzájárultak Sopron szellemi színvonalának emeléséhez!

Az 1734. évi telekkönyvben ez a Lackner-ház nincs feltüntetve, mert adómentes volt. Thirringnél *Ferenc József tér 7. szám* alatt találhatjuk (5.).

50. *Sárkánisch haus 10 ft.* A Zala megyéből származó Ákosházi Sárkány család első tagja: Ambrus 1505-ben soproni főispán és városkapitány volt, aki a mohácsi csatában halt hősi halált. Közeli rokonának,

Sárkány Bernátnak, aki [141](#) az özvegységre jutott Mária királynének volt a familiárisa és zászlótartója, már 1526-ban volt Sopronban háza, amely mentesült a katona beszállásolás alól. Az általunk tárgyalt házat azonban Nádasdy Tamás belső bizalmas embere, Sárkány Antal vette meg 1544-ben és állított ki erről reverzálist. Mivel Sárkány Antalnak nem voltak gyermekei, 1562-ben bekövetkezett halála után ezt a házat unokaöccse: János örökölte, akinek dédunokája, János, 1669-ben veszi feleségül Vágújhelyi Fitter János leányát, Erzsébetet, akitől ugyan több gyermeke is születik, de azok kiskorukban meghaltak, és így mikor Sárkány János 1697-ben meghal, e család fiúágon kihal, az özvegye pedig férjhez megy Festetics Pálhoz, ki birtokosa lesz ennek a háznak is. A hagyomány szerint Hunyadi Mátyás király, aki 1482. dec. 28–1483. febr. 14. közt Sopronból keltezi okleveleit, tehát Sopronban időzött, ebben a házban lakott. [13\(51\)](#)

1734-ben e ház ugyancsak a Festetics család tulajdonában van. Thirring *Ferenc József tér 8. szám* alatt tárgyalja. (5.)

(Folytatjuk)

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mollay Károly: Kottanner Jánosné emlékirata (A legrégebb német női memoár) (1439–1440)

**142 Mollay Károly: Kottanner Jánosné emlékirata
(A legrégebb német női memoár)
(1439–1440)**

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mollay Károly: Kottanner Jánosné emlékirata (A legrégebb német női memoár) (1439–1440) / I. Bevezetés

I. Bevezetés

1957-ben ezen a helyen foglaltam össze a Kottanner Jánosné emlékiratával kapcsolatos kutatások eredményeit (SSz. XI, 1–9). Kottanner Jánosné 1432-ben mint Székeles Péter (†1431.) soproni polgármester özvegye került Sopronból Bécsbe, majd Albert király (1437–1439.) és Erzsébet király udvarába. Így lett a megözvegyült királyné bizalmasa, aztán a csecsemő V. László király nevelője. Ebben a helyzetében közvetlen szemlélője volt a mozgalmas 1439–1440. évek országos politikai eseményeinek, a királyi korona elrablásával, V. László székesfehérvári koronázásán való szereplésével pedig maga is részt vett az eseményekben. Kitűnő emlékezetével és megfigyelő készségével számos országos történeti, helytörténeti, néprajzi és művelődéstörténeti részletet örökített meg, amely más forrásból csak hiányosan vagy ilyen korán egyáltalán nem ismeretes. A feltehetően az ifjú V. László számára készült emlékirat értékét még emeli, hogy ez a legrégebb, német nyelven írt női memoár. Bár valószínű, hogy szerzője tollba mondta, nem önállóan fogalmazta, mégis megismerhető belőle a kisnemesi származású Wolfram Ilona, az egyik legjelentősebb soproni polgármester feleségének műveltsége, gondolatvilága.

Mindezek ellenére az emlékirattal kapcsolatos kutatások eddig egy közel 120 évvel ezelőtt megjelent, ma már elavult kiadásra támaszkodtak. A következőkben az eredeti kézirat alapján közöljük az emlékirat magyar fordítását. A német szöveg a szükséges tárgyi magyarázatokkal, név- és tárgymutatóval együtt a győri Xántus János Múzeum évkönyvének („Arrabona”) ezévi kötetében jelenik meg.

A bécsi Nemzeti Könyvtárban őrzött (2920. sz.) kézirat 16, mindkét lapján teleírt levélből áll. A szöveg a 16. lapon megszakad, tehát töredékes. A kézirat első levele erősen megrongálódott, a hiányokat nyelvi és tárgyi ismeretek alapján igyekeztem pótolni. A pótlásokat, valamint minden saját betoldásomat kurzív szedéssel jeleztem. A fordításhoz csak a legszükségesebb szövegkritikai megjegyzéseket fűzöm.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Mollay Károly: Kottanner Jánosné emlékirata (A legrégebb német női memoár) (1439–1440) / II. Az emlékirat magyar fordítása

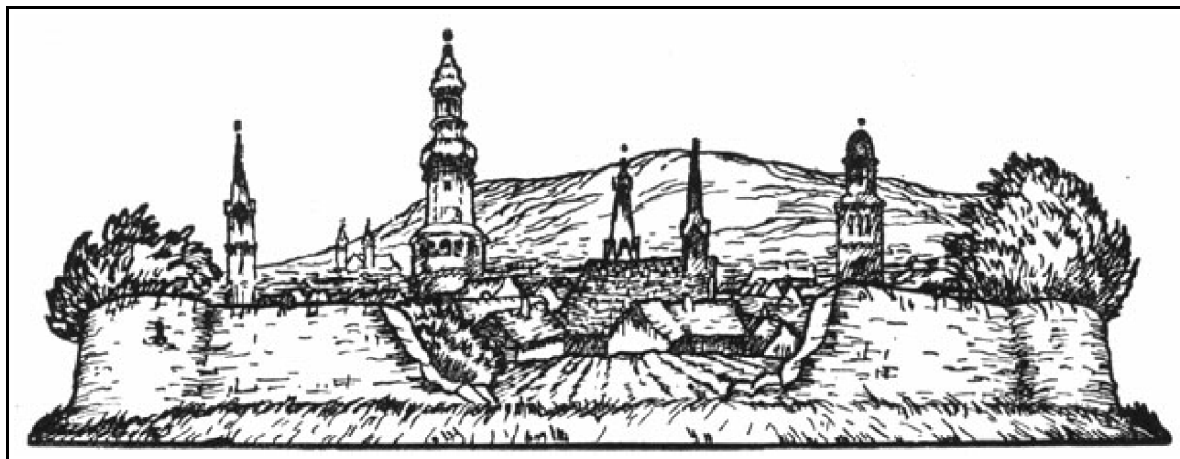
II. Az emlékirat magyar fordítása

Amikor Krisztus születése után elmúlt *ezernégyszáz* esztendő és azután a harminckilencedikben húsvétkor

(1439. ápr. 5) és pünkösdkor (máj. 24), s miután Albert, a *nemes fejedelem* a Szent Római Birodalom királyává választott s ezt megelőzően Magyarország koronáját is elnyerte, és a királyné is elnyerte, őnagysága akkor érkezett Pozsonyba s nem soká maradt itt. Erzsébet asszony, a nemes királyné akkor Budáról Pozsonyba jött hitveséhez. Albert fejedelem ekkor búcsút mondott Ausztriának és udvarával szintén Pozsonyba ment. Őnagysága ezután Bécsbe küldött, ahonnan legkisebb leányát, Erzsébet kisasszonyt kíséretével együtt elhozták Pozsonyba; ez megtörtént s akkor én, Kottanner Jánosné¹⁽⁵²⁾ szintén ott voltam és engem is elküldtek Albert királynak s hitvesének, a nemes és legkegyelmesebb királyné asszonnak udvarába. Nem sokkal ezután a királynéval és a fiatal nemes hercegnővel együtt felkerekedtünk és Buda felé vettük utunkat. Még csak rövid ideig voltunk Budán, amikor 1433^{ott} a németeket kirabolták. Ez idő tájt halt meg az esztergomi püspök, akit akkor Pálóczi Györgynek hívtak. Mind ez ideig a szentkorona Esztergomban volt; Albert király pedig elment a Pálócziakhoz, az esztergomi püspök testvéreihez, akik ekkor Esztergom urai voltak. Albert király itt a szentkoronát és a koronázási jelvényeket is megtalálta. A Pálócziak akkor egymás között tárgyalni kezdtek, az esztergomi várba a káptalanhoz hírnököket küldtek, s az alatt sokat tanácskoztak. Akkor kiderült, hogy Albert királyt a szentkoronánál nem előzték meg, hogy azonban a király ellen vannak. Nos, tudjátok meg, hogy abban az időben, amely eddig elmúlt, Erzsébet királyné asszony terhes lett, majd Albert király számára nemes magzatot szült, akit Lászlónak neveztek. Mikor a szentkoronáért folytatott tárgyalás véget ért, a nemes Albert király legkisebb leányát, a nemes Erzsébet hercegisasszonyt a visegrádi várba küldte és én, Kottanner²⁽⁵³⁾ Jánosné²⁽⁵⁴⁾ szintén vele mentem. A nemes Albert király még aznap útnak indult a nemes királynéval Esztergomba, a szentkoronáért, amelyet átadtak neki. Ezután őnagysága hadinépéhez²⁴⁽⁵⁵⁾ abból a tokból való volt, amelyben a szentkorona állt, kibeszéltem tehát a fejéből²⁵⁽⁵⁶⁾, ahogy csak tudtam, majd a kemencéhez lopakodtam, és ami törmelék csak találtam, mind a tűzbe hajítottam, úgyhogy egészen elégték, az asszont pedig magammal vittem az útra. Mindenki csudálkozott azon, miért tettem ezt. Erre kijelentettem, hogy magamra vállalom, mert nagyságos úrnómtól ki akartam eszközölni ellátását a bécsi Szent Márton egyháznál, amit aztán meg is tettem. Mikor aztán az udvarhölgyek és az udvarnép készen volt, hogy útra kelhessünk, az aki velem volt, aggódott, fogta a vánkost, amelybe a szentkorona be volt varrva, szolgájának gondjaira bízta, aki neki elébb segített, hogy vigye ki a vánkost az asszonyházból arra a szánra, amelyre én és ő ültünk. A derék fickó akkor a vállára vette a vánkost, ócska tehénbőrt borított rá, ennek hosszú farka volt, amely hátul lelógott neki, úgyhogy mindenki utána nézett és elkezdett nevetni.

(Folytatjuk)

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Helytörténeti adattár

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Helytörténeti adattár / Garai Lenke: Az 1930. szeptember 1-i tüntetés Sopronban

Garai Lenke: Az 1930. szeptember 1-i tüntetés Sopronban

A Tanácsköztársaság bukása után az ellenforradalmi Magyarország legális és illegális munkásmozgalmának első nagyerejű támadása a polgári társadalom ellen az 1930. szeptember 1-i csendes felvonulásból véres utcai harccá nőtt tömegtüntetés volt, amely a második proletárdiktatúráért folytatott küzdelemnek is egyik kiemelkedő eseménye.

Az ellenforradalmi rendszer nem találkozott még fennállása óta a munkásosztály ilyen hevesen kitörő ellenszenvével, és nem látta ezt még ennyire a történelem alakulását befolyásoló társadalmi erőnek. Az első világháború után stabilizálódott ellenforradalmi burzsoázia politikai válságba süllyedt a harmincas évek elejére, erősödött a gazdasági válság és az ennek nyomán kibontakozó munkásmozgalom. A forradalmi megmozdulások visszaszorítására a magyar földbirtokos arisztokrácia és burzsoázia a „kutyaharapást szőrével” népi elv alkalmazását vélte hasznosnak. Az erősödő munkásmozgalmat a szociáldemokraták ellenforradalmi felhasználásával kívánják elfojtani. Úgy gondolják, hogy az egyetlen legális munkáspárt képes lehet a mozgolódások hatásának csökkentésére. A szociáldemokraták már többször bebizonyították, hogy ilyen feladatok megoldására valóban alkalmasak, szerepük már régen ellenforradalmi, és kevés közük van a munkásmozgalom világtörténelmi hivatásához. (Bethlen – Peyer paktum 1921. december)

A magyar munkásosztályt a világválság idején már a Kommunisták Magyarországi Pártja irányítja, illegálisan. A párt II. kongresszusán 1929-ben, határozat születik, hogy a proletariátus ellenállását növelni kell és az ellenforradalmi terror ellenére is aktív támadó mozgalommá kell fejleszteni, a

szociáldemokratákat pedig el kell szigetelni a munkásosztálytól. A burzsoázia törekvésével azonos volt a szociáldemokraták igyekezete is, akik szükségét érezték annak, hogy tekintélyüket helyreállítsák a munkásosztály előtt és a válság következtében támadt elégedetlenséget is levezessék. A burzsoázia azonban mindezek ellenére félt a munkásság tüntetésétől és attól, hogy a szociáldemokraták tekintélye kevés a tömegek balrafordulásának megakadályozásához, ezért igen óvatosan használták fel a legális munkáspárt taktikájának lépéseit saját céljaik biztosítására. A burzsoázia elképzelésének kísérleti alkalmazása az 1930. május 1-i és szeptember 1-i tüntetés volt. A kettő közül az utóbbi a jeletősebb és a kritikussabb minden értelemben.

A Kommunisták Magyarországi Pártja – ismerve a mozgalmak célját – támogatta a szociáldemokraták által tervezett békés felvonulást, mert arra gondolt, megpróbálja azt forradalmi eseménnyé fejleszteni. A szociáldemokraták nem szívesen vették tudomásul ezt a csatlakozást, s a szervezés közben megkülönböztetett figyelemmel gondoltak arra, hogy a tüntetést a kommunisták propaganda célokra ne használhassák fel.¹⁽⁵⁷⁾ Sopronban a proletárdiktatúra leverése után a szociáldemokraták – mint egyetlen legális munkáspárt – tartanak fenn szervezetet, de igen nehezen; rendkívül kevés lehetősége van opportunistá programja ellenére is. Kicsi a taglétszáma, és a régi vezetők közül is sokan szembefordultak a mozgalommal.

Zsombor Géza, a századforduló szociáldemokrata vezetője pl. a Radikális Párt egyik irányítójává vált az első világháború idején és a Tanácsköztársaság alatt ellenforradalmi lázadást szervezett, amiért a direktórium le is tartóztatta. A 30-as évek munkásvezetői közül egyesek azonban az országos törekvéseknél is többet igyekeztek tenni a munkásmozgalom érdekében, de sem az országos vezetőségtől, sem a közeli osztrák szociáldemokratáktól hathatós segítséget nem kaptak. Ferenczi János, a munkásbiztosító egyik tisztviselője áll a pártszervezet élén. Ferenczit a második világháború alatt deportálják és elpusztítják; ő az egyetlen szociáldemokrata vezető, aki legtöbbet tesz a párt balra tolódása érdekében. Ereje és tapasztalata azonban kevés, és a város társadalmi feltételei sem a legmegfelelőbbek. Az első szociáldemokrata pártszervezet titkára, Wajdits Béla a Tanácsköztársaság idején fontos szerepet vállal a győri direktóriumban, ezért 1920-ban elítélik, de Vácra szállítása közben a vonatról leugorva megszökik és Komáromon, Bécsen át Párizsba menekül. 1945 szeptemberében ott is hal meg. 1944-ben feleségét is deportálták, fiát a nyilasok kivégezték. A kommunisták az erős üldözés miatt nem tudnak szervezett illegális mozgalmat kiépíteni, bár elszántan próbálkoznak ilyen tervek megvalósításával. Piros Aurél a fővárosból, a 20-as évek végén szemináriumokat tart a városban, de elfogják és bebörtönözik, haláláig nem szabadul.

1932-ben Kecskemétre is érkezik ide illegálisan egy kommunista agitátor, de őt is elfogják, további sorsa ismeretlen.

1932-ben a kismartoni kommunista szervezet 11 alkalommal juttat Fertőrákos és Sopron környékére röplapokat, sőt még Budapestre is. Fertőmegyesen a kommunisták vezetője Leitner Kajetán, akit röplapok terjesztéséért többször is elítéltek.²⁽⁵⁸⁾

Mayer Lipót osztrák állampolgárt 6 heti börtönre ítélte a győri bíróság, mert Sopronban Ausztriából hozott röplapokat osztogatott.³⁽⁵⁹⁾

1933. februárjában Kovács József cipészt, mivel a Szovjetuniót éltette egy kocsmai beszélgetés alkalmával, és azt a kijelentést tette, hogy az oroszokhoz négykézláb is elmenne, két hónapra ítélték.⁴⁽⁶⁰⁾ Ugyancsak februárban Lövön, Nagycenken, Sopronkövesden, Peresztegen, Nagylozson és Bükön egy autó Magyar

Kommunista Párt aláírással agitatív lázító röplapokat szórt szét; a rendőrség nyomozása nem vezetett eredményre, csupán azt állapították meg, hogy a lapok Kismartonból származnak.⁵⁽⁶¹⁾ Bánfalván márciusban két munkást letartóztattak, lakásukon több száz kommunista nyomtatványt találtak; Pintér György asztalossegéd és Forstner Nándor napszámos mindezért félévi börtönbüntetést kapott.⁶⁽⁶²⁾

A szociáldemokraták soproni pártszervezete készül az országosan meghirdetett szeptember elseji tüntetésre és szervezkedni kezd. Igyekszik összeírni azokat a munkanélkülieket és szegénysorúakat, akik helyzetüknél fogva – számításaik szerint – részt vennének a tüntetésen és megkeresni azokat az érveket, amelyekkel hathatósan rávehetnék a város munkásságát a felvonulásra.

Sopron gazdasági életében az 1929–33-as gazdasági válság jelentősen érezte hatását. 1930-ban 2624 munkakeresőt tart nyilván a Hatósági Munkaközvetítő Hivatal, de 1744 munkahely van csupán, és ennek ellenére is csak 1357 munkakeresőnek ¹⁵²juttatnak hosszabb-rövidebb időre kereseti lehetőséget.

A családfenntartók közül teljes munkanélküli 750, ebből diplomás 150. A válság mélyülésével fokozódik a munkanélküliség, tovább csökkentik az üzemek termelésüket. 1931-ben már 1390 család 5072 fővel jelentkezik segélyért, illetve inségmunkáért a munkaközvetítőben. Ebből a város 400 családot 1505 fővel törölt a névsorból, azzal az indokolással, hogy ezek csak részlegesen munkanélküliek. A helyzet javítására az inségkonyhák havi 10 000 adag 25 filléres ebédet osztanak ki a rászorulók között.⁷⁽⁶³⁾

A szociáldemokraták készülődését a tüntetésre a polgári lapok igyekeztek megakadályozni, ill. értelmetlenné tenni: „...talán munkát tudnak nekik adni, mivégből veszik számba azokat, akik munka nélkül vannak, arra pedig egyáltalán nincs szükség hogy utcai tüntetésbe ugrasszák be a munkásokat...”⁸⁽⁶⁴⁾

„Mi úgy tudjuk, hogy a soproni munkásság szocialista vezetői nem tartoznak a túlzó elemek közé, megkérjük tehát őket, hogy maradjanak a megfontolás és a józanság határai között és ne vigyék ki a munkásokat az utcára...”⁹⁽⁶⁵⁾

A rendőrség is megtette az előkészületeket; a felvonulást nem engedélyezte, többszöri kérvényezésre sem. Falragaszok jelennek meg a városban a tilalomról és a kilátásba helyezett büntetésekről. A munkásság azonban folytatja a szervezkedést és eltökélt szándéka a felvonulás. Augusztus 31-én a Soproni Hírlap utoljára, vezércikkben menteni próbálja a menthetőt, így érvelve a tüntetés ellen: „Ne menjetek az utcára! Munkástestvéreink, Budapestről a munkásság vezéreitől parancs érkezett hozzátok, hogy hétfőn két órára tegyétek le a munka szerszámaikat és menjetek ki az utcára: tüntetni a munkanélküliség miatt! Magyar testvéreim! szeretettel kérünk benneteket, ne hajoljatok a parancsra! Vezéritek is nagyon jól tudják, hogy ebből a tüntetésből jó nem származhat.

Most a munkanélküliséget nem lehet utcai tüntetéssel megszüntetni. Ha lehetséges volna, Angliába ment volna 2 millió munkás kereset nélkül. Pedig ott munkáskormány intézi az ügyeket. Ne menjetek az utcára! Ha sültgalambok röpködnének ott, akkor érthető volna a szándék. De így csak becsületes munkások folytonossága szakad meg és a polgári társadalomnak tesznek kellemetlenséget. Annak a polgári társadalomnak, mely teljesen átérzi a mai idők szomorúságát és veletek senyvedti át a nélkülözések gyötrelmeit. Mert nemcsak kétkézi munkások vannak kenyér nélkül, de diplomás urak is. Sopronban különösen nincs ok a tüntetésre. Itt a város közgyűlése is kimondta, hogy segíteni fog a munkásokon. Itt az elmúlt télen is megmutatta a társadalom, hogy együtt érez a munkásokkal. Ne hallgassatok a munkásvezérekre... A hatóság megtiltotta a hétfői tüntetést, a kormányzó is elítélte azt. Mi volna a célja tehát? Kinek használtok vele?

A munka nélkül levőknek semmi esetre; legfeljebb néhány munkásvezérnek, meg – az üvegeseknek.”¹⁰⁽⁶⁶⁾

Szeptember elsején, a felvonulás napján Budapesten 100 000 ember tüntetett és valóságos utcai harc zajlott le a rendőrség és a felvonulók között; az áldozatok száma egy halott, 70 súlyos sebesült, és több száz könnyebb sebesülés történt. Sopronban a tüntetés csendesebben zajlott le. A hetivásárra sok környékbeli falusi jött el, de ezek közömbösek voltak az eseményekre.

Az üzemekben a munkások délelőtt 11 órakor abbahagyták a munkát, és a kisiparosokkal, segédekkel, inasokkal, valamint a csatlakozó munkanélküliekkel kisebb csoportokban a Széchenyi térre vonultak. A rendőrség teljes számban már korábban elhelyezkedett a téren és a környező utcákban, keresve az alkalmat a beavatkozásra. A tüntetők – mintegy 600–700 ember – csendben, délután fél 2-ig ácsorogtak a téren, és mikor a rendőrkapitány távozásra szólította fel őket, szétszéledtek s folytatták a délutáni munkát. Egy tüntetőt letartóztattak, ¹⁵³de még azon a napon szabadon is bocsátották. A brennbergi bányászok nem hagyták abba a munkát, nem jöttek el a tüntetésre.¹¹⁽⁶⁷⁾

Hasonló tüntetések történtek Szegeden, Székesfehérvárott, Zalaegerszegen, Békéscsabán, Debrecenben, Gyulán, Miskolcon, Nagykanizsán és Szentesen.

A soproni események nem tekinthetők a magyar történelmet jelentősen érintő tényeknek, hatásuk kevés, de az ország munkásosztályának küzdelméhez így is politikai energiát biztosítottak, lendületet adtak, a történelmi fejlődést a maguk módján előre vitték és annak irányát igazolták. A KMP hihetetlenül nehéz harcát lelkesítették, ösztönözték és kiegészítették, fokozták az ellenforradalmi rendszer válságát.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Helytörténeti adattár / Kelényi Ferenc: „Soproni újdonságok” az Életképek 1847-es évfolyamában (I. rész)

Kelényi Ferenc: „Soproni újdonságok” az Életképek 1847-es évfolyamában (I. rész)

Sopron magáénak vallja *Frankenburg Adolfot*, korának jeles lapszerkesztőjét és tárcaíróját, aki itt kezdte gimnáziumi tanulmányait, s aki élete alkonyán ide tért vissza megpihenni. Öreg korának alkotása, az általa alapított, majd róla elnevezett *soproni irodalmi kör*, hosszú évtizedeken át fontos szerepet játszott a város lakossága irodalmi, művészeti ízlésének fejlesztésében. Itteni irodalmi körével végső soron – ha szerényebb keretek között is – azt a kulturális missziót szolgálta, amit korábban, az *Életképek* szerkesztőjeként vállalt. Neve nem szerepel a „nagy” íróké között, irodalmi szervezőkészsége mellett azonban *a humornak is igazi mestere volt*. Nagyfokú intelligenciára, szellemességre valló tárcáiban nemegyszer alkalmazza a gúny fegyverét valamely általa helytelenített jelenség ostromozására. Lapjának, az *Életképek*nek még a *levelezési rovatában* sem túri meg a száraz, egyszerűen tényközlő írásokat. Bizonyára személyes inspiráló hatásának köszönhető, hogy szerkesztői munkásságának utolsó szakaszában szinte az ország minden számottevő városából – a reformkorra jellemző – lokálpatriotizmussal párosuló nemzeti öntudattal megírt, eleven, hangulatos, fordulatos stílusú tudósítások jelentek meg az *Életképek*ben.

Sopront – *Torma* álnéven – *Atády Vilmos* ügyvéd képviselte rendszeres levelezőként a lap 1847-es évfolyamában. *Atády* nevét nem jegyezte föl az irodalomtörténet, írói álneve azonban akkoriban – éppen az *Életképek* levelezési rovatán keresztül – országosan ismertté vált.

Nem sikerült megállapítanom, milyen *személyes kapcsolat* volt *Frankenburg* és *Atády* között, de feltétlenül következtethetünk rá abból, hogy *Frankenburgnak* az *Életképek* szerkesztői tisztségétől való megválása után nem találkozunk már többé a lapban a *Torma*-féle „*Soproni újdonságok*”-kal.

Miként majd látni fogjuk, ezekben a tudósításokban *Atády* nem a krónikás szerepére vállalkozik, hanem válogat a témákban, s csak azoknak az eseményeknek – néha egészen jelentéktelen mozzanatoknak – ad hangot, amelyek leírásával kipellengérezheti a kispolgári korlátoltságot, a bolhából elefántot csináló kisszerűséget, a hazafiatlanságot, vagy amelyekben – ritkábban – ráhelyeslhet a nemzeti öntudat egy-egy szikrányi megnyilatkozására. A reformkor utolsó évében, a márciusi napok előestjén mintha csak a város lelkiismeretét szólaltatná meg a „*Soproni újdonságok*”-ban.

Majdnem ötnegyed évszázad távlatából – ha nem is hatnak ma már ránk – *Torma* hírei az „újdonság” varázsával – szerény adalékként hozzájárulhatnak a reformkori Sopron képének plasztikusabbá tételéhez.

Egy kaszinói nagygyűlésre vezet el bennünket *Torma* első tudósítása. A városi kaszinó alakulása óta szerepet játszott Sopron értelmiségi, művelt polgári [154](#)rétegeének összefogásában, s tagsága nemegyszer kezdeményezőként lépett föl valamely művelődési, művészetpártoló vagy karitatív cél támogatásában. *Torma* is azt vallja: ez a múlt kötelez; éppen ezért tetézett felháborodással beszél arról, hogy a kaszinói nagygyűlésen milyen retrográd jelenségek mutatkoznak:

„Elnökletet olly tekintély vitt, kiről bizton reménylök, hogy azon szent érdekeket, mellyek más helyütt általa ex nobili officio védendőek, itt sem hanyagolandja el: azonban, fájdalom! mintegy bünös ignorantiával még inkább megis támadá, legalább negative azokat; mert helyettes jegyző ur azon kérdésére: valjon a' választmányi jegyzőkönyvet magyarul olvassa-e föl? világosan német utasítást adott. Tehát a' tanácskozás, mintha helybeli „Sparcassa”- vagy „Eisenbahn”-ülésben lettünk volna, elnöklő által németül kezdetett meg, hason szellemben folytattatván a' legnagyobb magyarnak egyik főtisztviselője által, – később egyetlen, követők nélkül maradt, férfiu mervén fölszólamlani magyarul; pedig jegyezzük meg, a' gyűlésen jelen volt 55–60 tagtárs közül alig lehetett öt, ki a' törvényes nyelvet nem *értheté*. Meglehet, oka az, mert dalszínészként pazarlani nem akarák a' drága magyar szót vagy hazafias pietásból ovakodának, nehogy a' városi terem – ahová gyűlénk – az idegen hangok által megszenségtelenitessék. Egyébiránt az is vidító adat, hogy a jegyzőkönyv, melly előbbi években kétnyelvű volt, jelenben kizárólag németül vezetetik.”⁽⁶⁸⁾

Az 1848-as forradalmat megelőző években, az egyre fokozódó hazafias felbuzdulás nyomán a magyar nyelv már országszerte kezdett polgárjogot nyerni a hivatalos használatban. A Soproni Állami Levéltár hatalmas iratanyagának tanúsága szerint ez a folyamat Sopronban is megindult, bár a lakosság „kétnyelvűsége” miatt nem válhatott teljessé. Hogyne háborodna hát fel a tudósító, amikor most a jegyzőkönyv vezetésében még ez a „kétnyelvűség” is csorbát szenved – a magyar nyelv kárára. *Torma* tehát nincsen meglegedve a város magyarosodásának ütemével, s ezt ismételtelen kifejezi tudósításában, midőn a kaszinói hírlapokról beszél nem kis malíciával:

„Szönyegre hozatott a' lapok ügye is. A' P. Hirlapot, B. P. Hiradót, Jelenkort társalkodójával, Életképeket, Divatlapot, Magyar gazdát, ezentul is járatandjuk, ujonan pedig megrendeljük, szörnyü törvénytudósága kedvéért, az öreg nemzetest, és a' Hetilapot. A' németekből elmarad a' győri lap, mert megmagyarosult, mi pedig csak Vaterlandot ismerünk 's nem Hazát; hasonló sors érte a' Spiegelt és Ausland-ot. Fog azonban járnai a' Pesther Zeitung, Pressburger és Pannonia, Handels-, Wiener-, Theater-, augsburgi és lipcsei Allgemeine-, lipcsei Illustrirte-Zeitung; meghozatjuk aztán a' Lloyd-ot, és ujonan Saphir Humoristját;

továbbá a' Gränzbot-ot és a' Heidelbergi Jahrbuch füzetét, meg a' Fliegende Blätter-t. Valaki francia lap mellett is szónokolt, kiképzetlennek erősítvén, ki olyast nélkülöz; – pedig bizony, mint tapasztalók, még ki azokat olvasá, sem találta ám fel mindjárt a' puskaport, és, ut figura docet, a' magasztaltaknak csak finomságát sem sajátíthatá el. Az indítványt finanszialis tekintetek buktaták meg.”

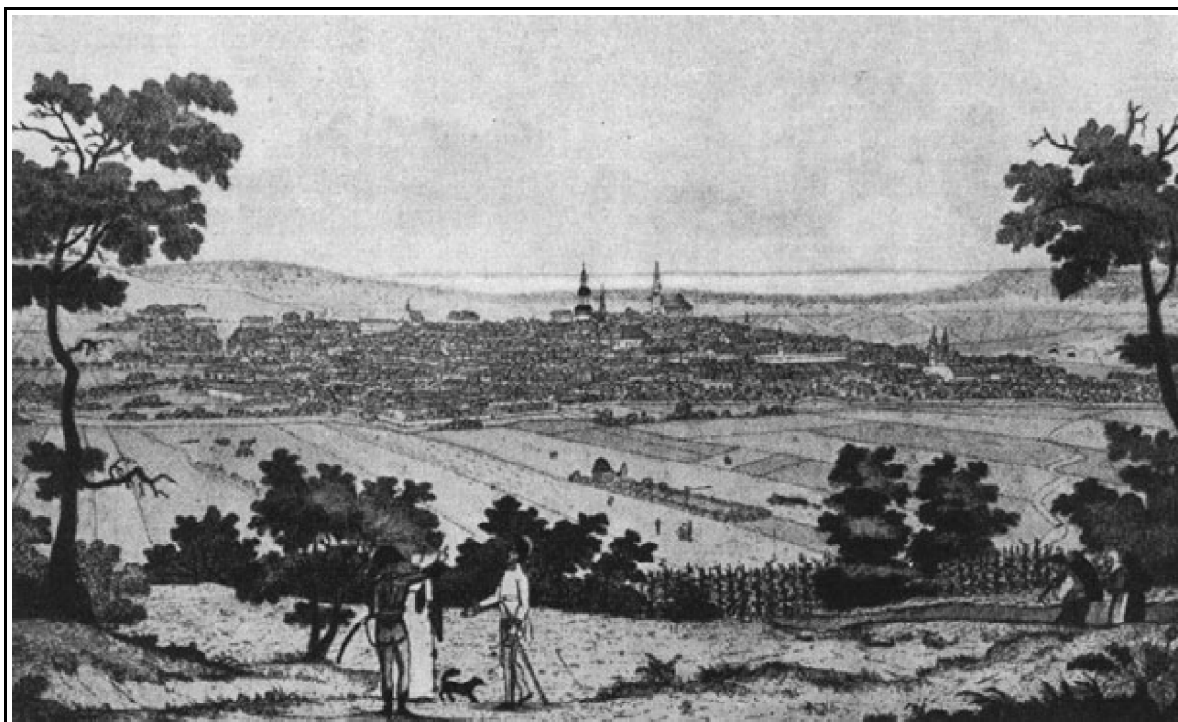
A világ dolgaiban tájékozódni vágyó, művelődni óhajtó tagok tehát bőven válogathattak az olvasnivalóban, hiszen 8 magyar és 14 német nyelvű lapot járatott a kaszinó.

Egyébként ugyanebben a tudósításban dicsérőleg emlékezik meg *Torma* az akkor alakult „*Bornemesítő társulat*”-ról, melynek „*gyönyörű könyomatu magyarszövegü 155részvényeit örömmel szemlélheti minden becsületes ember.*”²⁽⁶⁹⁾

Annál kegyetlenebb gúnnyal, szinte vitriolba mártott tollat ír a kaszinói nagygyűlésen lezajlott „*vihar*”-ról, melynek kitörését az a kérdés váltotta ki: „*valjon a' társulati szolgaszemélyzetnek szabadand-e újévi ajándokot követelnie, 's mi módon?*”

Több, ennek a kornak ismertetésével foglalkozó helytörténeti írásomban³⁽⁷⁰⁾ említettem már azt a nem lebecsülendő régi szokást, hogy „*a' közelgő év-fordulat alkalmával a' divatozó uj-évi köszöntésektől megváltás*”, vagyis újévi üdvözlő lapok nyomtatása és szétküldése helyett a jómódú polgárok bizonyos összegeket ajánlottak fel valamely jótékony célra.⁴⁽⁷¹⁾

A kaszinói nagygyűlés résztvevői abban valamennyien megegyeztek, hogy *illik* megajándékozni újévkor az alkalmazottakat, a *módot* illetően azonban parázs vita alakult ki, „*hogy szinte megyegyülésre képzelhetőek magunkat.*” A „*persely*” és „*ív*” jelentette az Eris almáját. Sokan amellet kardoskodtak, hogy *perselyben* gyűjtsék össze az alkalmazottaknak szánt alamizsnát, mások meg az *ív* mellett szálltak síkra, „*hova nyilt arczczal a' méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes, vitézlő, körültekintő, tisztos, becsületes czimek után csak nem irhatunk néhány árva garast, miképen a' perselyekbe vetni szokás.*”

Richter: Sopron látképe 1840 körül. Kőrajz

Valóban nagy lehetett a kérdés körül támadt zűrzavar, mert a gyűlésen részt vett tudósító meg sem tudta állapítani, hogy végül is mit határoztak, s csak pár nappal később kelt híradásban közli: [156](#) „*azon casinoi persely-határozat csakugyan életbe léptetett.*”^{[5\(72\)](#)} Ívet is köröztek ugyan a teremben, de ezen „*a' szegények számára szokásos ujévi váltságok gyűjtettek össze.*”

A korabeli *pedagógia* fattyú-hajtásait is éles késsel nyesegeti *Torma* tudósítása:

„Szellemi világunk körén nevezetes tünemény egy t. professor ur, ki természetbuvárlati szenvedélyében naponként gyakorlati kísérleteket tesz tanítványain a' korbácsolási és vesszőzési tudományok kedélynemesítő ágában, alkalmasint adatokat gyűjtendő egy felsőbb nevelési tanhoz, mellyet nem sokára rendszeresítve élő példányokban világ elé bocsátand. Éljen a' derek férfiú!”

Január 5-én kelt rövid híradásának befejező részében még az időjárásra is utal, de ez is inkább csak ürügy a hazafiúi lelkiismeret ébresztgetésére:

„Időjárásunk mult hó elejétől fogva a' szánkázóknak igen kedvező; 's hirlik, hogy mellette a' jégkeblek igen jól érzik magukat, – mert a' hon iránti közöny elemében van.”

Az *Életképek* egy héttel később megjelenő számában^{[6\(73\)](#)} megint a városi kaszinó került a vádlottak padjára, mégpedig a „*hazafiatlanság*” vádjával terhelt. Az akkori magyarosítási láz türelmetlenségének megfelelően *Torma* is minden apró ügyet felnagyít, ami – szerinte – késleltetheti a magyarosodás ütemét. Ez magyarázza háborgását amiatt, hogy a kaszinó bálján „*a' magyar köriratu pecséttel ellátott jegyek németül nyomattak; a' tánczrenden walzer, polka, polonais, francais, cotillion, 's még, mi zagyva táncz nem volt, csak épen magyar nem.*” Nemcsak a hazafiatlanság bélyegét süti rá a bál szervezőire, hanem

egyenesen „gonosz”-nak minősíti eljárásukat, s felteszi a kérdést:

„Kik azon hatalmas ochlokratak, (!) kik minden nemzeti szellemet illy nyiltan lábbal taposnak?”

Ebben a számban találunk utalást arra a tervre, hogy Sopronban is indul 1847 második felében egy hírlap, magyar és német nyelven, „*melly a' helvét cantonlapok példájára tisztán helyhatósági leend.*” Mint ismeretes, ez a szándék még nagyon sokáig nem valósult meg.⁷⁽⁷⁴⁾

De ezek az apró-cseprő, külsődleges dolgok nem mindig csak elmarasztalásra készítetik, hanem néha arra is ösztönzik az *Életképek* soproni tudósítóját, hogy dicsérőleg emlékezzék meg róluk:

„A' városi hajduság már nagyára nemzeti öltönyt visel; 's a' polgárság egyik része a' győri 2dik osztály szerint készítendi ruházatát.”

Persze azért mindjárt hozzáfűzi: „*Adja Isten, hogy egyszersmind győri szellem hassa át és lelkesitse őket is!*”

A soproni színháztörténet érdekes adalékként idézzünk egy hosszabb részletet *Torma* következő tudósításából,⁸⁽⁷⁵⁾ mely egyben igen kemény bírálóat városunk akkori színházlátogató közönségének szellemi igényéről is:

„Megyegyülés alkalmával a' soproni német Thalia mindig nagyot szökik örömében, mert a' magyar huszasoknak bájjengése magán kívül ragadja őt. Hogy is ne? hisz a' falusi táblabíró vámmentes utjainak pogánysága által szakadtig megviseltetvén, miképen restaurálja tagjait, ha csak német komédiába nem siet? csak azért is, hogy, miután utaztában ellenzékivé lázadt gyomrát a' vendéglőkben illendően reaconserválá, legalább emészthetési commotiót tegyen; mire a' rőfnyi hirdetményeken ígért bohózat, medvetáncz, bukfenczes mutatvány, tüzzáporban, macskazene kísérete mellett, szóval: az összes szini tehetségek együttműködése, alkalmasnál is alkalmasb. Lehet kaczagni, tapsolni, 's 157még mi egyéb kívántatnék? Vannak ugyan olly sötétvérűek, kik még azon is boszankodnak, ha néha egyegy Schilleri vagy Goethei remeket látnak a' szinpadon kinpadra vonatni, nem foghatván meg, hogy e' békaerőködés csupa mulatság kedvéért idéztetik elő, meggyőzendők a' kiskoru közönséget arról, minő nyomoru minden magas drámai mű, az erkölcsnemesítő bohózatokhoz képest, és mennyivel becsebb a' botrányos pongyolaság a' haszontalan művészetnél. És illy elvek után, nem méltányos-e, ha magyar színészetéről amugy válllonitva emlékezünk? 's ha pár évtizeddel visszapillantani vonakodunk? midőn hazafias buzgalmu, genialis Nagy Pálunk izgatására Sopronban magyar színészetet biztosítandottak, ha a' részvételre fölhivott Vas, Zala, Veszprém vármegyék nem fizethetési ürügyökkel az ügyet meg nem buktatják. Akkor Sopron megye olly társaságnak, mely a' német deszkák legsilányabb hőseivel megmérkőzhetendett, két hónapi biztosításul 8000 ftozt kész volt ajánlani. Boldog Isten! husz év előtt és most! Hej uraim! csak akarat kellene, és nem nyelnők a' mostani otrombaságokat, 's hiszem, hogy Eszterházy ő herczegsége, mint akkoriban tevé, hasonló hazafisággal ajánlaná meg most is a' költségeknek nagyobb részét. De miután feledhetlen Nagy Pálunk közügyeinktől visszavonult, kiben volna elég lelkeség a' gunyolt magyar színészetet hozzánk átültetni, 's méltósága koczkatatása nélkül vezérelve meghonosítani?!?”

E pesszimista csengésű sorok után a tudósító derűsebb témákra vált át. Megdicséri a megyegyülést, hogy „*Sopron városa széptollu, 's még szebb érzetü levele*” nyomán készséggel ajánlotta fel tanácstermét a *magyar orvosok és természetvizsgálók* augusztusban városunkban tartandó kongresszusára, sőt késznek mutatkozik arra is, hogy „*régiségeinek megszemléléséért levéltárát nyissa meg, 's nevezetességeit barátilag mutassa elő.*” A dicséretből kijut a városi tanácsnak is, mely erre az alkalomra „*műkiállítást is*

rendezend, sőt gazdasági termék- és államutatóványról is, díjazással egyetemben gondoskodandik.”

Itt is megtaláljuk persze *Torma*nak minden dicséretéhez hozzáfűzött, elmaradhatatlan óhaját:

„Vajha mindig és mindenben illy hazafias [158](#)eljárás jellemezné a’ nemes tanácsnak intézkedéseit. Én tökéletesen hiszem, hogy ez ösvényről soha le nem tántoruland. Isten éltesse mindaddig a’ derék férfiakat!

A lapnak ebben a számában két *orvosi hírt* is olvashatunk a tudósító tollából. Egyikben súlyosan elmarasztal két orvost, akik éjszaka nem voltak hajlandók kimenni egy nagybeteg „szegény asszony”-hoz, „mindenik reggelre ígérkezvén.” A halál azonban nem várt reggelig. *Torma* élesen elítéli a lelkiismeretlen orvosok magatartását, s felháborodását még az is tetézi, hogy „hatalmas pártfogóik oltalmában mulasztásukért nincs mit félniök Zeusz villámaitól.” A másik orvosi hír *Hartmannak*, „a’ helytartótanácsilag hozzánk nemtől küldött szemorvos”-nak áldásos soproni működéséről számol be, – aki „106 keze alá vett szembeteg közül kereken 100-nak adta vissza ép látását.”⁹⁽⁷⁶⁾

Az *Életképek* két héttel későbbi, 1847. február 13-án kelt számában *Torma* az almanach lírából vett émelygős stíluseszközökkel siratja el a farsangot, majd a *soproni líceumi Magyar Társaság* „jövő öröminnépé”-nek előkészületeiről számol be. Örömmel újságolja: az ev. líceum derék növendékei, akik megértették, „hogy az óhoz, mert ő, makacsul soha ne ragaszkodjanak”, legközelebbi nyilvános ünnepélyükön „jelesb írónk műveiből is tartanak szavalatokat.” Közismertek a líceumi Magyar Társaság tagjainak a magyar nyelv ápolása, kiművelése terén elért eredményei. A tudósításban jelzett törekvésük mintegy első lépés volt azon az úton, melyen egy év múlva, a dicsőséges márciusi napokban, szembeszállva a tanári vaskalapossággal, lerombolva az iskolai szabályzatok emelte korlátokat, elsőként emelték magasra e kétarcú városban a szabadság zászlaját, s forradalmi lelkesedésükkel magukkal tudták ragadni a polgárság tömegeit.

Rövid cáfolat vezet be az 1847. február 27-én megjelent soproni tudósítást. A bécsi és pozsonyi német lapok ugyanis nem sokkal előbb arról adtak hírt, hogy leégett a soproni „redoutépület”, ahol a városi hangversenyeket és bálakat szokták rendezni. *Torma* helyreigazítja ezt a hírt:

„A’ dologból annyi való, hogy boltsegédeink tánczalmában a’ lámpák néhány rőfnyi kárpit-lomot a’ falon meggyujtának; azonban rögtöni segély nem hagyá elharapózni a’ lángokat.”

Beszámol arról is, hogy éppen ebben a leégettnek vélt épületben tartották az elmúlt napokban hangversenyüket azok a bécsi művészek, akik a pesti német színház személyzetének javára „pályatársi részvétből működendők, hozzánk lerándulának.” Német művészekről lévén szó, kissé keservényesen fűzi hozzá:

„E művészvendégek jótékony szivességökért, tapsaink- és huszasainkon fölül, egy itteni hatalmas zenebarát által fényes lakomával tiszteltetének meg.”

Humorosan, csipkelődve mindjárt egy másik lakomáról is beszámol, amelyet a soproni „sörbarátok” rendeztek nemrégén. Érthető, hogy jeles bortermő vidékünkön a sörfogyasztás csak igen lassan terjedt el, jóllehet Sopronban már 1763 óta működött egy sörfőző a mai Erzsébet-kert szélén állt épületben. Úgy látszik, *Torma* nem volt nagy sörbarát, mert „honi keserűség”-nek nevezi ezt az italt. Itt egyébként erősen kiesik korábbi „vadmagyar” szerepéből, midőn nem kis iróniával jellemzi a soproni sörbarátokat:

„Két veszedelmes párt dul a’ sörfogyasztás sárga mezején: a’ nagy és kis poharasoké. Emezek honi és

külföldi sört isznak rendetlenül, amazok pedig kizárólag honit, rendes nagy adagokban.”

A „nagy poharasok” általában a sörfőzdében, a „vaspályafő szomszédságában”¹⁰⁽⁷⁷⁾ szokták esténként szomjukat csillapítani, 159s közben „világduló politizálással” töltik idejüket. Hogy a tréfa teljessé legyen, még a rendőrség figyelmét is felhívja a tudósító „e’ vészjóslatu társadalom tántorgó léptei”-re, mert – mint mondja – „különben olly forradalom keletkezhetik, melyet a’ legjózanitóbb tapasztok sem könnyen csilapithatnak le.”

Egyébként a gúny mindenütt elengedhetetlen kelléke *Torma* minden olyan híradásának, ahol meddő gyűlésekről vagy a városi szegénységet bőszítő lakomákról számol be. Itt is ismételten helyeslését fejezi ki az orvosok és természetvizsgálók kongresszusának alapos előkészítéséért, de nem marad el a bíráló sem, melyet mások szájába adva, mintegy növelni igyekszik annak súlyát:

„Fölvastatni hallók a’ napi rendet, melyben annyira kiemelvek a’ villás reggelik, közébedek és fényes estélyek, hogy egyik táblabíránk megpödörvén bajuszát, azt jegyzé meg: miként, biz a’ mint látom, itt is, mint egyéb gyülekezeteknél főszerep az „eszem-izsom”-nak jutand. A’ kórházak ebéd utáni látogatására azon rovást hallók, hogy illy rózsás kedélyben lehetetlen csupa jót nem látniok az orvos uraknak. A’ kirándulásokba szükségtelen is soroztatott, minő a’ bánfalvi mulatóhely megtekintése; néhány érdekesebb pedig mellőztetett, vagy legalább saját tetszésre hagyatott, minő: a’ megyebeli ásványos vizek, Fraknó és Nagy-Czenk meglátogatása.”

A soproni *Vasút Társaság* terveiről is olvashatunk az *Életképeknek* ebben a számában. A *Sopron – Németújhely* és *Sopron – Kanizsa* pályavonal kiépítésének megvalósítása érdekében mintegy 6–700 000 forint kölcsön fölvételét határozta le a Társaság legutóbbi gyűlésén. Ez a szándékuk kezdetben kivihetőnek is látszott, mert „egyetlen bécsi tőzsér 200 000 forintot ajánlott, azontul hogy magas helyekről biztosítványul szolgálható kedvezmények ígértetének.”

Annál meglepőbb a lap következő, 1847. március 20-i híradása:

„Legközelebb vasuti társaságunk igen érdekes tapasztalatra jutott, mert bécsi sógoraik minden kecsgetés daczára megvonák a’ kölcsönt, melyre kétszázezeres ígéreteik mellett kétségbevonhatatlanul számítának. Hiába igyekvének a’ siket tőzséreket méltányosságra emlékeztetni, állitván, miként e’ sopron – németújhelyi pálya által ők egy külvárost nyervén, az erre kölcsönzendő pénzt csupán egyik zsebökből másikba tennék bizonyos nyereség fejében. Ők minden rokonszenvi ajánlatokra a mosolylyal válaszolának. Egyébiránt a’ társaság újabb részvények kibocsátására fanyalodott. A’ részvények fele áron kaphatók a’ társaságiak által, egész nyeresémmel.”

Ugyanebben a tudósításban olvashatjuk, hogy néhány emberbarát kezdeményezésére, illetőleg áldozatkészségéből Sopronban is alakult „rumfordi-levesintézet, vagy 60 szegény naponkénti táplálata végett.”¹¹⁽⁷⁸⁾ *Tormának* a nemzetiségek iránti elfogultságon felülemelkedő humanizmusát bizonyítják ezek a sorok:

„Hát azon vasuti munkákhoz költözött inséges csehekről gondoskodik-e valaki? mert, mint halljuk, egy pár áldozatja lön már köztük az éhségnek. Örömet vennők ez ügyben a’ felvilágosítást, sőt a’ czáfolatnak is örvidenénk.”¹²⁽⁷⁹⁾

Aztán megint egy hírecske következik arról, miként igyekszik a városi tanács adminisztratív eszközökkel is elősegíteni a lakosság megmagyarosodását. Az újonnan polgárrá avatandó egyének ugyanis a jövőben,

katonai szolgálatuk esetén, „*a' legujabban alakított magyarruhás zászlóaljhoz*” kötelesek csatlakozni.

A lapnak ebben a számában még egy hamiskártyás banda garázdálkodásáról is szó esik. Erélyes hangon szólítja föl *Torma* a rendőrkapitányt: vessen véget tevékenységünknek; ne tűrje, hogy a Király-vendéglő¹³⁽⁸⁰⁾ termeiben hetivásárok estéin megkopasszák a gyanútlan szerencsevadászokat. ¹⁶⁰Annál is inkább, mert a gyakran „*3 – 4000-es forgalom alig megvetendő összegecske valamelly jótékony czélra, talán épen a' példányiskoláknál egy magyar tanszékre, ha meg nem irigylenék.*”

Azzal zárja le *Torma* ezt a tudósítását, hogy a város előkelő és vagyonos polgárai közül „*számosan akarnák magukat levétetni egy itt mulató híres arczfestész által.*” Persze nekik is kijár a tudósító részéről egy gúnyos megjegyzés:

„*Siessetek, uraim! 60 pengő forint elég olcsó a' halhatatlansághoz, – kivált, miután már csirában viselők a' halandóság fátumát.*”

Színházi hírek vezetnek be a lap 1847. március 27-én kelt soproni tudósítását. Akkoriban *Roll* német társulata bérelte a soproni színházat, szerződésük azonban csak húsvétig szólt. *Torma* szerint a város „*műértő magyar közönsége*” alig várta ennek a színtársulatnak a távozását. A tél folyamán az a hír járta, „*hogy husvét után Gócs urnak dalművész társaságát üdvözlendjük színpadunkon, élvezendők, megyegyűlésen kívül is, a' kedves hazai nyelv nemesebb hangjait, az olly régen nélkülözöttet, a' körünkben olly gyéren élvezhető.*”¹⁴⁽⁸¹⁾

A német színjátszás helybeli pártfogói is szívesen búcsúztak volna már *Roll* társulatától, mert úgy hírtelt: örömet szerződne Sopronba egy évadra *Forst* német színtársulata, míg felépül Pesten a sokszor beharangozott német színház, melyet *Torma* gúnyosan „*ideiglenes bódé*”-nak titulál.

Egyik híresztelés sem bizonyult azonban igaznak, mert *Roll* váratlanul meghosszabbította bérletét, s így mindkét tábor – „*fölcsufolódott.*”

A másik hírben egy „*épiletes színházi botrány*”-ra hívja fel *Torma* a rendőrség figyelmét:

„*Vannak a' századnak olly sebei, mellyeket az álladalom türni kénytelen ugyan, de bölcs rendőri intézkedések, másutt legalább, ragályossá lenni nem engedik e' nyavalyát; mert eltakarják a' sebet, hogy duló hatását lehetőleg tompítsák. Nálunk azonban, gondatlanságból-e, vagy biztosság érzetéből? e' kór nyílt arczczal árultatni megsziveltetik. A' színházban t. i. a' földszinti padoknak egyikén rendesen bizonyos nevezhetlen szépségek, selyembe, bársonyba cziczomázva, közszemléül megjelennek, fölcsiklandók azon vágyakat, mellyek a' közerkölcsiséget aligha gyarapítják. Én a' rendőrségi rovatban egykoron azt tanulám, hogy a' nyilvános ingerlések szigoruan eltiltandók, ha a' fürtelemnek tág kaput nyitni nem akarunk. Aztán milly érzettel tekinthetnek illy közpártfogás alatti örömosztókra azon szépek, kik anyákká nevelendők? mert hogy ártatlan együgyűségök előtt az illyes föl sem tűnnék, nagyon hihetetlen, miután az uracsok szemcsői eléggé oda idézik még a' szórakozottnak figyelmét is, hát még a' kandibb természetü teremtés tekintetét! – ! Nem lehetne-e e' botrányt a színházból tökéletesen eltávolítani? vagy legalább nem volna-e tanácsos a' karzat egyik sötét zugába hozzáférhetlenül számüzni? minden esetre kapitány urnak erélyességét megérdemli az ügy.*”

Csak hallomásból, mások beszámolóiból értesült a tudósító arról a „*dalestély*”-ről, „*mellyet nyilvános próbatét gyanánt az itteni ének-tanító ur rendezett, bemutatandó bájos tanítvány-nőinek dalzenében szerzett előmenetelét.*”

Az estély óriási sikert aratott a zenekedvelő közönség körében. „Örökszépsegi népdalok” szerepeltek elsősorban a műsorban, s „a’ lelkesülés többször viharos tapsokban nyilatkozott.” Mindamellet az est fénypontja a Szózat előadása volt.¹⁵⁽⁸²⁾

161 Vörösmarty e halhatatlan remekművét 1843-ban zenésítette meg Egressy Béni. A városi zenekultúra magas színvonalának, igényességének és az 1848-at megelőző hazafias törekvéseknek találkozása tette lehetővé, hogy alig 4 esztendővel a mű megzenésítése után Sopronban is felhangzottak nyilvános hangverseny keretében a Szózat örökszép sorai. Bár a tudósító maga nem volt jelen a előadáson, mégis szinte a személyes élmény hitelességével, ihletével támasztja alá ezt a megállapítást: „A’ „szózat”-nak megrázó keservei, átszellemesítő reményei, majd a’ nagyszerű temetéshez fölhevített nyugalomnak fensége, végül a’ hatalmas zárzó, mindenkit megindítanak, kinek e’ nemzethez forrvák fájdalmai és reményei egyaránt.”

És Torma itt, Bécs árnyékában, a magyarság legnyugatibb végvári posztján, önkéntes őrszemként várja a „tavasz”-t, a társadalom megújítását...

(Folyt. köv.)

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Helytörténeti adattár / Borbély Sándor: „Nihilista” darab a soproni színpadon (1906) (Látványosság és politika)

Borbély Sándor: „Nihilista” darab a soproni színpadon (1906) (Látványosság és politika)

Az 1905-ös orosz polgári forradalom társadalmi-politikai hatása, magyarországi visszhangja ismert történelmi tény. Ady cikkben üdvözli az oroszországi eseményeket, szolidáris rokonszenv-tüntetések, addig soha nem tapasztalt méretű sztrájkhullámok jelzik az igazi tömeghangulatot. A köztudott dolgok mellett azonban tanulságképp nem árt egy pillantást vetnünk az akkori polgári színpadra és a körötte mesterkedő zsurnalisztikára sem. Itt elsősorban arról szeretnénk tájékozódni, hogy amíg a budapesti proletariátus az 1905. február 5-i nagygyűlésen „forró üdvözlét” küldi „forradalmár testvéreinek”, addig a hivatalos irodalom miképp akarja eltorzítani, kilúgozni az „orosz forrongás” leglényegét. Kihaszználva az átlag-közönség esztétikai-színházi ízlésének fejletlenségét, hogyan igyeksenek elferdíteni és elsekélyesíteni a történelmi valóságot.

Szemléletes példa lehet erre két újságíró, Mészáros Kálmán és Révész Ferenc *Láthatatlan kezek* c. színműve, amelyhez az 1880-as évek soproni színházának volt karmestere, a később operettekkel és énekes játékokkal („Casanova”, „Smólen Tóni”, „Mádi zsidó”) jobbára nagy sikert aratott Barna Izsó írt zenét. A darab bemutatására – annak ellenére, hogy épp az előző napokban Gorkij *Éjjeli menedékhely* c. színműve szerepelt igényes műsorukon – a Budai Színkör vállalkozott 1906. augusztus 18-án.¹⁽⁸³⁾

A darab cselekménye a *Budapesti Hírlap* korabeli anyaga alapján a következő: „nihilisták megtudják, hogy Jackson amerikai milliomos utra kel és magával viszi millióit. Elhatározzák, hogy fölrobbantják a vonatot és kirabolják a milliomost. A terv kivitelével Jackson mérnökét, Charlest bízzák meg, a ki bár szerelmes a milliomos Alisz lányába, elfogadja a megbízást. Azonban a fiatal mérnök elhatározza, hogy megmenti gazdáját és ideálját. Alisz barátnője Molva is szerelmes Charlesba és fölajánlja a mentésben segítséget. A nihilisták terve nem sikerül. Molva értesül Charles hűtlenségéről és elárulja kedvesét, aztán halálával lakol

árulásáért. Charles pedig szerencsésen megmenekül és menyasszonyával Amerikába vitorlázik.” (1906. aug. 19.). Ennyi a kontemplált történet. Ehhez segítenek hozzá nyilván a látványosság kedvéért a táncok, a kuplé-számok, valamint egy vonat nyíltszíni felrobbantása. „Hozzá még – írja *Az Újság* tudósítója – mulatságos baleset is érte a szerzőket, hogy a vasuti állomás és a vonat felrobbantására szánt bombák 162nem robbantak fel, úgy hogy az állomás, meg a vonat is a legnagyobb csendben repült a levegőbe.” (1906. aug. 19.). A főbb szerepeket Csige Böske (aki később, 1912–13-ban drámai hősnő Sopronban, férje, Thury Elemér társulatánál), Haller Irma, Barthos, Thury, Szomory, Réthei játszották.

Érdeemes a továbbiakban néhány szemelvényben észrevételeznünk, hogyan aktualizálják a fővárosi lapok mindezt. „Az oroszországi események gyászos következménye a budai aréna ma esti premierje” – így *Az Újság* (1906. aug. 19.). „A szabadságért küzdő oroszok élete, irodalma és művészete egyaránt érdekel mindnyájunkat. Ez a szokatlan érdeklődés adott kedvet két magyar írónak arra, hogy színpadra vigye az orosz nép legtitkosabb társadalmi intézményét, a nihilizmust” – kommentálja a darabot a *Budapesti Hírlap* (1906. aug. 19.). Az újságíró föltehetően a reakciós orosz publicisztika vádjá alapján von teljesen történelmietlenül párhuzamot a nyugat-európai burzsoá forradalmaktól gyökeresen eltérő orosz polgári forradalom és a Turgenyev-regény nyomán elterjedt nihilizmus kifejezésen értendő, a cinizmus szélsőséges formáját képviselő, a lét és a cselekvés hiábavalóságát hirdető felfogás között.

A reális értékmérést józanul úgy-ahogy egyedül talán csak a *Budapesti Napló* tette meg: „Sok látványosság, lárma, szabadság-üvöltés és szavalás, – ez volt ma este a budai szinkörben. Ott ugyanis a „Láthatatlan kezek” című rémdráma került ma színre, amelyet jámbor nyárspolgárok irtak nyárspolgárok számára. A forrongó Oroszországot szándékoztak bemutatni egy naiv szerelmi történet keretében a szerzők, akiknek a tehetség hiányán kívül csak az a bajuk, hogy az orosz forradalmat csak az újságok távirati rovatából ismerik. Imádkozó nihilisták, elszánt apák, szerelmes lányok sűrögtek-forogtak a színpadon, ahol bombában, robbanásban, halálban, no meg a mindenhez szükséges szerelemben éppen nem volt hiány. A derék budai polgárok néma szörnyülködéssel látták a rettenhetetlen nihilistákat s szemmel láthatólag igen jól esett nekik, hogy azok minden tettük előtt ájtatosan imádkoznak, természetesen istenhez. A darab zenéje, amolyan innen-onnan; egy-egy melódiát régi ismerősként üdvözöltünk. A színészek könnyelműen rekedtté kiabálták magukat, mintha soha többé nem kerülne színre ez az ügy.” (1906. aug. 19.).

A színházi program még öt budapesti előadást ígért, feltételezhető azonban, hogy az igen gyakori műsorváltozás ezt a darabot sem kimélte, és valamivel kevesebb színrekerülés után indult vidéki útjára. Sopronba ugyanaz év decemberének végén érkezett. Nádasdy igazgató sokat várhatott a „színműtől”, ha a karácsonyi ünnepek előtti üres széksorokat épp ezzel kívánta megtölteni, sőt egy egész hétre műsorra tűzte.

Kétségtelen, a hírverés mindent megtett. „Nagyhatású látványos színjáték” – hirdeti a *Soproni Napló* december 13-i kommunikéje. A „teljes személyzet” fel van sorakoztatva: Lendvai Mici (primadonna, a fővárost is megelőzve az első magyarországi „Víg özvegy” Pozsonyban), Tarnai Leona (énekesnő, később a budapesti Népopera komikája), Makó Aida (az első hazai női Hamlet), Polgár Ilona (aki a Nemzeti Színházból került Sopronba), Harsányi Margit (naiva), Bándi Rózsi (énekesnő), Tompa Kálmán (drámai hős, korábban a kolozsvári Nemzeti Színház tagja, később színigazgató), Fekete Mihály (drámai színész, majd a temesvári színház igazgatója és történetírója), Ferenczi Frigyes (komikus és rendező, később a szegedi és a fővárosi opera szerződteti), Ligeti Lajos (komikus), Nagy Dezső (ismert apa-színész), Szatmári Elek (tenorista), Halász Ede (baritonista, majd az Operaház kórusvezetője), Kemény Lajos (jellemsszínész, később Debrecenbe pártol át), Bodonyi Béla (jellemsszínész, idővel színigazgató, olykor még ma is szerepel a rádióban), Sajó Vilmos (sihederszínész, aki szintén a színigazgatóságig vitte), Tallián László (prózai színész, Sopronból Debrecenbe került), Szöts András (drámai színész, később a Nemzeti

Színházban kapott mellékszerepeket). Az előadás díszleteit – mint az *Ödenburger Zeitung* előzetes jelentéséből kitűnik – Spanraft, a budapesti Operaház díszletfestője készítette.

A Soproni bemutató előadás 1906. december 16-20-án volt, és még a következő két napon is adták.

A Tisza-párti *Soproni Napló* így számolt be a darabról: „Már a titokzatosan hangzó cím is mutatja, hogy egy félelmetes világba vezetnek bennünket a szerzők. Magunk előtt látjuk az orosz nihilisták sötét összeesküvését, melynek lobogójára van írva a fennálló rend megsemmisítése mellett a szegény és elnyomott népek a rabszolgaságból való felszabadítása. Az összeesküvők egy érdekes története vonul végig a darabon, érdekes, néhol borzalmas eseményekkel. Részünk van egy bombarobbanásban is, ami egy vonatot, egy állomásépületet röpit a levegőbe. Az idegekre ható rémes dolgok hatását a darabba szőtt ének- és táncszámokkal akarják a szerzők enyhíteni. Szóval minden van a darabban, ami a hatáshoz kell, komoly és vidám rész, rémes, hátborzongató esemény, majd mulattató ének és tánc, diszes kiállítás.” (1906. dec. 23.). És a kommentátornak a lényegét is sikerül eltalálnia: „az egész egy nagy látványosság, mely épp ezzel a minőséggel akar a közönségre hatni.” Ezzel a kijelentéssel mintegy arra akar rávilágítani, hogy a történelmi közelben folyó orosz forradalomnak még az árnyéka sem esik erre a „nyári” darabra. Ez a lap színházi és technikai „szenzációt” lát benne, ezt igyekszik kiszínezni: „Elég jól sikerült a bombamerénylet bemutatása, a robbanás szerte repülő szilánkjai még a néző közönséget is veszélyeztették”. A békés jellegű *Ödenburger Zeitung* december 22-i száma kimért hangon vélekedik a „vérfagyasztó” előadásról. Sajátos viszont, hogy a korábban a munkásmozgalommal rokonszenvező *Radikal* az összeesküvők ördögi műhelyét („Teufelswerkstaette der Verschwörer”) emlegeti. A tudósító háta is borsódzott a titkos összejövetelek, az alagutak, a sötét alakok, a tüzes szemgödrű csontvázak, a koporsó fedele alól előbukkanó tetszhalottak, robbantások, mérgezések láttán. Teljes nyílt színt azonban igazán csak a klerikális beállítottságú *Westungarisches Volksblatt* vallott: előzetese szerint a darab „russisches Zeitbild”, azaz orosz korkép. Amíg tehát a többi lap kritikája inkább csak a színházi látványosságot helyezi előtérbe és tisztázatlanul a nihilistáknak tulajdonítja a színen előforduló rémségeket, addig ez az újság politikát kovácsol belőle, érthető célzással az orosz forradalom tükörképeként hirdeti, hiszen épp ebben az időben traktálta olvasóit állandóan az oroszországi bombamerényletekkel. Sajnálatos, hogy a baloldali *Nemzetőr* idevonatkozó számai pont hiányoznak, így nem egészülhet kerekké tájékoztatónk.²⁽⁸⁴⁾

A végső következtetést azonban majd hat évtized után mi magunk is levonhatjuk. A szerzők reakciós beállítottsága alaposan elvetette a sulykot: Victorien Sardou látványos, tömegeket mozgató, de elavult történelmi darabjaira és rémdrámászerű tragédiáira emlékeztető effektusokra törekedve teljesen összekeverték az anarchistákat és a nihilistákat a forradalmárokkal. Ebben az ideológiai zűrzavarban, minden bizonnyal nemegy tájékozatlan nézőt alaposan megtévesztve, épp a színpad mindenkori eredendő funkciója és feladata nyert hamis beállítást, az, hogy – Shakespeare szavaival élve – „tükröt tartson a természetnek, hogy felmutassa az erénynek önábrázatát, a gúnynak önnön képét, és maga az idő, a század testének tulajdon alakját és lenyomatát”.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Helytörténelmi adattár / Csatkai Endre: Seregélyveszedelem a XVIII. században

164 Csatkai Endre: Seregélyveszedelem a XVIII. században

„Annyi a kártevő madár a szőlőkön, mint a felhő; minden holdat két ember őriz éjjel-nappal, még sem

tudják a kártól megóvni.” Ezt írja Széchényi György Széplakról fiának 1718. szeptember 21-én.¹⁽⁸⁵⁾ Mint az alábbiakról kiderült, ez az év hatalmas seregélyveszedelmet hozott a Fertő környékére, így Sopronra is.

A seregélyt általában igen hasznos madárnak tartják, de a szőlővidékeken ősz elején alapos károkat tud okozni. Azt modják az ornitológusok, hogy Sopron környékén nem honos, csak vándormadár, de éppen nem kívánatos a megjelenése, pláne mert nem egyedül jár, hanem csapatokban. Igazi tartózkodási helyének a Nagy-Alföldet mondják, továbbá Tirolt és Stájerországot. Ezekről a helyekről kerekedik fel szüret idején és csap le seregestől a szőlővidékre a maga részéről is szüretelni.

Bizonytal nem a XVIII. század elején jelentek meg a seregélycsapatok először a Fertő mentén, de úgy látszik, nem történt ellenük semmi. Csányi János krónikájában a másik, koronként lesújtó veszedelemről, a sáskajárásról megemlékezik és arról is, hogy a védelmet megszervezték, de a seregélyekről nem szól. Abból ugyan még nem következik, hogy ismeretlen lett volna a XVII. század második felében ez a baj, de az is bizonyos, hogy 1718-ban szinte pánikszerűen kezelik a dolgot. Így 1719. április 29-én a községi ülésen úgy hangzik a felszólalás, hogy *kell* a seregélyek okozta kártevésről beszélni. Stuttgartban egy vadász valamiféle hálót talált fel ellenük. A tanács írt is a távoli, nyugatnémet városba, megjött a válasz: 226 forintba kerül ez a háló. Iszonyatos pénz volt, de hát a kár sem csekély. Szóba került az is, hogy éjjelre a seregélyek a nádasba vonulnak, nyilatkozzék a vadász, mit lehetne ezzel a körülménnyel elérni. Június 14-én sürgeti a községi ülés: jöjjön ide az a vadász. Persze ólomlábon járt akkoriban a posta és augusztus 30-án is csak sürgetni kellett, mi van a válasszal? A seregélyvadász (Starfanger) végre az év végén megérkezett és a tanács megnyugtathatta a községi ülést, hogy kioktatta mindenre a város balfi jobbágyait és most készül vissza a hazájába.²⁽⁸⁶⁾

1720-ban megindult a hadjárat a szárnyas vendégek ellen A tanács úgy döntött, hogy az elejtett seregélyek a vadászoké, ugyanis nagyon ízletes peccsenyével szolgáltak, jár még egy pár csizma, hiszen néha a vízbe kell gázolni, hat szurokfáklya és hat font gyertya (fél kiló = egy font), mert esti vadászat is van.³⁽⁸⁷⁾ A rákosi határban állították fel az odaváló parasztok a nevezetes hálót; ezek – a győri püspök jobbágyai lévén – vendégképpen szerepeltek, és ezért majdnem hat ft ára kenyeret, bort és húst kaptak. Úgy látszik, nem vált be a háló, egy évi használat után javítani kellett. Hasznosabbnak látszott, ha a Fertő felől támadják a madarakat. 1722-ben egy kis csónakot szerzett a város (eine kleine Zille zum Starnfangen). Részt vett e harcban a balfi tanító is, egy pár csizma fejében. A balfi jobbágyok 20 ft-t kaptak közreműködésükért. A Rothenpeter dűlőben külön csósztt kellett felfogadni.

A seregélyveszedelem ettől fogva nem kerül le a napirendről. Íme egy pár szórványos adat. 1725-ben Manhardt soproni köteles foltozza a hálót. 1732-ben Stuttgartba írnak a szóban forgó háló miatt, de választ nem kaptak, így a községi ülés azt kéri, próbálkozzék a tanács Bécsben. Manhardt is elvállalná a háló készítését, de mégis szakember kellene hozzá. 1733-ban a bécsi mester (Stargarmacher) ajánlatát hallgatják meg, aki 500 ft-t kér, egy másik köteles a háló anyagáért mázsáért 25 fr-t, a madarász (Vogelfänger) a megfonásért mázsáért szintén annyit.⁴⁽⁸⁸⁾ Hát rengeteg pénzt jelentett a háború akkor is, ha seregélyek ellen szólt. 1747-ben öt balfi 18 ft-t kapott, amit Stiefelgeld címen **165**könyveltek el; a balfiaknak nagy gyakorlatuk lehetett már a dologban, mert még 1768-ban is megdicséri őket a város, és működésüket meghosszabbítják, amíg a szüretnek vége nincs.⁵⁽⁸⁹⁾

Csak mellékesen említjük, hogy a tanács a szúnyogok ellen is felvette a harcot, a tanácskozóterem (Ratstube) ablakaira is hálót rendelt 1753-ban.⁶⁽⁹⁰⁾

Más bogarak is nyugtalanították a város urait. 1749-ben töménytelen sáska lepte el a határt, azokra bizony

csak lövöldözni lehetett, úgyhogy ebből a célból 292 ft ára puskapor fogyott el.⁷⁽⁹¹⁾ Erre a fegyvernemre is rátértek a seregélypusztítással kapcsolatban. Hanem ebbe beleszólt a királyi kamara, amely nagy késésekkel szokta a város számadásait felülvizsgálni és észrevételeit megtenni. Így 1771-ben különösnek találta, hogy 1769-ben a város sok puskapost használt. Mire is a város azzal felelt, hogy Vízkeresztkor és Úrnappkor ünnepélyes lövöldözés van, még az ágyúkat is elsütik; no meg Mária Terézia vőjének, Albert szász-tescheni herceg látogatásakor is megadták a módját díszlövésekkel, azután itt van a seregélyvész, a szőlőpásztoroknak adnak puskaport: „den Weingarts – Hütern zu Abtreibung der hier orts sich einfindenden Storn, von alter Zeiten her, ex Publico, als solche eine ziemliche Zahl an Weingarten besetzt, Pulver gegeben werden. „Érdekes, hogy az idézet is úgy tünteti fel a seregélyeket, mint amelyek csak átmenetileg tartózkodnak itt és említi, hogy régtől fogva szokásos ez az elhárítás. Enni és őrzési díjat kapnak a vadászok, az idegenek pedig, ha szőlejük van, szintén adnak puskaport.⁸⁽⁹²⁾

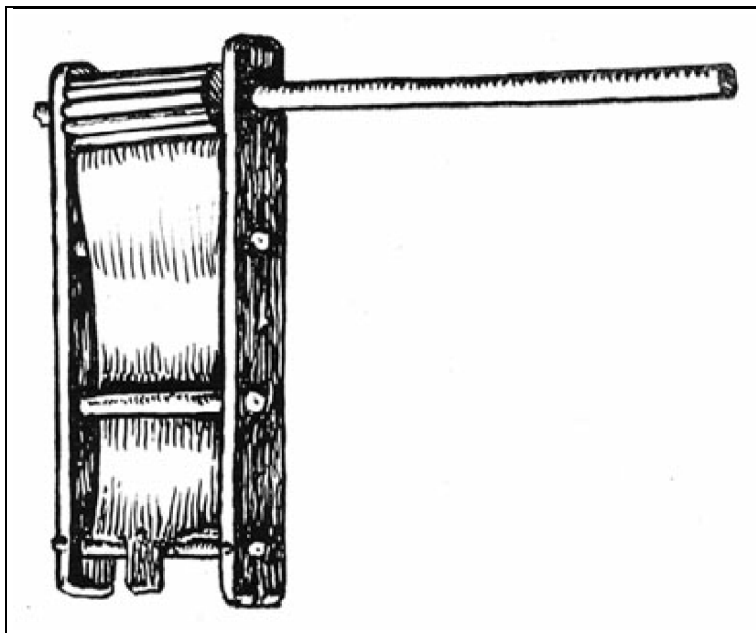
De a királyi kamara tovább is értetlenül áll a soproni seregélykérdéssel szemben. 1776-ban ismét felvilágosítást kért az 1774-es számadások eme pontjáról. Ekkor a tanács részletesen felelt, és hasznos adatokat nyújtott a kései utókorunk is: „Das Stornfangen beschiebt nur allein in der Nacht bey den See, und ist mit verschiedener grossen Ungelegenheit, ja manchmal auch mit augenscheinlicher Ersauffungs-Gefahr verknüpft. Über dies versteht auch nicht jeder sothanes Werk, wohl aber müssen zu selben, die in Sache erfahrenen Leuthe gebraucht werden, und da die in hiesiger Gegend sich in der Anzahl vieler Tausend einfindende Storn, als ein denen Weingaerthen höchst schaedliches Raubtier, aus Ursach des gemeinen Bestens gefangen werden müssen; so werden denen Stornfangern ausser den wenigen Gehalt, dann den Wein und Brod-Geld, die gefangenen Storn von darummen auch ihrer willkürlichen Verwendung überlassen, damit sie solche in desto grösserer Anzahl zu fangen sich bestreben. Welche durch die Stornfanger nach Wien geführet, und daselbst verkaufft zu werden pflegen, immassen solche alhier nicht an Mann gebracht können: dies zu thun waere der Stadt zu beschwerlich, immassen die Überführung derselben einen besonderen Menschen beyziehen müssten, und wan die Stadt die Storn vorenthaltete, so müsste denen Stornfangern der Gehalt in baaren-Geld vergrössert werden, wobey die Stornfanger auf den Fang nicht so eifrig waeren, einfolglichen die Ausrottung dieses, deren Weingarthen höchst schaedlichen Raubthiers desto leisser (!) geschehete, Und eben aus denen angenohmenen Ursachen verhoffet die Stadt, bey der bisherigen Veranstaltung belassen zu werden.”⁹⁽⁹³⁾ Minek is az a lényege, hogy a vadászat éjjel a tavon történik és életveszéllyel jár. Szakavatottság szükséges, éppen ezért nem lehet bárkit alkalmazni. Pénzbelileg nem kapnak sokat a vadászok, de a lelőtt madár az övék; vagy eladják helyben, vagy Bécsbe küldik, ingyencfalat lévén. Ebből a város nem csinálhat boltot, mert külön ember kellene, no meg a vadászok is nagyobb kedvvel végzik az irtást, ha a lelőtt madarakat megkaphatják.

Tán ezért a megújuló zaklatásért tértek vissza a háléhoz, bár már 1757-ben elromlott. Végre 1776-ban újat készített ¹⁶⁶Tschürtz Mihály és Krausz János kötelese, az árát kivetették a közeli szőlősgazdákra.¹⁰⁽⁹⁴⁾

Majdnem másfél évszázadig alig hallani a nyilván már megszokott küzdelemről, és a város hivatalos szőlőpásztorai puskával felszerelve lődöztek, s az elejtett seregélyeket megsütötték, jó étvágygal megették. Így adta elő kérdésemre az egyik kiérdemesült szőlőpásztor, aki jelenleg az egyetem éjjeli őre. Korunk gépesítő törekvése itt is megszólalt, helyenként szél hajtotta cserregtetőt is alkalmaztak.¹¹⁽⁹⁵⁾

Hanem 1925-ben hatalmas seregélyroham támadta meg a soproni szőlőket. Derék cikk számol be róla a Sopronvármegye napilap 1925. október 29-i számában. Megengedi a cikk, hogy szüretkor évente előfordul ez a veszedelem, de az említett esztendő messzire kiemelkedik a seregélyharcok történetéből. A város gazdasági felügyelőjének, Conrad Lajosnak tanúsága szerint az egyik seregélycsapat oly hatalmas volt, hogy a szó szoros értelmében elhomályosította a napot. Ahol pedig a raj meglepedett, ott már nem volt

dolga a szüretelőknél. Egy különös jelenséget is megfigyelt Farkas István városi tanácsos, aki e vészes napokban a Fertő mellett vadászott. A madarak ugyanis repülés közben a legkülönösebb alakulatokat vesznek fel. Farkas tanácsosnak úgy tűnt, mintha egy vonat száguldana a Fertő partján, elől mozdonyal, amely füstöt okádott. Az egyik öreg tapasztalt császár erre azt mondta, hogy valóban ez különös sajátossága a madaraknak; a raj néha jobbra balra csapkodó sárkány képzetét kelti. Farkas azután odalött és első lövésével, 17, a másodikra 43 madarat szedett le. Úgy hitték, hogy a seregélyeknek ezt a tömegét a burgenlandi partvidék erélyes ellentámadására lehet visszavezetni. Ott ugyanis e napokban egyre dörögtek a puskák és a seregélyeket átriasztották, itt pedig enyhe fogadtatásként egy-két puska lövés esett csak. A kárt kétszáz hektoliterre becsülték.

Seregélyt riasztó cserregtető. Sopron Liszt Ferenc Múzeum. Sterbencz K. rajza

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Helytörténeti adattár / Kovács József: A Lackner Kristóf felett tartott gyászbeszéd és temetésének számadása

167 Kovács József: A Lackner Kristóf felett tartott gyászbeszéd és temetésének számadása

Két szakadozott papírlap őrzi a Soproni Állami Levéltárban Lackner Kristóf első életrajzi vázlatát. Talán valóban csak vázlat, mert a beszéd, ha róla a szavak túlbujánzó pompáját lefejtjük, csak Lackner életpályájának szűken vett legfontosabb adatait adja.¹⁽⁹⁶⁾ Ennek ellenére a Schwanhofer rektor életrajzi gyászbeszéd – mely napjainkig szinte ismeretlen volt – fontos dokumentum, mert elsőként nyitja meg Lackner méltatásai sorát. A következő öt emlékbeszéd Lackner első polgármestersége századik évfordulójára, – mintegy nyolcvan év múlva, 1714-ben jelenik meg Regensburgban, s már a XVIII. század Lackner-képét mutatja.²⁽⁹⁷⁾

Rövidesen feladatként áll előttünk Lackner születése négy századik évfordulójának megünneplése, legméltyobbban minél teljesebb szintézissel, művei új kiadásával emlékezhethetünk meg a nagy humanistáról. Az alábbiak is ehhez kívánnak adalékul szolgálni.

Ismert Payr György és Mihály krónikájából, hogy Lackner negyedik alkalommal történt polgármesterré választásakor (1629) a soproniak már betegágyához vitték a polgármesteri pálcát.³⁽⁹⁸⁾ Nem sokkal utána először végrendelkezett, majd felesége halála után másodsor. Gürtner Orsolya első férjével, Törtl János polgármesterrel is huszonnégy évig élt házasságban, s amikor a huszonnégy éves Lackner felesége lett, legalább harminc év korkülönbség volt köztük. Nem kétséges, hogy Lackner ezzel a házassággal vagyont, hatalmi pozíciót keresett. Ezt különben Schwanshoffer is sejteti, amikor Lackner házasságát így magyarázza: „aus reht guetachten seiner nechsten Herrn Unnd Befreunden, Zum ersten mahl Verhayratet”, azaz házasságot kötött embertársai, barátai, urai helyeslése alapján, amely aztán harminchárom évig tartott. Schwanshoffer is szinte töprengve toldja be utólag kéziratába: „nach Vielen ausgestandenen mint „Märtil”-re, Mártuskára hagy kis beschwarnus Vnnd Vngelegenheit” – sok kiállott baj és alkalmatlanság közepette éltek. A késői boldogsághoz csak halála előtt jutott. Nem tudjuk, mikor került Lacknerék házába a rohonci Pauer Márta, az 1629-es végrendelet még csak összeget. 1631-ben veszi feleségül, nem törődve a hivatalos város ellenszenvével. Ezt a második házasságot már a temetésen elhangzó gyászbeszéd is – nem törődve az özvegy jelenlétével – ellenségesen magyarázza. Eszerint azért kötött házasságot, mert „boldogult felesége hiánya miatt mindenféle alkalmatlanságot kellett gazdaságában tapasztalni.” Ennyi oka lehetett tehát, semmi több. Ennek a felfogásnak a szellemében kezdődött meg az özvegy kisemmizése, aki néhány éven belül már Bécsújhelyről pereskedik a hagyaték miatt a várossal.

¹⁶⁸Lackner temetését 1632. január 4-re tűzték ki, a halál 1631. december 29-én következett be. A város rendelkezésére mindössze öt nap állott, elég kevés idő a XVII. századi temetési szokások szerint, amikor is a nagyobb temetésekre hónapokon át készülődtek; ezt az időt azonban sietős munka töltötte ki. Az előkészületekről Preininger János András akkori városi jegyző számadáskönyve ad megközelítő képet.⁴⁽⁹⁹⁾ A pontos számadás és a temetésre dolgozó mesterek nyugtái egy funebris barokk pompa képét adják.

Az előkészület azzal kezdődött, hogy napszámosokat kellett fogadni, akik az utat kijavították, és a Szent György templom előtt a sarat eltakarították. A holttestet a Szent György templomban ravatalozták fel, és mellette díszorséget álltak. Märktl János polgár összesen nyolc napi virrasztásért másfél tallér díjazást kapott – már a haldokló mellett is virraszthatott –, azonkívül a templomban is segített zenélni. A templomot és a temetés útvonalát díszíthette az a kilencvenkét címer, melyeket Eysten István festő készített társával, ötvenhét címer készült arannyal és ezüsttel – ez bizonyára Lackner címere – harmincöt pajzsra pedig a város címerét – Gemeine Schidt festették.

Gáspárnak (vezetéknev nélkül) azért fizettek, mert a zenéhez a kórust díszítette. A templomban három napon át kőművesmunkát végeztek. Ekkor készült Lackner Kristóf kriptája, ahol hamvai alig pihenhettek negyven évig nyugodtan, mert 1674-ben Kollonits Lipót vezetésével visszavetette egy bizottság a szent Erzsébet, szent György és szent Mihály templomokat a katolikusok számára, majd a Szent György templomot átadta a jezsuita atyáknak. Ezután a templomot 1769-ig ismételtén átépítik.⁵⁽¹⁰⁰⁾ Lackner vörösmárvány síremlékének töredékét 1909-ben találták meg egy közeli ház pékségének küszöbköveként.⁶⁽¹⁰¹⁾ A kripta építőjeként Gängelin János mester nevét őrizte meg az elszámlálás. Az első napon öt kőműves dolgozott vele és két napszámos, a második napon késő éjszakáig folytatta négy kőműves, és a napszámosok a munkát „haben auch tieff in die Nacht gearbeitet”, a harmadik napon ugyanezek tizenkét óráig. Munkát kapott a temetés alkalmából a város számos iparososa is. Krieger Gáspár köteles tizen négy róf fekete rojtot készített. Wagner Balázs vászonkereskedőnek számos tételből álló

számlájáért 95 birodalmi tallért fizetett ki a város. Huszonkét fajta munkát végzett a német szabó, nemcsak az özvegynek, hanem a rokonságnak is pompás ruhák készültek, pl. az özvegy anyjának és nővérének (!) is. Egy kordoványcipő az asszony unokatestvérének (!) és még egy úrnak (!) – olvasható a számadáskönyvben. Külön az özvegy apjának és külön név szerint nem említett lányoknak, (Lackner neveltányai) – „der Jungfrauen ein bar geschnört schug”. Még a halottvivők is egyforma cipőt viseltek. Pétör Fülöp magyar szabó és Sellner Péter szűcs is dolgozott a temetésre. A számadás a felsoroltakon kívül Seyfridt és Gálfi, Hans Reintaller, Pätzl és társai, Simon Weber, Matthias Krämböger, Gregor Gündlerin és Sobitsch Simon iparosok nevét említi megjelölése nélkül. Lorenz Helmb könyvkötő két kéziratot kötött, ezenkívül vett tőle Preininger egy üres lapokból álló könyvet Inventar – leltár jegyzék – céljára. A temetés napját bejelentő – Ansager – adta tudtul a város lakóinak. Rauch András zeneművet szerzett a gyászszertartásokhoz „pro lamentationis compositione” – öt tallért kapott érte.

Fennmaradt a zenekarban játszó neve is, mégpedig Georg Reissen, Johann Scherschlaifer, Daniel Wolfgang, akít gavallérnak is szokás nevezni „so auch zugleich der Cavagliern angesagt”, végül Herrn Paulen Sohn Johannes (Schubert Pál lelkész fia?), Valla Lukács konrektor és Holzhauser Farkas kántor fizetése négy tallér énekek szerzéséért. Ezeket a hagyomány szerint nyomtatva osztották szét a nagyszámú közönségnek, példány azonban ezideig nem került elő. 169A halott szemfedője fehér atlaszlepel volt, melyet Bécsből hozattak N. Dory nevű kereskedőtől. A koporsót tizenkét ember vitte. Elkészítették Lackner ravatali festményét is – a kép jelenleg lappang. (Felmerülhet a kérdés, hogy a temetésig eltelt öt nap alatt készült kép nem származhat-e helyi mestertől?)

A temetésen elhangzott életrajzi beszéd összeállítója, a latin iskola rektora, Schwanshoffer Kristóf, nem született soproni. 1610–1612-ig tanított Sopronban, visszatért Németországba, aztán 1627-től haláláig ugyancsak a latin gimnázium rektora volt. Lacknert csak rövid ideig ismerhette, életrajzát a kortársak adatai alapján állíthatta össze. Erre utal legalább is a beszéd szövegében található sok törlés, javítás és átdolgozás. Beszéde elején Lackner címeit sorolja fel, aki ezek szerint császári tanácsos, palotagróf, Sopron megye ülnöke és a belső tanács tagja. Az elhunyt életét, magatartását és művészetét akarja méltatni, bár erről szól a legkevesebbet. Megtudjuk, hogy írónk 1571 novemberében, Erzsébet napján született, atyja „a nemes és tiszteletre méltó úr, Lackner Ádám polgár és a belső tanács tagja” és anyja „Ilona asszony, született Schieferin” (valójában Borbála a keresztnéve). Szülei „igaz istenfélelemre és a szabad művészetekre nevelték,” ezért nemcsak a helyi latin iskolába járt, hanem Csepregben is tanult magyarul. (Arról már nem eshet szó az életrajzi beszédben, hogy Lacknernak kezdetben nem sok kedve volt a tanuláshoz, ötvösséget tanult, ⁷⁽¹⁰²⁾ sőt a katonáskodással is próbálkozott.) Gabelmann Miklós volt az a nagyhatású nevelő, aki tanulmányai folytatására bírta, és akinek összes címe is olvasható a beszédben: „előkelő tudós, a tiszteletre méltó Steier tartomány művelt titkos tanácsosa”. Az ő rábeszélésére küldte fiát Lackner Ádám a gráci gimnáziumba, és itt vált lehetővé Lacknernak, mint más szegényebb diáktársának is a XVII–XVIII. században, hogy főnemesi ifjak (von Saurau Farkas és Wagen úr fiai) kísérőjeként külföldre jusson tanulmányai folytatására. „Az 1595. év után a jogi kar külön dicséretével és fokozatával, élete huszonnegyedik évében Paduában jogi doktorrá avatták.”

1597-ben kötött házasságát már említettük. Jogi végzettsége, ami mögött vagyon és a belvárosban egész telken ház is állt, biztosíthatta, hogy Lackner viszonylag fiatalon a belső tanács 12 tagja közé került, bár Schwanshoffer csak Lackner jámborságára, dicséretes tanultságára, mindezek előtt való különös bölcsességére hivatkozik. A szókimondó fiatal tanácsos – vagy ahogy Pethő Márton győri püspök mondja a Faut-krónikában – „der schöne Doktor” mellé azonban nem akartak ülni tanácsnoktársai, sőt kemény beszédéért fel is függesztették. Lackner polgármesteri hivatalát „a legnagyobb szorgalommal, hűséggel és

gonddal, tehát serényen, haláláig serényen látta el”, és az sem buzgó dicséret, hogy „semmi olyan város javára szolgáló intézkedés nem esett, melyet ő ne várt volna, nem törődve gazdaságával,... egészsége hátrányával... testi- és életveszéllyel.”

Többször járt a szabad királyi városok követeként Rudolf, majd II. Ferdinánd császárnál, az utóbbtól kapta a palotagrófi címet,⁸⁽¹⁰³⁾ Sopron megye pedig ülnökévé választotta. (Az sem közömbös azonban, hogy éppen Lackner volt Sopron követe 1620-ban a beszercebányai országgyűlésen, ahol Bethlent magyar királlyá választották. Igaz erről 1631-ben Sopronban ismét nem lehetett dicsérettel nyilatkozni).

Igaza van az életrajzi emlékbeszéd ¹⁷⁰írójának, hogy „ezért öbenne ebben a gondterhes időben egy férfiúnál többet veszítettünk el.” Valóban, hiszen Lackner nemcsak diplomata és városépítő volt, hanem elsősorban író és a Soproni Nemes Tudósok Társasága alapítója, aki „minden irodalmár, különösen azonban a kedves tanuló ifjúság boldogulásának szentelte magát.” Szól Schwanshofer a Tudós Társaságról is, melynek címében a „nemes” szó elsősorban a szellemi nemességet jelentette: „... szép alapítványt szövetségi köteléket szervezett, melyet ő Soproni Nemes Tudósok Társaságának hívott, magának ezáltal halhatatlan dicsőséget és bizonyoságot szerzett, másoknak azonban szép, követésre méltó példát hagyott. „Ezután a második házasság értékelése következik a hivatalos városi nézetnek megfelelően, de erre a részre már utaltunk. Lackner példás életéről szólnak a beszéd következő sorai „minden felsőbbség és tanácsos, akikkel együtt dolgozott, mindenki, akivel érintkezett, ...igaz dicséretét adják.” Buzgó volt a templomok látogatásában, a városban is köztiszteletben állt.

Lacknernek mint vezetőnek ma is példászerű vonása volt, hogy „a közhasznát mindenkor jobban segítette, mint saját magáét, és bármely rendű személyhez, mint illik, barátságos és szelíd volt. Betegségében Isten akaratának megadta magát, aki szenvedéseit végül megakadályozta – folytatódik a beszéd –, és elhunyt a röviddel ezelőtt elmúlt (ezerhatszáz) harmincegyedik év december 29-én.”

Lackner emlékét Schwanshofer szerint – többek között – a Tudós Társaság őrzi, „ezzel szerzett magának halhatatlan dicsőséget és bizonyoságot.” A 70 évig működő társaság egyik jegyzőkönyve 1640-ig terjed, a Széchényi Könyvtárban van; valószínűleg Literáti Sámuel antiquárius 1840/1 évi dunántúli rablókirándulásai alkalmából került el Sopronból.⁹⁽¹⁰⁴⁾ Payr Sándor ismert helytörténész (†1938) az 1668-as, 1670-es és 1672-es jegyzőkönyvet használta, bizonyára Gamauf másolatában.¹⁰⁽¹⁰⁵⁾ Ezt a Foedus Studiosorum-ot némely felfogások minden alap nélkül diák önművelő egyletnek tartják. Mások, így Payr is, vélik többnek, mint afféle XX. századi irodalmi asztaltársaság őseinek, ahol papok és világiak felolvastak néhány jó-rossz latin verset, de az összejövetelek valódi fontos része aztán következett, teli pohár és terített asztal várta a résztvevőket. Eddigi ismereteink alapján azt mondhatjuk, hogy Lackner társasága több volt ennél. A régi városháza nagy termének falán ez a Lacknertől származó mondás volt olvasható: „Nemes nevének azt mondom, amelynek emlékezetét az irodalom és művek tartják fenn.” Schwanshoffer arra törekedett, hogy így őrizzék meg Lackner emlékezetét. Ennek szellemében műve és társasága további, alapos vizsgálatra érdemes.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Helytörténeti adattár / Soós Gyula: Kugler Pál Ferenc soproni szobrász (1836–1875)

¹⁷¹Soós Gyula: Kugler Pál Ferenc soproni szobrász

(1836–1875)

Múlt századi szobrászatunk egyik legszorgalmasabb mestereként tisztelték az azóta meglehetősen elfeledett Kugler Pál Ferencet. Régi soproni családból származott, ősei sorából több művészt ismerünk.¹⁽¹⁰⁶⁾ A feljegyzések szerint Kugler András kőfaragó 1712-ben a budai várban felállított Szentháromság szoborcsoporton dolgozott, Kugler János pedig 1745-ben szintén Budán, Batthyány téri Szent Anna templom kőfaragó munkáit végezte. Mesterkönyvét a Fővárosi Trt. Múzeumban őrzik.²⁽¹⁰⁷⁾ Kugler Kristóf kőfaragó 1768-ban a budapesti Bécsi úton lévő Újlaki templom díszítésén munkálkodott.³⁽¹⁰⁸⁾ Később egy másik Kugler János, soproni születésű, majdnem egy évszázad múlva festészettel foglalkozott,⁴⁽¹⁰⁹⁾ majd az 1840-es években Kőszegen működött mint rajztanár, ahol 1852-ben díszkaput tervezett Albrecht főherceg bevonulására, de ez nem került kivitelre.⁵⁽¹¹⁰⁾ 1855-ben Kőszeg és Sopron látképét rajzolta köre. Egy másik Kugler Keszthelyen telepedett le, és az 1840-es évek elején a füredi templom kőfaragó munkáit készítette el.⁶⁽¹¹¹⁾

A Kugler rokonság tehát meglehetősen szétágazó volt. A rendelkezésünkre álló hézagos adatok nem teszik lehetővé, hogy a szobrászhoz fűződő rokonsági fokot részletesen ki tudjuk mutatni, ugyanis közvetlen ősei nem művészettel foglalkoztak. Nagyatyja kertész, apja cukrász volt, mindkettő Sopronban. Legközelebbi művészrokona, nagybátyja, a kőszegi festő; tán az ő biztatására lépett képzőművészeti pályára az 1836. II. 12-én Sopronban született Kugler Pál Ferenc.⁷⁽¹¹²⁾

Művészi tanulmányait a bécsi Képzőművészeti Akadémián 1860–62 között Hans Gassernél folytatta. Mesteréhez szeretettel ragaszkodott, az idős beteg Gassert Budapestre hozatta és elősegítette gyógykezelését.⁸⁽¹¹³⁾ Művészi ízlésének kialakulására lényegesen hatott Gasser akadémikus maradi ízlésű klasszicizmusa, mely Kuglernál leginkább témaválasztásaiban és a stilizáló egyszerűsítő formaképzésben figyelhető meg. Az 1860-as évek folyamán Olaszországban folytatta tanulmányait. Legkiemelkedőbb műveit, Liszt Ferenc és Ormos Zsigmond képmását ott készítette el.⁹⁽¹¹⁴⁾ Liszt Ferenc mellszobra a Vasárnapi Újság korabeli tudósítója szerint természet után készült, és a szobrász 1865-ben indította haza Rómából.¹⁰⁽¹¹⁵⁾

Mint akadémiai növendék vett részt 1861-ben három pályaművével a budapesti Széchenyi szoborpályázaton.¹¹⁽¹¹⁶⁾ A szoborhoz tervezett egyik gipszvázlata a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményébe került,¹²⁽¹¹⁷⁾ a másik vázlat pedig valószínűleg azonos a soproni Storno-gyűjteményben lévő fényképpel. A neves magyar szobrászok: Izsó Miklós és Engel József mellett Kugler pályaműve nem jöhetett számításba.

Az egyik mintát, amely jobb kezében írást tartva egy oszlopféléhez támaszkodva ábrázolja Széchenyit, évtizedekkel később Kugler Mihály, a művész öccse kőből kifaragtatta és a fővárosnak ajándékozta. **172** Így került felállításra 1920 körül a kamaraerdei szeretetotthon területén.¹³⁽¹¹⁸⁾

A fiatal Kugler az 1860-as évek elején szorgalmasan szerepelt a pesti Műegylet kiállításain. 1862-ben a nov-dec-i tárlaton egy gipsz arcképet állított ki, az 1864. jan-márc.-i kiállításra pedig Münchenből Brassay Sámuel gipszmellszobrát küldte el, melyről a sajtó azt írta: „kezdő mű s nehezen elégíti ki magát a modellt.” A kis szobrocška jelenleg a Soproni Állami Levéltárban van.¹⁴⁽¹¹⁹⁾ Róla viszont egyik soproni lap azt írta, hogy elismerést nyert.¹⁵⁽¹²⁰⁾ 1864-ben a jan.–márc. kiállításra arcképet gipszben, júniusban pedig Madonna-szobrot küldött Sopronból. az utóbbit 100 forintra értékelték. A következő évben, 1865-ben, a febr. – márc. kiállításon Deák Ferenc természet után mintázott mellszobrával szerepelt, mely 15 forintért

volt megvásárolható.¹⁶⁽¹²¹⁾ Majd később a szobor leszállított árban, 12 forintért volt megszerezhető a művész rokonának, Kugler Lászlónak boltjában.¹⁷⁽¹²²⁾ A szobrot az Ország Tükre c. lap 1865. 13. számában reklámozta, közölte a fényképét és megemlítette, hogy Kugler Rómába készül tanulmányútra. Valószínűleg a szobor egy példányát rendelte meg a soproni városi tanács a városháza részére, és ennek másik példánya került a Tudományos Akadémiára is.¹⁸⁽¹²³⁾ Két azonos példányban található még a Nemzeti Galéria gyűjteményében. Egyiket a Magyar Nemzeti Múzeum 1943-ban, a másikat pedig a Parlamenti Múzeum ajándékozta a Nemzeti Galériának, illetve elődjének a Szépművészeti Múzeum szoborgyűjteményének.¹⁹⁽¹²⁴⁾

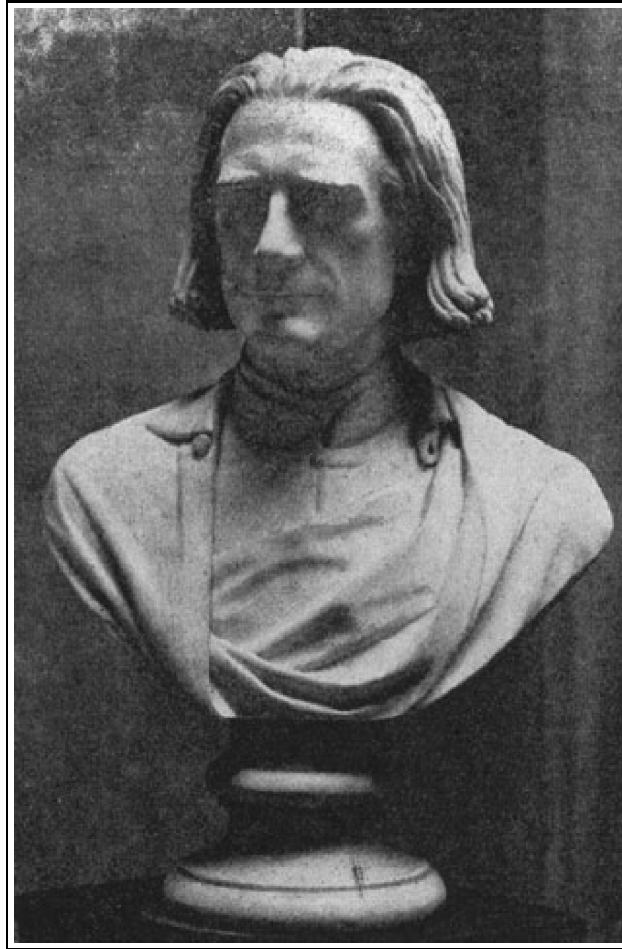

Kugler: Fend János műasztalos domborművű arcképe a Liszt Ferenc Múzeumban Adorján Attila felvétele

Kugler szülővárosától, Soprontól 1865-ben, a Szt. Mihály templom reaturálásával kapcsolatban megbízást kapott Szt. József és Máriát ábrázoló kőszobrok készítésére,²⁰⁽¹²⁵⁾ az utóbbi vázlatra szerepelt a Képzőművészeti Társulat kiállításán.²¹⁽¹²⁶⁾ Az elkészült szobrok ma is a templom szentélyében található. Kugler valószínűleg ekkor mintázta meg Handler József soproni építész és fia Nándor, Storno Ferenc restaurátor, Fend János műasztalos és Rach városnap mellszobrát, az utóbbi szintén a Szt. Mihály templomban, a sekrestyében található.²²⁽¹²⁷⁾ Néha próbálkozott festéssel is, de ezen a téren csak műkedvelő maradt.²³⁽¹²⁸⁾ Lelkes pártfogójáról, ¹⁷³Ormos Zsigmond temesi főispánról 1871-ben festett arcképet temesvári tartózkodása alkalmából, amikor megbízást kapott Ferenc József uralkodó látogatását megörökítő dombormű elkészítésére. Az 58 cm széles és 158 cm hosszú márvány dombormű, mely Temesváron a Vármegyeháza előcsarnokának falában került elhelyezésre, lényegében csoportképhez hasonlít, mindegyik alak társadalmi helyzetének megfelelő pózban szerepel.²⁴⁽¹²⁹⁾ A tizenhat figurából álló csoport közepén I. Ferenc József áll lovastábornoki díszben, előtte Bonnaz püspök főpapi ornátusban,

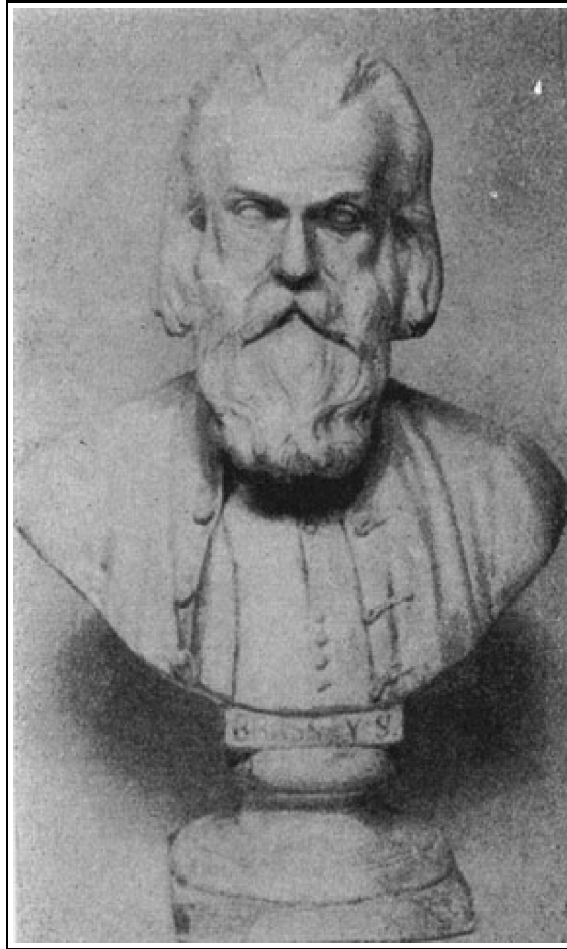
mellette Ormos Zsigmond főispán látható, amint az inséges népből bemutat egy házaspárt két gyermekével. A csoport mögött Róth László alispán arcéle tűnik fel. A király mögött gr. Lónyai, br. Wenckheim, Kerkapoly és Tisza Lajos miniszterelnök áll, mellettük egy magyar és egy román férfi fog kezét, miközben Pannónia szimbolikus alakja megáldja az egybegyülteket. A klasszicizmus hagyományait tiszteletben tartó Kugler számára nem volt könnyű feladat megbirkózni a sokalakos zsánerkompozícióval. Nemcsak az alakok kimért, nehézkesége, hanem a dombormű szélén látható mitológiai alak, aki valószínűleg Saturnus, szintén a klasszicizmusra utal. A domborművet 1873 őszén avatták fel, és a hírek szerint elnyerte a helybeliek tetszését. Kuglert 1000 forint tiszteletdíjban részesítették.²⁵⁽¹³⁰⁾ Ugyancsak Ormos Zsigmond főispán megbízásából készítette el a Szt. István hittérítő útján ábrázoló, hasonló beállítottságú domborművet. A márvány dombormű közepén Szt. István lovon ülve látható. A körülötte csoportosuló alakok a hódolatot jelképezik. A kompozíció az előbbi reliefnél mozgalmasabb, de a kidolgozás valószínűleg a kisebb méretek miatt nem mindig szabatos.²⁶⁽¹³¹⁾

Kugler egy másik, de hasonló jellegű szoborműve. „Egy szebb haza felé” felirattal a Szt. György céh egyik aukcióján szerepelt. A klasszicizáló domborművön gazdag redőzetű ruhába öltöztetett alakok vándorolnak, akiket angyal vezet.²⁷⁽¹³²⁾ A dombormű 1870-ben készült Pulszky Ferenc hirtelen meghalt neje és két gyermeke síremlékének. Ép állapotából arra következtetünk, hogy nem került felállításra. Az aukción a Szépművészeti Múzeum vásárolta meg, onnan a Nemzeti Galériába került. Hatásában a hellenisztikus sírsztélék hangulatára emlékeztet. Az élők közül távozó, antikizáló leplet viselő családayát csüggedten kísérik a hozzátartozók. A mű egyszerű kompozíciója, mely világosan jelképezi a művész gondolatát, 1872-ben a bécsi Képzőművészeti Múzeum kiállításán is szerepelt.²⁸⁽¹³³⁾

Kugler: Liszt Bp. Nemzeti Galéria

Petrovics Elek találó megjegyzése szerint: „Komoly és lelkes munkája egy elkésett klasszicistának.”²⁹⁽¹³⁴⁾ Hasonló munkája, Krisztus, carrarai márványból, a ¹⁷⁴Wenzel-család síremléke a Kerepesi temetőben. Kugler a romantika korszakában, a művészeti fejlődésről lemaradva, valóban lelkesedéssel foglalkozott klasszicizáló szobortárgyakkal. 1871-ben a Nemzeti Múzeum folyosóján állította ki Herkules, Sophokles és Gladiátor c. szobrait, melyek a korabeli sajtóbírálat szerint becsületére válnak a fiatal szobrásznak.³⁰⁽¹³⁵⁾ Majd 1875-ben a Képzőművészeti Társulatban mutatta be Flóráját; a „Figyelő” c. lap részben dicsérte ugyan a szobrot, de nem találta kitűnő műnek.³¹⁽¹³⁶⁾ Az Ariadne c. szobrocskájáról nem sokat tudunk, ezzel szemben az 1867-ben készült kisméretű, fekvő Vénusza a Nemzeti Galériába került.

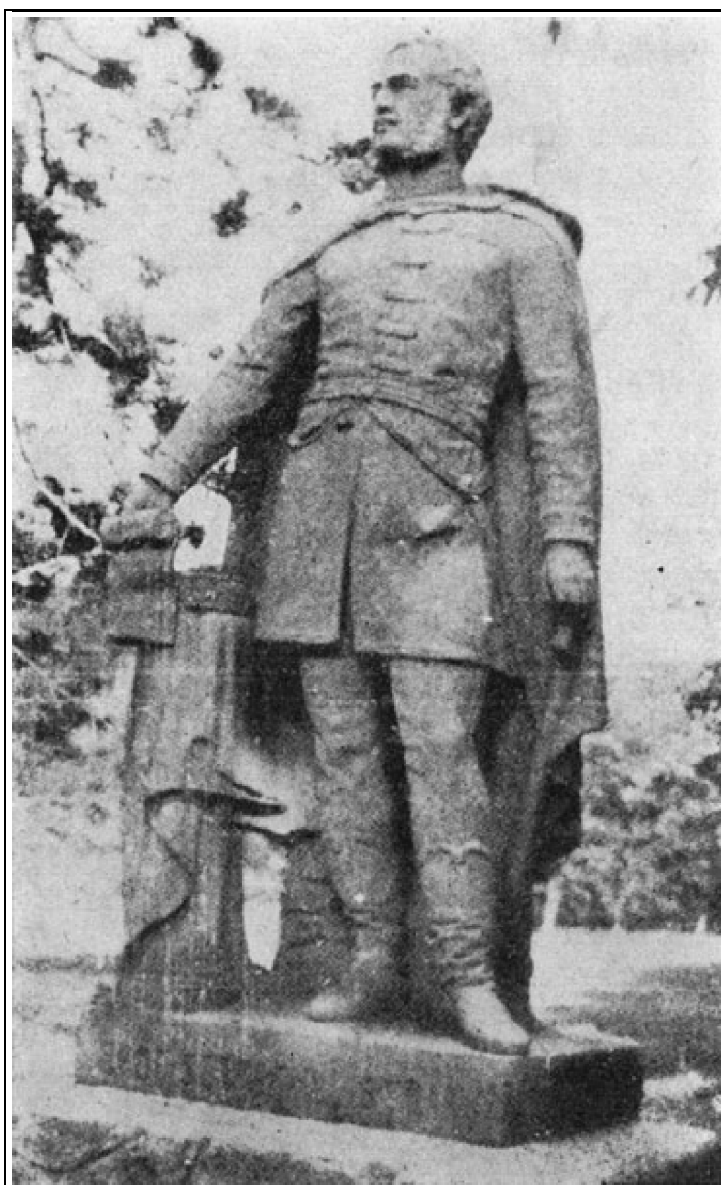
Kugler: Brassai Sámuel mellszobra a Soproni Állami Levéltárban. Adorján Attila felvétele

Épületszobrászi munkái sorában ismertebb volt Budapesten a Högyes utca és Üllői út sarkán az Angyal gyógyszerházon elhelyezett életnagyságon felüli angyalt ábrázoló kőszobor, mely az épület lebontásakor 1958-ban, sajnos, megsemmisült. Az új postapalota szobrászati díszítésére 1872-ben Engel József és a bécsi Kastel szobrász társaságában pályamunkát nyújtott be; a korabeli sajtó mindhármukat megdicsérte.³²⁽¹³⁷⁾ 1870-ben egy városligeti nyaraló számára Vénuszt és Ámost ábrázoló kútszobor készül műtermében; egy másik viszont Pécelre került egy rokon kertjébe, ahol ma is áll.³³⁽¹³⁸⁾

Kugler szobrászatában azonban a képmás vált legjelentősebbé. Számos mellszobra, melyek sorából több mint harmincat ismerünk, szinte arcképcsarnoka a korabeli Magyarországnak. Ezek megformálásában is a klasszicista iskola volt eszményképe, amelynek szellemében egyes arcképei, ha mind nem kiválóak is de a korabeli arcképszobrászat derekas átlagát képviselik. Az említettekén kívül 1866-ban Lonovics érsekről mintázott mellszobrot; eredetije az egr múzeumba került, másodpéldányát a Képzőművészeti Társulat vásárolta meg kisorsolásra.³⁴⁽¹³⁹⁾ A Családi Kör c. lap szerint ebben az évben Petőfi mellszobrát Kiskunfélegyházán leplezték le, ezt a cikkíró teljesen élethűnek ítélte.³⁵⁽¹⁴⁰⁾ Ennek gipszpéldánya lehetett az, amelyet a család még 1925 körül őrzött. 1868-ban készült Ferenc József, Balassa János orvosprofesszor³⁶⁽¹⁴¹⁾ és Széchenyi Béla jelenleg lappangó mellszobra. 1869-ben a Képzőművészeti Társulat kiállítja Lonovics érsek és Madarász Viktor festő arcképét.³⁷⁽¹⁴²⁾ 1870-ben a Vasárnapi Újság

felhívja a figyelmet Pauli énekesnő arcképére, [175](#) amely a művész műtermében a Kerepesi úton megtekinthető. [38\(143\)](#) Ez évben képmásra kap megbízást Rosenzweig kalapgyárostól. [39\(144\)](#) 1871-ben Nagyszébenbe hívják meg Kuglert Saguba görögkeleti érsek megörökítésére; elkészül Denk ferencrendi apátnak, Liphay Sándornak, Prielle Kornélia színművésznőnek és Andrássy Gyulának arcképe, az utóbbi márványból. [40\(145\)](#) 1873-ban Overbeck német tudós mellszobrát készíti el a Nemzeti Múzeum számára, 1875-ben pedig Haynald érsek anyját mintázza. Érdekes megbízásai vannak 1869-ben: egy külföldi író Petőfi szobrát rendeli meg, ahogy a segesvári csata előtt elképzeltető, viszont mestere, Gasser János rendel nála négy fejet: Raffaellot, Michaelangelot, Homéroszt és Julius Caesart. [41\(146\)](#)

Sok szobrának ismerjük jelenlegi elhelyezését. Így a budapesti ferences rendházban van egy kevésbé ismert Krisztusa. Szépen képviselt a Nemzeti Galériában. Itt van Madarász Viktor domborművű képmása. amely az Ernst Múzeum 1912. évi történeti kiállításán is szerepelt. [42\(147\)](#) Azonkívül a művész szüleit ábrázoló márványdomborműve 1871-ből, Liszt Ferenc márvány mellszobra, terrakotta női képmás, női fej kerek gipszreliefben, a Nemzeti Múzeumból időközben átvett Overbeck-mellszobor, Pulszky Ferenc kerek gipszreliefje és Széchenyi István mellszobra található.

Kugler: Széchenyi István. Budapest Kamaraerdő

Későbbi visszaemlékezés nyomán tudjuk, hogy Szalay László történetíróról is készített képmást és Izsó Miklós állítólag ennek nyomán mintázta volna meg a Nemzeti Múzeumban lévő Szalay-mellszobrot.[42a\(148\)](#)

A kassai múzeumban kilenc mellszobrot találjuk. Ezek sorából már említettük Pulszky, Madarász és Liszt mellszobrot; ismeretlen modellt ábrázol három férfiképmás, nem ismerjük Than Mór, Engel szobrász és Lotz képmásainak készülési körülményeit.[43\(149\)](#)

Szülővárosában is van, a Liszt Ferenc Múzeumban több műve: Handler József és Ferdinánd építészek, Liszt, Fend műasztalos, Frankenburg Adolf és Pulszky képmásai[44\(150\)](#), továbbá egy fafaragás: Krisztus keresztelése.[45\(151\)](#)

176 Kugler érmek készítésével is próbálkozott. 1869-ben Siklóssy Gyuláról, a híres szemorvosról mintázott érmet, melyen kerülni igyekezett a klasszicizmusra emlékeztető kötött formákat.⁴⁶⁽¹⁵²⁾

Számos művének nyomaveszett egészen. 1872-ben sajtótudósítók szerint „Kálmán király és a boszorkányok” c. domborművén dolgozott, de sem elkészültéről, sem hová kerüléséről nem tudunk.⁴⁷⁽¹⁵³⁾ Úgyszintén nyoma veszett a „Nemtő” című álló figurájának, „Kis gyermek libával” c. zsánerkompozíciójának, az 1871-ben készült „Tragédia” címet viselő köralakú reliefjének, melyet csak írott forrásokból, illetve egykori fényképről ismerünk.⁴⁸⁽¹⁵⁴⁾ Kugler Ferencet maradi klasszicizmus, művészetének unalmas darabossága miatt a sajtókritika több alkalommal együtt marasztalta el a klasszicizmus másik hasonló kései követőjével, Dunaiszky Lászlóval. A „Figyelő” c. lap az 1872. évi Képzőművészeti Társulati kiállítással kapcsolatban ezt írta: „Szoborműveket Kugler és Dunaiszky állítottak ki. Ezekről jobb lesz nem szólnunk.”⁴⁹⁽¹⁵⁵⁾ De néhány nap múlva mégis csak szóltak a szobrokról: „A Múcsarnok látogatóit az első teremben még most is Dunaiszky László ízléstelen faragványai és Kugler márványba öntött cicomás süteményei fogadják,”⁵⁰⁽¹⁵⁶⁾ majd egy másik alkalommal ugyancsak a „Figyelő” Izsó műveivel hasonlította össze, gúnyolódva Kuglernak Petőfi, Liszt és Pauliné énekesnő mellszobrát.⁵¹⁽¹⁵⁷⁾

Kugler: Pulszky Ferenc. Liszt Ferenc Múzeum. Adorján Attila felvétele

Kugler: Frankenburg Adolf. Liszt Ferenc Múzeum. Adorján Attila felvétele

Valószínűleg a csípős pesti megjegyzések is hozzájárultak ahhoz, hogy Kugler élete végén áthelyezte műtermét Bécsbe, ahol 1875. április 11-én hirtelen elhalálozott. A „Figyelő” ez alkalommal kritizálva emlékezett meg róla: „Nem nagyszabású tehetséget, de szorgalmas művészt veszítettünk benne. A szerény derék művész elhunytát a szülőkön, testvéreken és rokonokon kívül számos tisztelője fájjalja.”⁵²⁽¹⁵⁸⁾ Családja Budapesten, a Kerepesi úti temetőben helyeztette nyugalomra. Viszonylag fiatalon, 39 éves korában halálozott el, művészi ¹⁷⁷munkássága alig másfél évtizedre korlátozódik, mely alatt – amint a felsoroltakban láttunk – termékeny szobrász volt, művei sorában, főleg portréi között, jónéhány alkotás, pl. Ormos Zsigmond és Liszt Ferenc márvány képmása maradandó értékű alkotásnak bizonyult, életműve pedig a művészettörténeti kutatás szempontjából tanulságos részlete lehet a késői magyar klasszicista szobrászatnak.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Helytörténeti adattár / Házi Jenő: II. Lajos magyar király udvari zenésze

Házi Jenő: II. Lajos magyar király udvari zenésze

Amióta tornyok épültek Sopronban, azóta voltak toronyőrök is, akik háborús időben figyelték a közeli és a távoli vidéket, hogy nem közelít-e ellenség a vár, 1277 után pedig a város felé. Ezeknek a toronyőröknek, akiket egyébként alkalmilag foglalkoztattak, semmi közük sincs a később rendszeresített és rendes évi fizetésben részesített toronyzenészekhez, akiknek már képzett zenészeknek kellett lenniük, tehát érteniük

kellett a fúvós hangszerekhez, de legtöbbször kitűnő muzikusok voltak a húros hangszereken is.

Mikortól kezdve beszélhetünk Sopronban toronyzenészekről? Véleményem szerint attól kezdve, hogy a várostorony középső, külső folyosóval bíró része megépült. E kettő, vagyis a várostorony középső szakasza és a toronyzenészi állás annyira szervesen összefügg egymással, hogy egyikből a másik meglétére következtethetünk és megfordítva.

A városi számadáskönyveknek rendkívül hiányos sorozata miatt nem tudjuk, hogy a várostorony középső részét mikor kezdték el építeni és azt mikor fejezték be, de azt már tudjuk, hogy első ízben mikor fogadtak fel Sopronban toronyzenészt. Ezt a nevezetes eseményt a Gedenkbuch örökítette meg *1527. máj. 24-ről* keltezett feljegyzésében, elmondván, hogy egy névleg nem említett toronyzenészt és fiát fogadták fel évi 25 font dénár fizetéssel, mindkettőnek adván ezenfelül hivatalos ruhát is.¹⁽¹⁵⁹⁾

Ebből a feljegyzésből kiderül, hogy a várostorony középső része 1527-ben már beköltözhető állapotban volt, más szóval az már elkészült. Az első névleg ismert toronyzenészt *Györgynek* hívták és az 1530-ban működött.²⁽¹⁶⁰⁾ 1536. július 23-án, tehát Szent Jakab apostol napját megelőző vasárnapon lépett állásba *Adler György* toronyzenész, akiről az egykorú írásokból tudjuk, hogy a mohácsi csatában elesett II. Lajos király dobosa volt, és ebben a foglalkozásában megsántult. A város heti 150 dénár fizetésben egyezett meg vele,³⁽¹⁶¹⁾ amit a városi tanács 1537 karácsonyától heti 180 dénár-ra emelt fel.⁴⁽¹⁶²⁾

Ennek a fizetésnek nagyságáról akkor nyerünk helyes képet, ha összehasonlítjuk a város legjobban fizetett tisztviselőjének, a városi jegyzőnek heti fizetésével, aki heti 240 dénárt kapott.

A városi tanács igen meg volt elégedve Adler György képességeivel, mert kitűnő zenész volt, de nem így a városi közgyűlés, mely nem nézte jó szemmel, hogy állandóan a borkiméréseket látogatta és mindenféle sétálgatott a városban ahelyett, hogy a várostoronyban ülne és vigyázna. Azután azt is felhánytáék neki, hogy összebarátkozik mindenféle idegen személlyel, akiket felvisz magával a toronyba, ahol éjszakánként velük nagy „bankettokat” tart. Mindez súlyos gondokra ad okot, miért is a tanács intse rendre és ne tűrje ezeket a szabálytalanságokat.⁵⁽¹⁶³⁾ Ezek a panaszok azután évről évre megismétlődnek, jeléül annak, hogy a tanács figyelmeztetései süket fülekre találtak, sőt 1541-ben még kibővültek azzal is, hogy mindezek felül még gorombáskodik is a polgárokkal. Az elmúlt Szent György napkor ugyanis György tímár jóindulatúan megintette, hogy ne olyan későn **178**fújjon a kürtjébe, amikor a lovas katonák már a városkapu előtt állnak, még neki állott feljebb és a várostorony erkélyéről pestises kutyának szidalmazta György tímárt azért, mert szólni mert neki.⁶⁽¹⁶⁴⁾

E napnál világosabb kihágásai ellenére is a városi tanács védelmébe fogadta, ameddig tehetette. Így 1539-ben kiengedte a börtönből, ahová boszorkányság gyanúja miatt került,⁷⁽¹⁶⁵⁾ 1540-ben polgárai sorába fogadta,⁸⁽¹⁶⁶⁾ 1539-ben 10 és fél font dénár,⁹⁽¹⁶⁷⁾ 1540-ben pedig 16 font dénár előleget adott neki,¹⁰⁽¹⁶⁸⁾ azután 1542-ben két ízben összesen 7 heti fizetés nélküli szabadságot engedélyezett neki,¹¹⁽¹⁶⁹⁾ végül 1546-ban újabb egy évre megfogadta, amikor részletes utasítást is adott neki arról, hogy mi a kötelessége.¹²⁽¹⁷⁰⁾

Amikor Adler György 1547-ben felmondta az állását,¹³⁽¹⁷¹⁾ Reiss János polgármester többé nem volt elnéző vele szemben, hanem a legelső hanyagsága miatt bezáratta a börtönbe, ahonnét királyi közbenjárásra ugyan kiszabadult, de mielőtt lejárt volna a szerződéses ideje, megszökött Bécsbe, majd Znaimban fogadták fel toronyzenésznek, ahonnét elkeseredett harcot indított a soproni tanács ellen, hogy a lefoglalt borát, ingóságát és egyéb javait visszakapja.

Felesége, Koler János soproni polgár húga, Zsófia, a börtönben sínylődő férje érdekében Ferdinánd királyhoz fordul segítségért 1547-ben. E folyamodványában olvassuk azt a kitételt, hogy férje dobosa volt Lajos királyi főlségnek, akinek szolgálatában egészségét elvesztette, amennyiben sánta lett egész életére.¹⁴⁽¹⁷²⁾

Természetesen Adler György nemcsak a dobveréshez értett, ami abban az időben igen megbecsült foglalkozás volt, hanem egyéb hangszerekhez is, így főleg a kürtökhöz, mert máskülönben alig fogadták volna fel toronyzenésznek Sopronban, ill. Znaimban. A rá vonatkozó aránylag számos adat alapján bizonyosnak mondhatjuk, hogy a városi tanács hosszú ideig azért volt vele szemben engedékeny, mert nagyra értékelte egykori királyi szolgálatát.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Helytörténeti adattár / Szalmás Erik: A fertődi kastély leírása 1858-ból

179 Szalmás Erik: A fertődi kastély leírása 1858-ból

Greguss Ágost neves esztétikus és Hunfalvy János földrajztudós szerkesztette a Család könyve című havi folyóiratot. Ennek harmadik évfolyamában, 1858-ban jelent meg az 578–580. lapon a fertődi kastély leírása Hunfalvy személyes tapasztalatai alapján:

„Széplakról 450 öl hosszú fasor vezet a hercegi kastély felé. Elsőben több csinos ház előtt haladunk el, mellyekben azelőtt a herceg szolgálatában volt kézművesek laktak, azután a hercegi istállók, a kancellária-épület s az erdőszlak mellett haladunk el; így jutunk a kastélyhoz, melly bal felől van, míg jobb felől a kert nagyobb része terül. A kastély olasz modorban van építve, köröskörül futó karzattal és számos szoborral és diszedénnyel ékesítve. Három emeletű, a főkapu fölött a hercegi czimer van. De belseje sokkal nevezetesebb, mint külseje. Mindössze 80 szoba és terem van benne. Szép oszlopcsarnokon keresztül a főudvarra jutunk, mellynek közepén (most száraz) vízmedencze van s mellyet számos képszóbor ékesít. A kastély egyik oldalához épített melléképületekben a könyvtár, a porcellán- és szertár, a másik oldalon 16 konyha, mellyek most többnyire szobákká vannak átalakítva, s a czukrászat van. A szertárban a legbecsesebb tárgyakat találjuk. Ezek között megemlítjük: a békateknőből való hegedűt, a borostyánkőből való nagy ékszerszekrénykét, a hegyjegőczből való mosdómedencét, mellyet egykor Mária Terézia használt, midőn Eszterházán mulatott. Azonkívül vannak benne becses alabastrom szobrok és faragványok, s egyéb régiségek, képek és műdarabok.

A porcellántárban sok sinai és japán s egyéb drága porcellán és műdarab van.

A könyvtárban sok könyv ugyan nincsen, miután legnagyobb része a herceg bécsi palotájába szállítattott, de nevezetesek a benne levő műdarabok és képek. Itt van többi között az 5 1/2 láb magas halász és halászné, mellyek egészen csiga-; kagyló- és gyöngyből vannak összerakva, s melly műdarabért a herceg állítólag 8000 forintot adott.

A tulajdonképi kastély földszintjén elsőben a diszes zeneterembe jutunk, melly mellett a még diszesebb nyári ebédlő van. Ennek műdarabjai, játszóórái, karrári márvány diszedényei igen nevezetesek. E teremtől jobbra tájképekkel ékesített szobába jutunk, mellyben többi között becses csillagászati óra van, azután a sinai szőnyegszobába, s végre a hercegasszony hálótermébe, melly utóbbit sinai festmények diszesítnek.

A másik oldalon elsőben festményekkel ékesített előterembe, azután a társalgási, végre az edényterembe jutunk. A társalgási teremben a medici Venus sikerült másolata karrári márványból s nevezetes mozaik darabok vannak. A herczeg hálószobája még hajdani állapotában s pompásan van butorozva. Ehhez az indián szoba csatlakozik.

Az első emeleten a téli terem van, melly arannyal és drága fával van kirakva; azután a nagy társalgási terem, mellyben 2 1/2 öl magas képek, sok becses diszedény, szobrok és nagy tükrök vannak, s mellynél díszesebb termet alig találunk. A következő teremben nagy képek vannak, mellyek a Mária Terézia tiszteletére rendezett vadászatot ábrázolják. E mellett azon szoba van még egészen hajdani állapotjában, melly I. Ferencz császár, Mária Terézia férje hálóterméül szolgált. Aztán számos, szintén igen szép szoba következik, végre Mária Terézia hálótermébe jutunk.

A második és harmadik emeleten is még sok felséges szoba van. A harmadik emeletről csapóajtó segítségével az erkélyre jutunk, honnan gyönyörű kilátás nyílik a kertre és tóra.

A kert két órányi terjedelmű, egészen síkságon terül el, azért szép messzelátványokat nem nyújt; mulató házai többnyire már pusztulásnak indultak, tavai kiszáradtak; mégis facsoportjai és sorai, virágtelepei és gyeptérségei még most is elragadják az utast. A kastélytól jobbra egészen magában épült a színház, mellyben egykor a Haydn által szerzett operákat adták elő.

Eszterháza még száz esztendeje sem áll, mégis hajdani dicsőségéből már csak egyes, noha drága foszlányok láthatók.”

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Helytörténeti adattár / Fried István: Ribay György (Juraj) és Sopron

180 Fried István: Ribay György (Juraj) és Sopron

(Adatok a magyar, a szlovák és a cseh kapcsolatok történetéhez)

1771-ben a magyar nyelv kedvéért egy szlovák fiatalember Modorból Sopron felé tart, s bár az úton láz fogja el, üdvözlí a líceumáról, művelt tanáraitól, szabad szelleméről neves várost. Ám nincs elegendő pénze, hogy tanulmányait folytathassa, Nemescsóba megy, itt gyakorolja magát a magyar nyelvben, s a templomban orgonál, még Kőszegről is idesereglenek muzsikáját hallgatni. 1773. január 19-én érkezik ismét Sopronba, ahol csak a legnagyobb nehézséggel jut be az alumneumba. Waltersdorfer, a városi jegyző s a neves rektor, Vietoris Jonathán vállal kezességet érte. Előnyére szolgál, hogy ismeri a magyar, a német s a szlovák nyelvet, és szépen muzsikál.

Ribay György ennek az ifjúnak a neve, aki önéletrajzában lelkes szavakkal emlékezik meg a soproni líceumról, mely a magasabb tudományokkal, művészetekkel megismertette.¹⁽¹⁷³⁾ Valóban, Sopron alapozta meg későbbi műveltségét, itt alakult, formálódott érdeklődése, ízlése. Ebben a városban érezte meg először azt a lutheránus irodalmi-tudományos hagyományt, mely jellegében és formájában legközelebb állt a nyugat-európai polgárság eszmevilágához.

Az 1770-es években Sopront már megérintette a felvilágosodás eszméinek a szele. A reformáció nyomán új nevelésméleti irányok keletkeztek, melyeknek célja a hatékonyabb népnevelésben, az anyanyelvi

oktatásban, a tanítói hivatásérzet kifejlesztésében található. Ez az új nevelésmélt kiemelte a reális tárgyakat a mellözöttség homályából, célul tűzte ki, hogy a gyakorlati életre neveljenek. Amint egyik elméleti alapvetője írta: „... *nem is elégséges a pusztá tanulás és elmélet, hanem szükségesek az exercitiumok is*”.²⁽¹⁷⁴⁾

Francke az apostola ennek az új iránynak, mely pietizmus néven terjed el. Halle az új irány központja, itt tanul Bél Mátyás, a XVIII. század első felének nagy tudósa, de Dobner, a soproni polgármester is itt taníttatja fiát. Sopron megyei Francke műveinek magyar tolmácsa: Bárány György, de a pietista hatás megmutatkozik Serpilius Keresztély, soproni lelkész művein, Ribini János tanár 1751-es beszédén, melyet a magyar anyanyelvi kultúra érdekében mondott el.³⁽¹⁷⁵⁾ Egy denunciáns névtelen feljelentésében azt tudatja a hatóságokkal, hogy a soproni líceumban a kötelező egyházi dialektikán kívül még metafizikát, logikát, etikát, politikát, gazdaságtant is oktatnak, még hozzá Wolff és Leibniz tanai szerint.⁴⁽¹⁷⁶⁾ Tudjuk, hogy Komenský didaktikai könyveit is sokáig forgatták Sopronban.⁵⁽¹⁷⁷⁾

Ribay említett önéletrajzában különösen Vietoris Jonathánról emlékezik meg, kinek „*felülmulhatatlan előadási módszere adott nekem indítást a szabadabb gondolkodásra és eszem önálló felhasználására*”. Kis János is kiemeli a neves konrektor, majd rektor „*liberális gondolkodását*”-t⁶⁽¹⁷⁸⁾. „*Köz jóra világot gyújtó Hazafi*” – emlékezik vissza egy másik tanítványa.⁷⁽¹⁷⁹⁾ A felvilágosodás racionalizmusa, a pietizmus gyakorlati pedagógiája az, ami előadásaiból tanulóira sugárzik. A kor Magyarországon is ismert, olvasott, fordított esztétikusát adja a növendékek kezébe, *Sulzert*. Vietoris retorikai, logikai, teológiai, dogmatikai s Magyarország történetéről szóló előadásaiból sokat tanul az ifjú Ribay. Ezek az előadások készítik elő az egyetemre. ¹⁸¹Farkas Ádám a másik tanár, kiről megemlékezik, nála teológiát, dogmatikát egyetemes történetet, metafizikát s gyakorlati filozófiát hallgat. A közszeretben álló mester már aggastyán, mikor Kis János megismeri. Ezt a képet festi róla: „*feddhetetlen életü s nagy tudós gyanánt tisztelt, komoly képü, de szelid lelkü...*”⁸⁽¹⁸⁰⁾ Ő is – Vietorishoz hasonlóan – a pietizmus pedagógiáját tette magáévá, hivatásának élt, s közvetítette a német egyetemeken elsajátított neohumanista tudást, újfajta módszert, mely pl. az öncélú grammatizálás helyett az auktorok magyarázatát követelte meg a nevelőtől.

Életrajzában állandóan visszatér a *Waltersdorfer* név. Ő Matej-nak (Mátyás, Máté) nevezi a jegyzőt, ki pártfogója volt. Csatkai Endre levélben közölt felvilágosítása szerint Menyhért volt a neve. Könnyen föltehető, hogy Ribayt ezúttal cserben hagyta a memóriája. E jegyzőnek volt egy vele egykorú fia, Sámuel, kiről 1798-ból tudjuk, hogy a belvárosban lakott az Új utca 9. sz. alatt.⁹⁽¹⁸¹⁾ *Waltersdorfer* Menyhért azok közé tartozott, kik pályáján elindították az ifjú Ribayt. Ugyanis, iskolája végeztével, 1776-ban kénytelen Modorban állást vállalni, pénz hiányában nem vállalhatja a német egyetemi tanulmányokat. Hogy Sopron valamilyen módon nagy tiszteletben állhatott a modoriaknál, vagy legalább is kapcsolatot tarthatott e két város, bizonyítja egy későbbi levelezés is. *Schwartner Márton*, a statisztikus, egy ideig soproni tanár 1789-ben *Schediushoz*, a neves esztétikushoz, a hajdani soproni tanulóhoz írott levelében arról a pletykáról kérdezősködik: mi az igazság, Vietoris és *Stanislaides* tanárok visszamentek-e Modorba?¹⁰⁽¹⁸²⁾

Három esztendei modori tartózkodás után tér vissza Ribay Sopronba. Nem tölt el sok időt, bejárja a dunántúli megyék egy részét. Ekkor tapasztalja azt, amit később levelezőtársának, a cseh *Dobrovský*nak is megír, hogy Bécsből Sopronig utazva több horvát-lakta falut talált, Sopron megyében pedig szlávok (Slawen, valószínűleg szlovének) és vendek (Wandalen) is élnek.¹¹⁽¹⁸³⁾

Sopron azonban – feltehetőleg a *Waltersdorfer*ek közbenjárására s Vietoris helyeslésére – pénzzel is támogatta Ribayt. Évi 50 tallér ösztöndíjat élvezett, s ehhez még felajánlották a pártfogóság (patronátus) 20 tallérnyi ajándékát is. Albizálása után 1779 szeptemberében jutott ki Bécsbe, ahol igyekezett

megismerni a tudományos intézeteket. Waltersdorfer Sámuel volt az útitársa, kivel Erlangen és Jéna egyetemeit látogatta.¹²⁽¹⁸⁴⁾ Jénában találkozott össze Csernyánszky Sámuellel, ki „*lingua slavica*” adta ki Benyovszky gróf élettörténetét. (Érdemes megkockáztatni a kérdést: vajon nem Gvadányi verses krónikája volt-e a mintakép vagy az ihlető?)¹³⁽¹⁸⁵⁾

Nem követjük tovább Ribay kanyargós életútját, egy-két kiemelkedő állomáshelyét említjük csupán, hogy soproni kapcsolatait tovább rendszerezzük. 1782-ben Prágából Bécsbe érkezik, ahol a Waltersdorfer Sámuelről kapott pénzből telik csupán a hazautazásra.

1785-ben Pest mellett, Cinkotán kap állást. Már prágai tartózkodása felélesztette benne a gyűjtés és búvárkodás szenvedélyét. Minden pénzét könyvekre, kéziratokra költi. Gyűjtésének fő területe a protestáns egyháztörténet (a soproni indítás hatására), ebben is főleg a huszita, cseh, szlovák emlékek érdeklik.

Cinkotán él, de tudós híre összehozza a pesti élet legjelentősebb képviselőivel, ekkor válik „*Magyarország és a cseh felvilágosodás legfontosabb összekötője*”-vé.¹⁴⁽¹⁸⁶⁾ Kikkel érintkezik?¹⁵⁽¹⁸⁷⁾ Társaságában ¹⁸²ott találjuk Koppi Károlyt, aki a szélsőséges jakobinusokkal rokonszenvez, az Euler matematikáját, Newton fizikáját, Schlözer történetfelfogását közvetítő egyetemi tanárt, aki avval, hogy a Crouy-Chanel családot az Árpád-házból származtatta, a Habsburgok uralkodásának jogosságát vitatta.¹⁶⁽¹⁸⁸⁾ Itt van Horányi Elek is, aki 11 esztendő korában egy esztendőt töltött Prágában, rokonai voltak ott,¹⁷⁽¹⁸⁹⁾ s aki bécsi tartózkodása alatt a cseh felújulás egyik tudós alakját is megismerte, Durichot. Horányi egy alkalommal egy Durichtól kapott információt ad át Ribaynak egy szláv nyelvemlék ügyében. Irodalomtörténeti lexikonához Ribay cseh forrásmunkákkal szolgál, kéréseit közvetíti Dobrovskýnak, s mikor Horányi meg akarja írni Ribay életrajzát a *Nova Memoria Hungarorumba*, öntudatosan hangsúlyozza: Magyarországon született, de cseh nemzetiségű. „*Nun will ich die Freude lassen, sein Verzeichniss auch mit meiner Wenigkeit zu vermehren*”.¹⁸⁽¹⁹⁰⁾ Az említett mű az I. kötetnél megakadt, így nem került Ribay ebbe a lexikonba. Pesten élt egy darabig Katona István is, a fiatal magyar nacionalizmus első történetírója. Dobrovský s Ribay egyaránt figyelemmel kísérték a szlovák Sklenař s a magyar Katona István történeti vitáját Nagymoráviáról s Szvatoplukról.¹⁹⁽¹⁹¹⁾ A felvilágosodás racionális, minden elfogultságtól, bárminemű fanatizmustól mentes gondolkodására jellemző, hogy Dobrovský így ír e vitáról Ribaynak: „*Katona's Widerlegung der Sklenařischen Declamation ist sehr gründlich und gefällt mir. Es ist eitle Prahlerey mit dem grossen mährischen Reich und Swatopluk*”. Ribay így ír vissza: „*Katona hat meiner Meynung nach Recht*”. Majd a prágai tudós viszontválaszában ismét hangsúlyozza Katona igazságát.²⁰⁽¹⁹²⁾ Nem is az a lényeges, hogy e régi vitában kinek szolgáltunk ma igazságot. Dobrovský felvilágosultsága tiltakozik a nacionalizmus kezdeti fanatizmusának kinövéséi ellen, ahogy Kazinczy fog megborzadni „*párducos Árpád*” tömjénezőitől.

Ribay eljutott Ráday Gedeon könyvtárába is, ahol egy román bibliába nyert betekintést.²¹⁽¹⁹³⁾

Szinte mindegyik levélben szerepel Cornides Dániel, a könyvtáros. Cornides szerzi meg Salagiust, ma már elfeledett történetíró pannónia történetét. Máskor „*die Arbeiten der böhm. Gesellschaft sollte Herr Cornides für die Bibliothek verschaffen*”. Egy helyütt megírja: „*Die Pester Bibliothek hat is kurzem ansehnliche Zuwächse bekommen. Herr Pray hat seinen ganzen Büchervorrath hinein geliefert, gegen lebenslängliche Provision von 400 Fl. jährlich. Dann sind aus allen Pauliner Klostern Bücher hinein gekommen, worunter Herr Cornides auch einige böhmische gefunden hat*”.²²⁽¹⁹⁴⁾ Ez a termékeny együttműködés előzményt feltételez. Íme: Cornides 1785-ben az ifjú Teleki grófokkal Prágán át jut el Göttingába, Weimarba. Prágában Ungar könyvtárossal beszél, megtekinti a Klementinumot, a csillagvizsgálót, a természettudományos múzeumot (matematikait, fizikait), a templomokat s az egyetemi

könyvtárat. A lipcsei egyetemi könyvtárban pedig a cseh s a magyar történelem összefüggéseit fedezi föl (Mátyás és Podiebrad kapcsolata).²³⁽¹⁹⁵⁾ Cornides Pestre hazatérte után egy ifjút vezet be a magyar történelem forrásaiba, *Jankovich Miklóst*. Róla viszont tudjuk, hogy már 1786-ban nekikezd a magyar s a szláv, valamint a német kéziratok, könyvek gyűjtésének.²⁴⁽¹⁹⁶⁾ Jankovich rendkívül nagyra becsülte Ribayt, a Ribay-hagyaték később Jankovich birtokába került, s innen jutott el mai helyére, a Széchényi Könyvtárba.

183Ribay Sopronról nem feledkezett meg sohasem. Az említett levelezésben szüntelen előbukkan Sopron neve. Egy alkalommal például egy minden hónapban Prágába utazó soproni borkereskedőre hivatkozik, akinek révén lehet csomagot küldeni. Másutt az Új Testamentum Torkos Józseftől származó előszavára hivatkozik (Torkos evangélikus lelkész s igazgató-tanár volt). Majd egy diák korában Sopronban lezajlott vitát idéz föl, s azt bizonyítja, hogy a szlávok történetét, irodalmát még a szlávok sem ismerik, s ennek oka, hogy a magyarság nemzeti érzésének gyűrűjében maguk is megfertőződnek (angestekt ist) ettől az érzéstől.²⁵⁽¹⁹⁷⁾ Ribay nemzeti öntudata tiltakozik itt, ahogy Kazinczy is panaszkodik irodalmunk, nyelvészetünk készületlenségére, nem ismertségére.

Barátai közé számítja azt a Márton István orvosdokort (1756–1827), aki kb. vele együtt járhatott a soproni líceumba.²⁶⁽¹⁹⁸⁾ 1776-ban megy Sopronba tanulni Schwartner Márton,²⁷⁽¹⁹⁹⁾ esetleg ott is találkozhatott Ribayval, de 1786-os soproni tanársága után bizonyosan találkozik vele. 1787-ben Pesten lesz egyetemi tanár, a barátkozást megkönnyítheti, hogy Schwartner jártas a szláv nyelvekben. A kitűnő statisztikus – mondhatjuk így – „soproni” öntudat, aki majd Romy Károly Györgyöt biztatja a város történetének megírására, majd ennek Keszthelyre kerülte után Gamauf Teofillal levelez erről.

Soproni diák s Vietoris neveltje Schedius Lajos,²⁸⁽²⁰⁰⁾ ki Sopronban a francia felvilágosodás alkotóinak műveit kapja kézbe. Ő 1792-ben lesz Pesten egyetemi tanár. Ismerték, becsülték egymást, Schedius „*Lexikon Scriptorum Hungarorum*”-jában Ribaynak is van helye.²⁹⁽²⁰¹⁾ Sőt, névtelenül megjelent nekrológiának tanúsága szerint szoros barátságban állottak. Az emlékezés elmondja, hogy Ribay könyvtárának egy részét Jankovich vette meg. „*Die andere, grössere Hälfte liegt noch unveräussert und unbekannt in Pest. Hr. Prof. Ludwig von Schedius hat den Katalog davon bei sich*”.³⁰⁽²⁰²⁾ Hogyan jutott Schedius a katalógushoz? Miért éppen önála volt? E kérdésekre, majd a Ribay levelezés részletes feldolgozása adja meg a választ.

Sopron megye nagy hazafiával is kapcsolatban állott. Széchényi Ferencet ismerte, könyvtárát segítette gyarapítani,³¹⁽²⁰³⁾ pl. a Károli-biblia egy XVII. század eleji kiadása általa jutott a Széchényi Könyvtárba. Széchényihez valószínűleg Kovachich Márton György vezette el, Kovachich működhetett közre abban is, hogy Széchényi megbízottjával, Madách Sándorral érintkezzék. Kovachich Márton György lett volna Dobrovský pesti vendéglátója, ha létrejön a nagy cseh tudós magyarországi útja.³²⁽²⁰⁴⁾ Kovachich tanácsára foglalkozik Ribay antiquariusi ügyletekkel, miután cinkotai állásából kilépett. Széchényi prágai útjáról is részletes tudomást szerez Ribay, barátja, Dlabáč révén.³³⁽²⁰⁵⁾ Széchényi ott könyvgyűjteményt vásárol, megismerkedik a cseh tudósvilág több kiemelkedő képviselőjével. S mikor Széchényi hazajön cenki kastélyába, majd Sopronba látogat, erről már ő (Ribay) értesíti a prágaikat. „*Der Graf Széchenyi ist jetzt in Oedenburg...*”³⁴⁽²⁰⁶⁾ Ribay Széchényi Ferencel levelez, köszönti, s kéri őrizze meg továbbra is tiszteletét a magyar irodalom iránt.

Hogy Pesten az említettekén kívül kiket ismert még, arról nincs tudomásunk. A feldolgozott levelezés majd erről **184**is bővebb felvilágosítást ad.³⁵⁽²⁰⁷⁾ Schediusról és Schwartnerről nem ír Dobrovckýnak, bár az ő „soproni” neveltetésük, lutheránus-racionalizmusuk közelebb állhatott eszmevilágához, mint pl. Katona

István bigott katolicizmusa. Schediustól s Koppitól (kit „lutheránuspárti”-nak neveztek) valószínűleg óvatos, a felvilágosodás első szakaszánál megtorpanó világnézete választotta el. Nem valószínű, hogy valaha is kiderüljön, bármi köze lett volna a magyar írók-tudósok szabadkőműves-jakobinus társaságaihoz. Nyilván nem világnézete miatt nem lett az Egyetemi Nyomda korrekтора, bár pályázott erre az állásra, nyomdavasárlási kísérletei is csődöt mondtak. 1799-ben kénytelen igent mondani a Bács megyei Torzsa egyházközség meghívásának. Nem szívesen hagyta itt Pestet, barátai körét, s távozott a parányi faluba.

1810-ben hallat ismét magáról. Ekkor mondja el Liczy Kristóf szuperintendens tiszteletére beszédét, mely 1811-ben jelenik meg a soproni Siess-nyomdában. A beszédből az iskolai retorika órákon tanult felépítése, tipikus mondatai-közhelyei mögül is kiviláglik a tudós szellem. A kritikus így aposztrofálja e művet: „*diese gute Predigt zu den besseren Gelegenheitspredigten gehören*”.³⁶⁽²⁰⁸⁾

Torzsai évei alatt levelez még Dobrovskýval, a Nemzeti Múzeumról ad hírt, ám levelei egyre gyéribben születnek, belefullad a messzi vidék csöndjébe.

Sopronból indult el: három esztendőt töltött itt, s ez műveltségének alapja lett. Később is megőrizte kapcsolatait az Alma Matert jelentő várossal, felvilágosodott szellemű tanárához, Vietoris tanításához nem lett hűtlen. Ezért emlékezünk rá e lap hasábjain is, hogy alakját felidézve a magyar – cseh – szlovák kapcsolatok néhány elfelejtett mozzanatára is emlékeztessünk.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Helytörténeti adattár / Malmos Endre: Csornai regrutanóták

Malmos Endre: Csornai regrutanóták

A művelődéstörténet nem panaszkönyv, amelyben régebbi korok furcsaságainak elmúlásán keseregnek, még ha meg is örökítik azokat. Egy-egy kor teljes képébe beletartoznak ezek is, rögzítésük nem ajánló levél éppen a jelenkor számára. Ma a honvédelmet egészen másképpen nézzük, komolynak és magasztosnak, a régi korban bizony elég érthetetlen valami volt német vezényszavával és sok visszásságával. Éppen ezért a régi kormányzat nagyon szívesen vette azt a nagy hűhót, és örömjongást, amit sorozáskor a fiatalság, főleg falun, véghezvitt. Előtte, utána nagy ivászatok, napokig tartó gajdolások töltötték be a sorozások idején a falut, hatalmas szalagokkal díszítették a regruták a kalapjukat, nemcsak az elhagyandó szerető fűzte föl, hanem maguk is vásárolták, hiszen annyi volt a szalag, mintha egy hárem díszítette volna fel a legény fejfödőjét, ahogy egy érdekes régi csornai felvétel is mutatja.

Ezt a mellékelt fényképet képeslapon sokszorosították és sorsjegy formájában adták ki 1907-ben a csornai közközház javára. A húzást 1908. augusztus 8-ra tűzték ki, a főnyeremény 400 korona értékű tárgy volt.

A képeslapra regruta-nótát is nyomtak:

*„A csornai Koronára süt a nap,
Megjöttek a vizitáló nagy urak.
Engem rózsám ne sirass,
Értem könnyet ne hullass.
Beírták a nevemet a nagy könyvbe
A csornai Korona vendéglőbe.”*¹⁽²⁰⁹⁾

Ha egy pillantást vetünk a fényképre, feltűnik, hogy a regruták nem látszanak fiatal legényeknek. Abban az időben bajuszt viseltek, no meg parasztlegények ezek, akiknek arcvonásait a nap és a szabad levegő kiszíta. És még valami: az első sorozásnál valóban csak a javalegényeket választották ki. Az első világháború 185küszöbén, amikor már évek óta fejünk felett lebegett a veszély, sőt több nagyméretű mozgósítás is volt, 1914-ben Csornán és a járásban a négy napig tartó sorozáson 753 állításkötelesből 39% vált be, azaz 753 legényből 286²(210). Akkoriban nem nagyon néztek a dolgok mélyére, pedig akkor kiderülhetett volna, hogy a rossz falusi táplálkozás és tüdővész okozza az elsatnyulást. A kiszuperált legények sem vették szerfelett tragikusan sorsukat, kinyílt előttük a három éves kaszárnyélet helyett a nagyvilág. Bodonhelyen jegyezték fel 1906-ban az alkalmatlanoknak minősítettek nótáját:

*„A csornai nagy kocsmában
Ingöt, gatyát letöttem,
Kilenc felcser, hét sintöllér
Sürgött-forgott köröttem.
Elül hátul, jobbrul balrul
Megforgattak ... hiába,
Kiadták a szabadságot:
Mehetek a világba.”³(211)*

Csornai regruták a század elején

Mintha csak antimilitarista dal lenne, de ne feledjük, hogy a század első másfél évtizedében a Habsburg-zsoldban álló kormányzat ellen az ún. obstrukció egyik fegyvere volt, hogy akadályozták az

újoncozást. Ilyenképpen az a nézet alakulhatott ki, hogy a katonáskodás hazafiatlan, hiszen Kossuth Lajos bálványozott nevével az ajkán harcolt ellene a függetlenségi párt. Voltak azután erősebb kifejezésekkel ékes regrutadalok is, ezek ellen kelt ki a Soproni Napló egyik csornai levelezője 1914-ben.⁴⁽²¹²⁾

„A csornaiak fellélegzettek, hogy vége a sorozásnak, mert már kora reggeli órától fogva éktelen lármával és mindenféle trágárnóta dalolással zavarta a legénység a város csendjét. Uriasszonyok, leányok alig mertek az utcára kimenni, mert nem tudták, mit fognak hallani. Idején és rendjén volna, ha a fiatalság gátat vetne ennek a hejehujának sorozás alkalmával.”

A mai ellentét: ismeretes, hogy megyénkben jutalmazni szokták annak a falunak ifjúságát, amely a legkulturáltabban jelentkezik kötelezettsége teljesítésére, a sorozásra.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete

186 Sopron Kulturális élete

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1963)

Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1963)

Az 1963. évi kulturális és szórakoztató rendezvények értékelése során gazdag ismeretterjesztő előadás-sorozattal, színvonalas színházi- és változatos zenei programmal találkozunk. Figyelembe véve a Liszt Ferenc Kultúrház teremlehetőségeinek kiesését, az eredmény kielégítő. A kitűnő TIT előadói gárda 321 előadásán 14 876 volt a hallgatók száma, az előadások átlagos látogatószáma: 47. A Liszt Ferenc

Kultúrház a különféle kultúragazatokban, szakkörökben, tanfolyamokon, művelődési csoportokban és művészeti tanfolyamokon 22 szervezésben 722 hallgatót mozgósított. A meglévő, valamint vendégül látó helyeken (pl. a Berzsényi Gimnáziumban) 86 előadásban 5 447 hallgatót fogadott, évi látogatóinak száma (a táncos rendezvényeket is beleértve) 65 000.

Az Ady Kultúrházban a látogatók száma 96 720, ebből az ismeretterjesztő előadásokon 13 486; a nagyobb tömeg a műsoros, különösen a táncos rendezvényeket kereste. Az eredményesen fejlődő Filmklub előadásain 6 742 volt a résztvevők száma. 4 kultúrházi szakkörben és 4 tanfolyamon a résztvevők száma 153 volt.

A Petőfi Kultúrházban 40 ismeretterjesztő előadást szerveztek 3 000 résztvevővel.

A Műszaki és Tudományos Egyesületek Soproni Intézőbizottsága részben székházában, részben egyes üzemi előadótermekben szervezte előadásait, azonkívül ismeretterjesztő előadásai mellett kirándulásokat és utazásokat.

Javult a színházi élet képe is. A 17 napos győri társulati vendégszínház során 14 könnyű és 9 komolyabb műfajú előadást kaptunk. Komoly élményt nyújtott a budapesti Madách Színház és az Állami Operaház 2–2 napos vendégszínháza.

Az ismeretterjesztő előadások statisztikája a következő:

(Zárójelben a hallgatók száma)

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1963) / TIT ELŐADÁSOK

TIT ELŐADÁSOK

Biológia 4 (168) Csillagászat 2 (112) Egészségügy 6 (118) Fizika 4 (320) Földtan 2 (110) Földrajz 6 (264) Jogi tudomány 20 (612) Kémia 12 (423) Irodalom 16 (559) Műszaki 20 (450) Művészet 12 (420) Matematika 1 (60) Közgazdaság 8 (238) Nemzetközi ismeretek 15 (616) Pedagógia 28 (1246) Történelem 12 (480) Társadalomtudomány 22 (1300) Összesen 190 előadás (7 796).

81 munkásakadémiai és 50 ifjúsági akadémiai előadáson 4 200 + 2 800, összesen 7 080 a résztvevők száma.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1963) / MTESZ ELŐADÁSOK

MTESZ ELŐADÁSOK

Egészségügy 6, Geofizika 3, Építészet 4, Matematika 2, Faipar 7, Közlekedésügy 3, Kémia 5, Élelmiszeripar 10, Építésügy 6, Várospolitikai 5, Gépipar 7, Hidrológia 8, különféle 9. Összesen 75 előadás 3 400 hallgatóval.

187 Könnyűzenés rendezvényt az Országos Rendező Iroda 6 ízben nyújtott a Petőfi Színházban (III. 11, IV.

28, V. 27, VI. 16, XI. 4, V. 1.) A Soproni Kisipari Szövetkezetek III. 25-én rendezték Soproni vetélkedő című műsorukat, VII. 13-án a Petőfi Színházban a Hazafias Népfront VIDÁM SOPRON műsora és VIII. 4-én a KISZ Házban a Nyári Randevu c. zenei műsor került bemutatásra.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1963) / SZÍNELŐADÁSOK

SZÍNELŐADÁSOK

A győri társulat a következő darabokkal szerepelt a Petőfi Színházban:

- I. 5. A házasságszédelgő esküvője (Oldrich Danek vígjátéka)
- II. 2. Joe bácsi (Jaj a mama!) Baróti–Garai zenés komédia)
- III. 31. Madárijesztő (Tokaji vígjátéka)
- IV. 13. A nadrág (Felkai komédiája)
- IV. 27. A tizenegyedik parancsolat (Mesterházi színműve)
- V. 12, VI. 2. Viktória (Ábrahám Pál operettje)
- VII. 22. Denevér (Strauss operettje)
- VII. 20, 21. Az ember tragédiája (Madách Imre drámai költeménye)
- VIII. 1. A koldusopera (Brecht színműve)
- IX. 28, 29. Tavasz hangok (Strauss operettje)
- X. 23. Nem élhetek muzsikaszó nélkül (Móricz Zsigmond színműve)
- XI. 9. Nyitva van az aranykapu (Koppányi György szolid komédiája)
- XI. 17. A Pál utcai fiúk (Molnár Ferenc regénye alapján készült színmű)
- XII. 28. Az igazi (Király–Vécsey zenés vígjátéka)

Az Állami Operaház vendégjátékai:

- VII. 3. Verdi: Traviata
- VII. 4. Puccini: Bohémélet

A budapesti Madách Színház vendégjátékai:

- VII. 5. Változnak az idők (Gyárfás Miklós vígjátéka)
- VII. 6. Vád és varázslat (Kamondy László színműve)

A Soproni Vasas Művészegyüttes előadásai:

VII. 14. Veszélyes forduló (Priestley) Ismétlése az 1962. VII. 19, 20, 21. napokról

XI. 24. Csalódások (Kisfaludy Károly vígjátéka)

Az Állami Bábszínház vendégszereplése:

XII. 13. Csipkerózsika

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1963) / IRODALMI RENDEZVÉNYEK

IRODALMI RENDEZVÉNYEK

III. 4. Az Irodalmi Színpad rendezésében SÖTÉT MENNYORSZÁG a Liszt Kultúrházban. Irodalmi est antifasiszta írók műveiből. Rendező: Szabó Lajos.

V. 5. A Soproni Egyetemi Színpad rendezésében előadói est. Közreműködik: Berek Kati és Keres Emil Jászai-díjas művészek, Elbert János bevezetőjével a Liszt Kultúrházban.

V. 26. A Soproni Ünnepi Könyvhét megnyitója a Liszt Kultúrházban Szilvássy Lajos író közreműködésével.

V. 31. Móricz Virág előadása a Pedagógus Kultúrotthonban Móricz Zsigmond életéről.

XII. 17. Az Irodalmi Színpad rendezése az Ady Kultúrházban: Sokfélék vagyunk. Fiatal szovjet költők művei. Rendező Szabó Lajos.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1963) / KÜLÖNBÖZŐ RENDEZVÉNYEK

188 KÜLÖNBÖZŐ RENDEZVÉNYEK

Városismertetés 113 séta 11 200 résztvevővel, 41 vetített képes előadás Sopronról az üdülőkben és a szanatóriumban, 44 műtermi látogatás.

KULTURÁLIS VERSENYEK ÉS HASONLÓK a Petőfi Színházban

I. 16. A Határország kultúrversenye. VI. 29–30. Országos Dalostalálkozó.

VII. 2. A Néphadsereg Művészegyüttese.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1963) / KIÁLLÍTÁSOK

KIÁLLÍTÁSOK

A helyi képzőművészek hagyományos kiállításain, a Múcsarnok és a múzeumok különkiállításain kívül említésre méltók a következők: Új arcú falvaink, (Megyénk dolgozó parasztságának megváltozott élete) Portré és tanulmányfejek – Működő szakkörök az Ifjúsági Házakban – Sebestyén Ferenc soproni származású festőművész kiállítása. Munkásvédelem – Takarékoság története – Modern iparművészet. Közlekedjünk helyesen – Kisipari eredmények – Dunaújváros.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Friedrich Károly: Művelődési események Sopronban (1963) / ZENEI ÉLET

ZENEI ÉLET

A Városi Tanács „Liszt Ferenc” Szimfonikus Zenekarának hangversenyeit az Ady Endre Kultúrházban Horváth József vezényelte.

A műsorok a következők voltak:

III. 2.

Schubert: VI. Szimfónia (C-dúr)

Mozart: Versenymű hárfára és fuvolára (C-dúr Köchel 299)

Mozart: D-dúr (Prágai) Szimfónia Köchel 504.

Közreműködtek: Rohmann Henrik hárfaművész és Mikus György fuvolaművész.

IV. 6.

Beethoven: Coriolan nyitány

Beethoven: Esz-dúr zongoraverseny

Beethoven: II. szimfónia.

Közreműködött: Bächer Mihály zongoraművész.

VI. 1. Az Eisenstadtban (Ausztria) előadásra került műsor:

Fakas Ferenc: Furfangos diákok (táncjátékszvit)

Weiner: Concertino Op. 15

Kodály: Galántai táncok.

Közreműködött: A. Mihálka Margit.

XI. 23.

Mozart: D-dúr szimfónia K. 385

Beethoven: c-moll zongoraverseny

Beethoven: I. szimfónia.

Közreműködött: Szabó Csilla.

**1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Friedrich Károly: Művelődési
események Sopronban (1963) / EGYÉB RENDEZVÉNYEK**

EGYÉB RENDEZVÉNYEK

II. 8. Postás Szimfonikus Zenekar. Vezényelt Tolmácsy László az Ady E. Kultúrházban. Közreműködött: Gyarmati Vera.

Weber: Oberon Nyitány

Brahms: Hegedűverseny

Schubert: V. Szimfónia

III. 18. Jeanne Marie Darré (Franciaország) zongoraestje az Ady Endre Kultúrházban. A műsorban Chopin–Liszt–Debussy és Saint Saens művei szerepeltek.

III. 30. A Soproni Liszt Ferenc Pedagógus Kórus hangversenye az Ady Endre Kultúrházban. Vezényelt: Somlai András.

Közreműködtek: Werner Mária, V. Simon Atala és az Óvónőképző Intézet Kamaraegyüttese.

189IV. 28. A Liszt Ferenc Kultúrházban a 80 éves Kodály Zoltán tiszteletére: ÉNEKLŐ IFJÚSÁG. 12 iskolai kórus, ill. zenekar közreműködésével.

Ismertetést adott: Holló Sándor.

Műsor: népdalok, gyermekkórusok, játékok, közös kánonok, összkarok.

V. 8. A Soproni Egyetemi Színház rendezésében az Ady Endre Kultúrházban: DIMITRIJ BASKIROV (Szovjetunió) zongoraestje.

Műsor: Beethoven-, Brahms-, Prokofjev-, Szkrjabin-, Debussy és Scsedin-művek.

VI. 30. A Petőfi Színházban. A BUDAPESTI MÁV SZIMFONIKUSOK LISZT–WAGNER HANGVERSENYE. Vezényelt: Lukács Miklós.

Közreműködtek: Warga Livia és Szabó Csilla.

X. 27. A Gavrilov együttes (A Szovjet Hadsereg ének- és táncegyüttes műsora a Petőfi Színházban.)

XI. 2. A Moszkvai Konzervatórium „Csajkovszkij” zenekarának kamarazene-hangversenye az Ady Endre

Kultúrházban. Vezényelt: Mihail Terjan. Műsor:

Händel: F-dúr concerto grosso

Vivaldi: Versenymű négy hegedűre

Elgar: Szerenád

Arenszkij: Variációk egy Csajkovszkij témára

Vlaszov: Szvit

Grieg: Holberg szvit.

A Megyei Idegenforgalmi Hivatal az üdülők és szanatoriumi beutaltak részére 45 zenei rendezvényt nyújtott.

Ezek műsorát a következők biztosították: a Liszt Ferenc Zeneiskola növendékei – a Városi Tanács Fúvószenekara – a Kisipari Szövetkezetek Kórusa – Szentgyörgyi Kálmán karigazgató orgonazenével.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Sopron Kulturális élete / Faller Jenő: A Központi Bányászati Múzeum 1964. (hetedik) évi beszámolója

Faller Jenő: A Központi Bányászati Múzeum 1964. (hetedik) évi beszámolója

Az elmúlt évek munkájához híven, ebben az esztendőben is tovább folytattuk a múzeum gyűjtő- és rendszerező munkáját. Ez részben a bányauzemekhez történt kiszállások és bányajárások, részben azoknak a helyeknek és személyeknek fölkeresése útján történt, ahol és akiknél a múzeum profiljába vágó tárgyi és írásos emlékek voltak föllelhetők.

Így kerestük föl az ajkai, komlói, oroszlányi, padragi, pécsi szénbányák üzemait s az üzemek dolgozóit. De ugyanilyen céllal kerestük föl a külföldi bányahelyek közül Selmezbányát (Banska Stiavnicát), Urvölgyet (Spania Dolinát), Besztercebányát (Banska Bistricát) a Szélaknát (Stiavnicke Banát), s gyűjtöttünk be e helyeken gazdag hazai vonatkozású könyv-, nyomtatvány- és fotóanyagot.

Gyűjtőmunkánk mellett tovább szerveztük s rendeztük az Ajkai Műszaki Emlék Múzeumot, elkészítettünk a 100 éves ajkai bányászat múltját bemutató tablókat, s elhelyeztünk az Ajkai Szénbányák Igazgatóságának segítségével az Ármin-aknai gépház falán egy emléktáblát, melyen az 1909. jan. 14-én történt bányaszerencsétlenség 55 halottjának nevét örökítettük meg.

Hasonlóképpen segítettük a Mecseki Szénbányászati Tröszt Igazgatóságát azzal, hogy közvetítésünkre a létesítendő üzemi múzeum számára egy, a Pécs-vidéki bányászat műszaki és írásos emlékeit felölelő, gazdag magángyűjtemény birtokába jutott. Végül külső munkánk során a Nógrádi Szénbányászati Tröszt Igazgatóságának és a Nógrád-megyei Idegenforgalmi Hivatal kezdeményezésére tárgyalásokat folytattunk egy Salgótarjánban létesítendő, földalatti bányászati múzeum ügyében.

190További munkánkból kiemelhetjük, hogy 1964. jan. 24-i kelettel szocialista szerződést kötöttünk a budapesti Néprajzi Múzeummal, melynek etnológiai gyűjteményében áttanulmányoztuk a bányászati

vonatkozású filmeket, a Múzeum tudományos gyűjtőhálózata által begyűjtött kéziratokat, tanulmányokat, a bányászati vonatkozású keremiát, bányáspalackokat stb. Emellett munkaközösségbe léptünk a Prágai Nemzeti Technikai Múzeummal, kicseréltük egymás kiadványait, s helyet biztosítottunk publikációink számára a múzeum „Sbornik Národního Technického Muzea” című időszakos folyóiratában. Itt kell szólnunk arról is, hogy közreműködtünk s szaktanácsadással szolgáltunk a Nehézipari Minisztérium Filmszolgálatára rendezésében forgatott „A bányavilágítás fejlődéstörténete” című színes dokumentumfilm elkészítéséhez. A film felvételei részben Budapesten a Hunnia Filmgyárban, részben múzeumunkban, Sopronban készültek.

Múzeumi munkánk ismertetésének befejezéséül megemlítjük, hogy ez év augusztusában Selmecebányán részt vettünk a város egykori Bányászati Akadémiája alapításának 200. évfordulója alkalmából az ottani Bányászati Múzeum gondozásában bemutatott emlékkiállítás rendezésében, s számos tárgyi és írásos emlékekkel szolgáltunk a kiállítás anyagához.

Mint a bevezetőben mondtam, tovább gyarapítottuk gyűjteményünket, mely nyilvántartásaink szerint ez évben 77 db tárgyi emlékekkel, géppel, szerszámmal, művészi alkotással s 318 db könyvvel és dokumentációs anyaggal, összesen tehát 395 db-bal gazdagodott. Ezek közül talán mint legbecsesebbet id. Szabó István Kossuth-díjas szobrászművész „A kanász” című domborművű, remek fafaragását emeljük ki, mely a sárisápi–dorogi széntelep felfedezését mutatja be, melyet a hagyomány szerint disznók túrtak föl, s a kanász jelentésére vette kezdetét a feltúrt kibúváson a bányáskodás. Ez a dombormű a Salgótarján közelében fekvő Benczurfalván dolgozó neves faszobrász egyik legjelesebb alkotása, mely nagy sikert aratott a Szovjetunióban, Kínában, Csehszlovákiában és hazánkban rendezett kiállításokon is. Id. Szabó István domborműve egyébként a Nehézipari Minisztérium ajándékként került múzeumunkba.

A múzeum látogatottsága az 1963. évhez viszonyítva 17,5%-kal emelkedett s a bányák dolgozói, egyetemek, főiskolák, technikumok és általános iskolák hallgatói ez évben is nagy számban keresték fel gyűjteményünket, s jegyezték be nevüket a múzeum vendégekönyvébe.

Így olvassuk a vendégekönyv lapjain a borsodi, dorogi, dudari, kincsesbányai, oroslányi, padragi, pécsi, salgótarjáni, tokodi és várpalotai bányák dolgozóinak, technikusainak és mérnökeinek nevét. Emellett 4 hazai és külföldi egyetem, illetve főiskola, 9 technikum, 7 középiskola s 14 általános iskola növendékei és tanárai s a soproni üdülők vendégei tekintették meg múzeumunkat. Más intézmények és társadalmi szervek közül a Nehézipari és Művelődésügyi Minisztériumok, a budapesti Bányászati Kutató Intézet, az Országos Bányagépgyártó Vállalat, az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, a Magyar Televízió, a Magyar Rádió, a Magyar Távirati Iroda, az Ajkai Városi Tanács, a Bratislavai Szlovák Nemzeti Múzeum s a Banská Stiavica Központi Bányászati Levéltár dolgozói, szovjet és egyiptomi (szuezi) műszaki delegációk küldöttjei fordultak meg a múzeumban. Külön kell szólnunk arról, hogy a Magyarhoni Földtani Társulat 1964. évi, nyugat-magyarországi vándorgyűlésének résztvevői 1964. május 31-én testületileg tekintették meg a múzeum gyűjteményét, mely alkalomból a társulat elnöke, dr. Kertai György a szentmihályi Szabó József (1822–1894) és a prudniki Hantken Miksa (1821–1893) kitérőt emlékérmeket adta át a múzeumnak.

Végül a beszámoló teljessége végett közlöm, hogy a múzeum anyagából ez évben 24 tanulmányt publikáltam külföldi s hazai szaklapokban, ugyanakkor magáról a múzeumról 16 közlemény látott napvilágot a sajtóban.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Kónya Lajos: Égen-földön

Kónya Lajos: Égen-földön

Sokhúrú költészetének egyik legzengőbb húrja – Sopron, ifjúságának, költői indulásának városa, melynek földjét meg-megéri, valahányszor új erőre, új szárnyalásra van szüksége.

Mi soproniak minden új verskötetében először ennek a soproni húrnak a zengését keressük. Sohasem hiába. Most sem, amikor legújabb verskötetében, az *Égen-földön* címűben (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1964) újra fellobog benne a „hűség a Hűség Városa” iránt:

*...ami belém szorult, maradék
kegyként: honvágy, meghitt ragaszkodás,
ki nem öli belőlem változás, –
egy kicsit mindig soproni vagyok!*

S ezt a *Sopron* című versét ezzel a szép sorral fejezi be:

Sopron nekem a Pihenőkereszt.

Ebben a kötetben kevesebb a soproni vonatkozás, mint az 1961. évi *Hazai táj* c. könyvében, ahol *Soproni harangok* címen egy teljes ciklust szentelt kedves városának. Az *Égen-földön* még két soproni háttérű verset tartalmaz, a *Vasárnap délelőtt az Ikvaparton*, melyben a festő Kónya emlékezik vissza és a *Marika* címűt, melyben soproni képzős-kora emlékei csillognak.

Kónya minden sorával önéletrajzot ír, minden verse testi vagy lelki élmény művészi kivetítése. Új kötetének névadó ciklusa, az *Égen-földön*- rész, 128 nyolcsoros versből állítja össze életének mozaikját fényes és komor emlékszilánkok, életbevágóan fontos és jelentéktelennek látszó apró élmények szeszélyes váltakozásában.

Ez a sorozat Kónya eddigi költészetének csúcspontját jelenti, de méltóan sorakoznak melléje a kötet többi szakaszai, elsősorban a *Jó szerencsét!* című ciklus, amely a bányászcsaládból származó költőnek a bányász és a bányász iránt érzett szeretetét és csodálatát öltözteti költői formába, s annak a mélységnek a világát festi, ahol „*az ember kedve /poklot gyúrt vagy a Nap után kapott*”, s ahol „*sarjadt, nőtt alatt a /mély melegében a forradalom*”.

Akár a szonett szigorú formáiba önti gondolatait (*Panasz két szonettben*), akár a legszabadabb szabadvers

pontot és vesszőt nem ismerő laza soraiba (*Egy csüggedőnek, Két hangon*), verse mindig világos, érthető és első olvasásra is már élvezhető. S mivel gondolatai mesterkéletlenül, őszintén öltenek alakot, verseinek többsége otthonra lel az olvasó emlékezetében és tovább cseng.

Mostani kötetéből, a már említett önéletrajz és a bányászciklus mellett, különösen kiemelkedik az *Egy cigánylány halálára* c. kis lírai tragédia, a *Szerelem, gépkocsi* c. töprengés a gondolatok és érzések gépesítése felett, a megrendítően érzékletes *Szilvaevő, A költészet erejéről és kínjáról* c. elmélkedés a versek szeszéről, a hitves iránti hála a *Mérlegben, 1957*, ez a néhány soros fametszet szavakban a reformáció első percéről, a *Költők* c. megrázó kép és a *Két hangon* groteszk satírája.

Gazdag termés, a férfikor delelőjén lévő költő sokrétű, a lélek mélyéből a szavak fényébe emelt, hol derűs, hol szívet és lelket felkavaró tavaszi és nyári élmények aratása, amely még gazdagabb őst és még dúsabb szüretet ígér.

Becht Rezső

1965. XIX. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Soproni Könyvespolc / B. Thomas, Edit: Römische Villen in Pannonien. Beiträge zur pannonischen Siedlungsgeschichte. Budapest, Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften 1964, 418 lap + 234 tábla + 1 térkép

**B. Thomas, Edit: Römische Villen in Pannonien.
Beiträge zur pannonischen Siedlungsgeschichte.
Budapest, Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften 1964, 418 lap
+ 234 tábla + 1 térkép**

B. Thomas Edit, aki néhány éve folyóiratunkban ismertette Dorffmaister István bécsi származású soproni festőnek Szombathelyen felfedezett régészeti vonatkozású freskóit (SSz. XVI, 114–23, 242–65), ebben a munkájában a Pannónia területén feltárt, villáknak nevezett építészeti emlékekre vonatkozó ismereteket foglalja össze. Villáknak azokat a jelentősebb római lakóházakat nevezzük, amelyek az egykori római provincia területén a nagyobb városoktól távolabb eső birtokokon, főleg az utak mentén, egyszerű vagy gazdag kivitelben épültek. A korábbi kutatás elsősorban a nagyobb városok és a katonai táborok életét tárta fel, az elszórt, kisebb településekben folyt élet aránylag ismeretlen maradt. B. Thomas Edit könyve e téma első összefoglalása, nemcsak Pannónia, hanem az egykori római birodalom területén is.

A könyv először vázolja a részletkutatások történetét, majd tájegységek szerint ismerteti az ásatások eredményét: a Balaton környékének (különösen az északi partnak), a Fertő környékének (különösen északi, nyugati és déli partvidékének), a Duna-könyöknek és a limes környékének, a Dráva–Száva vidéknek és a provincia belsejének villáit. A lelőhelyek földrajzi elosztását térkép szemlélteti, amelyről kiderül, hogy a Balaton északi partvidéke és a Fertő környéke volt – az eddigi eredmények szerint – a római provinciának villákkal legsűrűbben benépesített területe. A szerző minden villa alaprajzát (a legtöbbször rekonstrukciós távlati rajzát is), a leletek rajzát közli a feltárás eredményeinek leírásán kívül. Ezt egészíti ki a könyvhöz csatolt 234 tábla, amely a legjelentősebb leletek, köztük falfestmények, szobrok, használati tárgyak, feliratok fényképét tartalmazza.

Ezekre az anyagfeltáró fejezetekre épülnek az összefoglaló részek: az alaprajzok típusaiból, az épületek

szerkezetéből és kivitelezéséből, a belső kiképzésből (falfestmények, stukkó, mozaikok) adódó megállapítások, a települések életére és továbbélésére vonatkozó következtetések. A szerző itt a római kontinuitás kérdésében eddig fel nem használt anyag alapján próbálja áthidalni a pannóniai római uralom megszűnése és a magyarság megjelenése közt eltelt századokat, s tegyük mindjárt hozzá, a szükséges óvatossággal. A pannóniai villák egyes típusaiból levezethető-e akár a magyar tornácós parasztházak, akár a saroktornyos bazilikaépítkezések típusa, egyelőre a szerzőnél is eszmekeltő feltevés marad. A szerző Anonymus krónikájából vett két idézettel is bizonyítja azt az ásatásokból ismert tény, hogy a magyarság építkezéseinél még római épületek maradványait használhatta fel. Éppen idegen nyelven megjelent munkában hasznos lett volna, ha az idézetet Anonymus krónikájának korára és forrásértékére vonatkozó rövid kommentár követte volna. A királyudvari (ma: Königshof) római villának a karolingkori védelmi rendszerben való felhasználására vonatkozó régészeti eredményeket értékesen egészíthette volna ki a szerző által csak másodkézből idézett 1203. (és 1210.) évi magyar királyi oklevél, amely szerint ez a birtok eredetileg a magyar határszolgálatot ellátó besenyőké volt (Mollay: Acta Linguistica XI, 1961, 69–70). A középkori Nyugat-Magyarország településtörténetéhez itt szilárd fogódzót kapunk.

Ezen a helyen a Fertő-vidék római villáinak feldolgozását nyújtó fejezet (128–210. lapok) külön is érdekel bennünket. Északról dél felé haladva a következő burgenlandi, illetve nyugat-magyarországi lelőhelyek kerülnek itt sorra: Pándorfalu, Sásony, Feketeváros, Királyudvar, Fertőféhéregyháza, Lajtaszentgyörgy, Sérc, Kismarton, Vulkapordány, Borbolya, Márcfalva, Ágfalva, Bánfalva, Sopronkőhida, Kópháza, Harka, Sopronkeresztúr, Nagylozs és Sopronhorpács. B. Thomas Edit könyve itt értékesen egészíti ki a burgenlandi történeti topográfia (Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes) eddig megjelent két hatalmas kötetét, ill. Sopron vármegye római kori életére és korai középkori településtörténetére vonatkozó ismereteinket.

Külön ki kell emelnünk a munka szép kiállítását és gazdag képanyagát.

Mollay Károly

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Sándor Pál: A XIX. századvégi agrárválság Magyarországon. Bp. 1958. 25. Pach Zsigmond Pál: A magyarországi és oroszországi paraszti agrárfejlődés egyező és eltérő vonásai a XIX. század második felében. Közgazdasági Szemle 1958. 1. szám, 66–67 lap.

2 (Megjegyzés - Popup)

Szabó István: A parasztság történetének problémája Magyarországon a kapitalizmus korában. Századok 1961. 6. 848. Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon 1848–1849. I. köt. 100–112. Bp. é. n.

3 (Megjegyzés - Popup)

2a A mezőgazdaság fejlődése sem mentes a kapitalizmus törvényeitől. A gazdasági élet többi ágával együtt ebben is lejátszódik a kapitalizálódás. Eltérően az ipartól, fejlődése két formájú és tartalmú úton megy végbe, az egyik a porosz út, a másik az amerikai út. A porosz út Németországra volt jellemző, innen kapta a nevét, de hasonló formában kapitalizálódott nagyjából az összes közép- és kelet-európai ország. Ennek az útnak lényege az, hogy a feudális nagybirtok fokozatosan, reformok útján alakul át tőkés nagygazdasággá. A feudális földbirtokos maga vedlik át tőkés földbirtokossá. A lassú ütem miatt a folyamat igen sok feudális gazdálkodási elemet átment és a kizsákmányolás hűbéri módszerei sokáig fennmaradnak. A parasztság életében változást nem hoz, inkább rontja helyzetét.

Az amerikai út a nyugat-európai és az amerikai mezőgazdaság kapitalizálódására jellemző. A következetesen végbement polgári forradalmak szétzúzzák a feudális nagygazdaságot, a mezőgazdaság megszabadul hűbéri kötöttségeitől, a nagybirtok kapitalista farmergazdasággá fejlődik. Ez a fajta út igen gyors fejlődési ütemet eredményez, de ugyanilyen gyorsan indul meg a parasztság differenciálódása, a verseny erejének válogató ereje. A kisárutermelő gazdaságok rohamosan tönkremennek és teljes egészében érvényesül a koncentráció a birtokok meoszlásában.

A tőkés mezőgazdaság klasszikus útja az angol forma volt, ez a fent említett két sajátos úttól eltérő, egy harmadik változatot képezve, de elemei a porosz és amerikai út tartalmában is érvényesülnek.

4 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1878. június 12.

5 (Megjegyzés - Popup)

Hanák Péter: Lektorai jelentés a Sopron város története 1848–1949 munkaközösség eddigi eredményeiről. SSz. 1958. 1. szám.

Simkovics Gyula: Sopron megye birtokviszonyai és agrárnépességének rétegződése a XIX. század végén. SSz. 1964. 1. szám, 15–16. lap.

6 (Megjegyzés - Popup)

Simkovics Gyula: i. m. 16. lap.

7 (Megjegyzés - Popup)

M. Stat. Évk. I. köt. 1893. (73) adatai alapján.

8 (Megjegyzés - Popup)

M. Stat. Évk. I. 1893. (74)

9 (Megjegyzés - Popup)

M. Stat. Évk. II. 1873. (134)

10 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1878 márc. 16.

11 (Megjegyzés - Popup)

Alispáni jelentések 1877. T. 8. (3879.) SÁL.

Magyar Stat. ÉVK. 1895. 3. köt. (111), 1900. VIII. (89).

Pekár: Földünk búzája lisztje a tudomány, a fogyasztó, a munkás és a termelő szempontjából. 1885. Bp. 207.

12 (Megjegyzés - Popup)

Élő: Sarród monográfiája Bp. 1937. 27.

13 (Megjegyzés - Popup)

M. Stat. Évk. 1873. II. (131). Alispáni jelentések 1885. T. 8. (3879). SÁL.

14 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1877. aug. 25.

15 (Megjegyzés - Popup)

A megye területén 1 főre 1895-ben 58,92 Ft takaréket jut. Az országos átlag ugyanakkor csak 44,32 (Vargha Gyula: A magyar hitelügy és hitelintézetek története Bp. 1896. 564.).

16 (Megjegyzés - Popup)

Sajnos a statisztikák legtöbb esetben ellentmondásosak, félreérhető adatokat tartalmaznak, ugyanarról különböző összegeket közölnek, összeállításuk szempontjait indokolatlanul változtatják, az adatokat nem egységesen értelmezik és hiányosak. M. Stat. Évk. II. 1873. (159)

A 126-ik old. más adatok szerepelnek. Itt az összes szántóföld 537 257 kh. termő 505 184 kh., terméktelen 29 073 kh.

M. Stat. Évk. I. 1893. (76) valamint az Új évfolyam XII. 1905. (98) adatainak felhasználásával.

Ember Győző: Iratok az 1848. évi parasztmozgalmak történetéhez Bp. 1951. 6.

Láng Lajos: Magyarország gazdasági statisztikája Bp. 1887. 103.

Berényi Pál: Sopron megye monográfiája Bp. 1895. A 25. oldalon indokolatlanul magas összegeket közöl: összes szántó itt 576 647 kh, terméktelen 94 684 kh. Sopron megye 1871. népszámlálásának eredményei ismét más adatokat sorol fel: termőterület 465 422 kh, terméktelen 33 353 kh.

17 (Megjegyzés - Popup)

Sajnos a statisztikák legtöbb esetben ellentmondásosak, félreérhető adatokat tartalmaznak, ugyanarról különböző összegeket közölnek, összeállításuk szempontjait indokolatlanul változtatják, az adatokat nem egységesen értelmezik és hiányosak. M. Stat. Évk. II. 1873. (159)

A 126-ik old. más adatok szerepelnek. Itt az összes szántó föld 537 257 kh. termő 505 184 kh., terméktelen 29 073 kh.

M. Stat. Évk. I. 1893. (76) valamint az Új évfolyam XII. 1905. (98) adatainak felhasználásával.

Ember Győző: Iratok az 1848. évi parasztmozgalmak történetéhez Bp. 1951. 6.

Láng Lajos: Magyarország gazdasági statisztikája Bp. 1887. 103.

Berényi Pál: Sopron megye monográfiája Bp. 1895. A 25. oldalon indokolatlanul magas összegeket közöl: összes szántó itt 576 647 kh, terméktelen 94 684 kh. Sopron megye 1871. népszámlálásának eredményei ismét más adatokat sorol fel: termőterület 465 422 kh, terméktelen 33 353 kh.

18 (Megjegyzés - Popup)

Az országos átlag 3,01%. Békés és Szolnok megyében 16,71%.

Kiss József: A tőkés agrárfejlődés oka és néhány vonása Szolnok megyében. Századok 1961 4–5. 601.)

19 (Megjegyzés - Popup)

Élő: I. m. 18.

20 (Megjegyzés - Popup)

Láng: i. m. 102–106. Puskás Júlia: A magyarországi mezőgazdaság fejlődésének vizsgálata. Történelmi Szemle III. 4. 4–56 old. 16. jegyzet.

21 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai–Sümegei: Sopronbánfalva. 1937. Sopron. 67.

22 (Megjegyzés - Popup)

Németh Imre: Vág község története 1931 Bp.

23 (Megjegyzés - Popup)

Élő: i. m. 114.

24 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott.

25 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1877. aug. 25.

26 (Megjegyzés - Popup)

Vámos Ferenc: Kapuvár múltja és jelene Bp. é. n.

27 (Megjegyzés - Popup)

Élő: idézett m. 22.

28 (Megjegyzés - Popup)

M. Stat. Évk. V. 1875. III. füzet (3)

I. 1893. (84–85). X. 1880. III. füzet (3). XV. 1885. III. füzet (3).

IV. 1896. (115–116). M. Stat. K. Új sorozat 66 kötet (2).

M. K. O. Mezőgazdasági Statisztikája III. 4. (95–96).

29 (Megjegyzés - Popup)

Élő: i. m. 118.

30 (Megjegyzés - Popup)

Alispáni jelentés 1910. T. 8. (3879) SÁL.

M. K. O. Mezőgazdasági statisztikája 1895. I. 117.

31 (Megjegyzés - Popup)

1880 után a dohánycsempészség olyan méreteket ölt, hogy a hatóságok megtiltják a termesztését. Különösen a nagybirtok övezetben, Kapuvár és Csorna környékén foglalkoztak a termesztésével. (Vámos Ferenc im. 20.)

A gabonafélék aránya országosan 1870-ben 57,4%, 1894-ben 61,4%. M. Stat. Évkönyv. V. 1875. 13. lap. XV. 1885. III. füzet 9–10 lap. X. 1880. II. füzet 3. lap. III. füzet 13. lap. VIII. 1900. 80–81 lap.

M. K. O. Mezőgazdasági statisztikája III. 8–10 lap.

32 (Megjegyzés - Popup)

Alispáni jelentés 1977, 1886, 1895, 1910. T. 8. (3879. SÁL.

M. Statisztikai Évkönyv VIII. 1900. 88. lap, XII. 1904. 105 lap, M. Stat, Közlemények IV. 1901. 77. lap, M. K. O. Mezőgazdasági statisztikája III. 23. lap.

Az 1874. évi eredmények pozsonyi mérőben Sopron, 1877. szeptember 9.1 számában szerepelnek. Egy pozsonyi mérő 54, 30 liter, ez kilogramra átszámítva: búzában 41 kg, rozsban 36 kg, árpában 33 kg, zabban 20 kg, V. ö: Bogdán–Papp–Szabó: 200 éves gabonaszemek. Agrártörténeti Szemle 1963. 1.

33 (Megjegyzés - Popup)

Járai: Rábatamás múltja és jelene. Sopron. 1942.

34 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1880. február 24.

35 (Megjegyzés - Popup)

M. K. O. Mezőgazdasági statisztikája Bp. 1900. IV. adatai alapján.

36 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1877. szeptember 8.

37 (Megjegyzés - Popup)

Falusi Gazda 1861. június 27. Sándor Vilmos i. m. 33. jegyzete.

38 (Megjegyzés - Popup)

Sopron. 1880 májusi számai alapján.

39 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Robert Schwartz von Megyes: Die Geschichte des Kollegs der Gesellschaft Jesu in der königlichen Freistadt Sopron (Ödenburg). 1636–1773. Veszprém, 1935, 119 l.

40 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Thirring Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig. Sopron, 1941, XVIII + 293. l.

41 (Megjegyzés - Popup)

Az adás-vételi oklevelet kiadtam okmánytáram I. 6. 137–140. lapjain.

42 (Megjegyzés - Popup)

L. bővebben Turnhofer Tamás ősei c. tanulmányomat a SSz. 1963. évf. 261–6. l.-jain.

43 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár Budapest, Liber Regius VII. kötet 569–70. l. A mentesség jeléül: ... ad portam praefatae domus bicipitem effigiatam aquilam affigere, habere, ostentare et intertenere possint et valeant ...

L. még Hetyéssy István: A soproni országgyűlések és a magyar korona soproni házigazdája. SSz. 1963. évf. 371–2. l.

44 (Megjegyzés - Popup)

L. bővebben Házi: Sopron középkori egyháztörténete 215–29. l. és Balogh Jolán: A soproni Szent György templom középkori szobrai. SSz. 1964. évf. 203–17. l.

45 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi levéltár, 1677. évi tanácsjegyzőkönyv 137–140, 164–169, 214–220, 229, 233, 249–50. l.

46 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Lad. III. et C. fasc. 1. nr. 35.

47 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. Sopron, 1917, VIII + 521. l.

48 (Megjegyzés - Popup)

A 19. sorszám alatt felvett Családi Péter-féle házat kihagytuk, mert bebizonyosodott, hogy ezt a házat az 1687 utáni években építették fel.

49 (Megjegyzés - Popup)

Ez oklevél kiadva okmánytáram I. 5. 368–9. l.-jain.

50 (Megjegyzés - Popup)

Paúr Iván: Hanns Tschánys Ungarische Chronik. Pest, 1858, 231. l. E részlet a 92–3. l.-on.

51 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi levéltár, 1699. évi városi tanácsjegyzőkönyv 530. l

52 (Megjegyzés - Popup)

A magyar történettudományban a német névhasználat félreértése folytán Kottanner Ilonának nevezik. A betoldásra nézve vö. a következő lapalji jegyzetet.

53 (Megjegyzés - Popup)

A második kéz utólagos bejegyzése az eredetileg üresen hagyott helyre.

54 (Megjegyzés - Popup)

A második kéz utólagos bejegyzése az eredetileg üresen hagyott helyre.

55 (Megjegyzés - Popup)

Az 1^r lap vége.^v lap vége.^r lap vége.^v lap vége.^r lap vége.^r lap vége.^v lap vége.^r lap vége.^r lap vége.

56 (Megjegyzés - Popup)

A kéziratban: szeméből.

57 (Megjegyzés - Popup)

Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. Bp. 1955. IV. 47–49. Balla Aladárné: Ébred a vörös holnap 1952. 62.

58 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1933. január 4.

59 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1933. január 31.

60 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1933. február 7.

61 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1933. február 21.

62 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1933. március 15.

63 (Megjegyzés - Popup)

Polgármesteri jelentések 9709/1932 SÁL.

64 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1930. augusztus 24.

65 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1930. augusztus 29.

66 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1930. augusztus 31.

67 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1930. szeptember 2.

68 (Megjegyzés - Popup)

A *Soproni Kaszinó Egyesület* (Olvasó Egylet) 1843-ban, tehát a többi magyar vidéki városhoz képest eléggé későn alakult meg. A hivatkozott nagygyűlés idején három igazgatója (elnöke) volt: Rohonczy Ignác alispán, Noszlopy Ignác és *Riedl Lipót*. Az utóbbi hadbiztosként működött, s 1847 második felében őt választották meg a Kaszinó Egyesület *egyedüli* elnökének. Valószínűnek tartjuk, hogy az említett gyűlésen ő ült az elnöki székben. Ebben az időben Bachich Pál volt az Egyesület titkára. Széchenyi hivatkozott „főtisztviselője” – helyesebben inkább: soproni megbízottja – Tschurl Ede lehetett. Az egyesület helyisége akkoriban a mai Petőfi téri (a régi belvárosi rk. isk.) ált. isk. épületében volt. (Lásd Deszkássy: A soproni Kaszinó 100 éve. 1944. 177. lap.)

69 (Megjegyzés - Popup)

A *Szőlőnemesítő Egyesület* (Weinbau Verein) 1846/1847-ben létesült, Fürst Károly ügyvéd lelkes szervező munkája eredményeként. Nevezett 1847-ben „Versuch über den Weinbau” címmel egy ismertető füzetet is adott ki. (Lásd i. m. 84. lap, a soproni Berzsenyi Gimnázium könyvtárában.)

70 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: „Soproni gyermekertek a 19. század második felében” (SSz. 1963. 1. sz.), „Az első soproni kisdédóvó intézet története”. Magyarországi Óvónőképző Intézetek Tudományos Közleményei, 1964. évi kötete) stb.

71 (Megjegyzés - Popup)

Az erre a célra 1825-ben alapított *egyesület* hamarosan szép eredményeket ért el. Alkotásai közt szerepel pl. „a szegény mesterlegények és cselédek” kórháza, a későbbi Zita-kórház, mely egészen az első világháborúig fennállott.

72 (Megjegyzés - Popup)

Életképek, 1847. január 16-i szám.

73 (Megjegyzés - Popup)

Életképek, 1847. január 23-i szám.

74 (Megjegyzés - Popup)

Magyar–német nyelvű soproni újság alapítására először 1843-ban adott be ajánlatot a városi tanácshoz egy Csolich Henrik nevű író. Kérelmét szívesen fogadták, de nincs semmi nyoma, hogy a lap megjelenetését később is szorgalmazta volna. 1847-ben az Allgemeine Theaterzeitung jelenti félig tréfásan, hogy Ödenburger Blaetter címmel soproni újság fog indulni, s hozzáteszi: *harmloses Gift* – ártalmatlan mérég. Az első német nyelvű soproni újság 1850-ben, a magyar nyelvű pedig 1871-ben indult útjára. (Magyar Könyvszemle, 1959. – Csatkai: „Kísérletek Sopronban újság és folyóirat alapítására 1850-ig.”)

75 (Megjegyzés - Popup)

Életképek, 1847. január 30-i szám.

76 (Megjegyzés - Popup)

Érdekes, hogy a városnak *hivatásos* szemorvosa – a mai közkeletű szóval: *szakorvosa* – csak a két világháború közt lett, Huber Rezső személyében. Addig Manning Adolf általános orvos foglalkozott szemorvoslással, de a betegek inkább átjártak Bécsújhelyre, a neves Frölich szemorvoshoz.

77 (Megjegyzés - Popup)

Már a második világháború után bontották le az 1763-ban épült sörfőzőt, a későbbi malátagyárat. – Lásd még Kelényi Ferenc: „Sopron kereskedelme és ipara a kiegyezés évében” (SSz. 1964. 4. sz.).

78 (Megjegyzés - Popup)

A Rumford gróf feltalálta leves árpakásából, krumpliból, borsóból, apróra vágott marhaveséből állott, melyhez hazai fűszereket, sót, petrezselymet, fokhagymát, vörshagymát és kockára vágott pirított kenyeret adtak. – Az inségakció – az akkori nagy munkanélküliség enyhítésére – 1847 márciusában kezdődött, s 5 hónapon át 5 885 adag levest osztottak ki. (Lásd: Csatkai: „Soproni bonyodalmak egy gúnyirat körül 1847-ben”. SSz. 1957. 268. lap.)

79 (Megjegyzés - Popup)

A Bécsújhely – soproni vasutat valóban *csehek* építették két éven át. (Lásd: SSz. 1959. 11. lap.)

80 (Megjegyzés - Popup)

A Magyar Király fogadó a mai Pannónia szálló melletti épületben volt; jelenleg a Siketnémák Faipari Tanintézete van a helyén.

81 (Megjegyzés - Popup)

Roll 1846/47-ben bérelte a soproni színházat. A német tudósítások nem voltak vele szemben elégedetlenek; mindenesetre operát nem adott. Valóban szó volt róla, hogy a leégett pesti színház társulata váltja fel, Forst igazgató vezetésével, de a terv meghiúsult épp úgy, mint Gócs Ede operaelőadásokra is berendezkedett magyar társulatának Sopronba jövele.

82 (Megjegyzés - Popup)

Ezt jelentős adatnak tekinthetjük. Eddigi ismereteink szerint ugyanis úgy tudtuk, hogy a Szózatot nyilvánosan csak 1860-tól kezdve adták elő városunkban. (Lásd: SSz. 1960. 343–344. lap.) – Feltehető, hogy a hivatkozott énektanító Lorenz János volt, aki 1848-ban a *Nemzeti dal* is megzenésítette.

83 (Megjegyzés - Popup)

Nem a „Láthatatlan kezek” az első magyar színdarab, amely az orosz nihilistákkal foglalkozik. Hetényi Béla színész, később a Nemzeti Színház tagja, szintén a Budai Színkörben adatta elő 1881. június 23-án a következő hangzatos című munkáját: „A nihilisták. Legújabb énekes látványos színmű több rendbeli felrobbantások és csataképekkel 9 képben, zenéje Bokor Józseftől.” (Szinnyey: Magyar írók lexikona. IV.

821. hasáb)

84 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Állami Levéltárban megvan Nagelreiter Boldizsár színházi világosító mester jegyzőkönyve az egyes előadások világítási effektusairól. A kb. 30 ívre terjedő jegyzetekben a Láthatatlan kezekre nézve egész sor utasítást találunk. Az első kép teljes világítással kezdődik, majd a háttérben Moszkva képe esti fényben úszik. Később egy csontvázat világít meg külön. Fekete Mihály színművész kerékpáron jön a színre és zöld világítást kap: a mozdony vörös fényben érkezik. Szökőkút kékes fényben játszik, sőt még hajó is érkezik. A hét kép ellenére is – a feljegyzés szerint – az előadás fél nyolc és 10 óra között zajlott le.

85 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai Szabó: A Széchenyi család története. I. 70. lap.

86 (Megjegyzés - Popup)

Az 1719-es községi ülések jegyzőkönyvében az említett keletnél és még november 16-ról.

87 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv (Tjk) 1720-ról. 188. lap.

88 (Megjegyzés - Popup)

Városi számadáskönyvek 1720–1729. Tjk. 1732, 163.320. lap. 1733. Községi ülés. 16. lap.

89 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1747. 140. lap. 1750. 131. lap. 1768. 227. lap.

90 (Megjegyzés - Popup)

Számadáskönyv.

91 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1749. 151. lap.

92 (Megjegyzés - Popup)

Latin fogalmazások könyve 1771-ről. 247. lap.

93 (Megjegyzés - Popup)

Latin fogalmazások könyve 1776-ről. 634. lap.

94 (Megjegyzés - Popup)

Tjk. 1776. 193. és 210. lap.

95 (Megjegyzés - Popup)

A Liszt Ferenc Múzeumnak Conrad Lajos ajándékozott egy ilyen cserregtetőt.

96 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár (SÁL). Lad. I. Fasc. V. Num. 156.

97 (Megjegyzés - Popup)

Lackner méltató emlékbeszédek Fridelius János szerkesztésében jelentek meg. Christophori Lackneri Vitae Curriculum. Regensburg. 1714.

98 (Megjegyzés - Popup)

Payr György és Mihály krónikája. Kiadta Heimler Károly. 22. lap.

99 (Megjegyzés - Popup)

Preininger János András számadásai. SÁL Lad. Fasc. III. Num. 112.

100 (Megjegyzés - Popup)

Bán: Sopron újkori egyháztörténete. 232. lap. M. Schwartz: Die Geschichte des Kollegs der Gesellschaft Jesu. 65. lap.

101 (Megjegyzés - Popup)

Nemzetőr. 1909. IV. 4.

102 (Megjegyzés - Popup)

Lackner végrendelete szerint páratlan értékű kincseket hagyott hátra. II. Ferdinándnak és nejének egy-egy ezüst melencét, trébelt korsóval. III. Ferdinándnak, a Sopronban megkoronázott ifjabb királynak dupla nagy arany ívökészletet, Esterházy Miklós nádornak aranyozott trébelt kannát, fiának, Esterházy Istvánnak ugyanilyen kannát, két ezüst, részben aranyozott dísztalat, egy kristály sőtartót aranyozott fedővel, ívőeszközt, amelyen úti óra is volt alkalmazva. A cikk szerzőjének „a – s” jelzése (bizonyára Bella Lajos cikke), Sopron 1891. III. 14.

103 (Megjegyzés - Popup)

1717-ben Prisoman András Richárd valami ügyel kapcsolatosan tanácsjegyzőkönyvbe vettette, hogy anyja Steiner Rozina annak a Steiner ,akabnak a leánya volt, aki II. Ferdinándnak felvitte Bécsbe Lackner hagyományát, mely alkalommal a császár ükunokájára, V. Ferdinándra emlékeztetve így nyájaskodott: „Ei, Ei, so ist unser lieber, alter Lackner auch gestorben, es ist uns leyd. „Tanácsjegyzőkönyv, 243. lap.

104 (Megjegyzés - Popup)

Dunántúli Szemle, 1942, 62–65. Csatkai: Literáti Nemes Sámuel rablóhadjárata Szombathelyen és Kőszegen.

105 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló. 1915. 295. szám. Payr: Lackner Kristóf tudós társasága.

106 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre szerint a Kuglerek Szentmargitáról – ahol kőfaragó-dinasztiák éltek – vándorolhattak szerte az országba.

107 (Megjegyzés - Popup)

Budapest műemlékei. 1955. I. 458. 604. Kugler mesterkönyve a Főv. Tört. Múzeumban. Kugler János kőfaragó Szentmargitán született 1707-ben.

108 (Megjegyzés - Popup)

Új Magyar Sion. 1872. 22. lap.

109 (Megjegyzés - Popup)

Lyka: Magyar művészet. Bp. é. n. 165. lap.

110 (Megjegyzés - Popup)

Lyka: Nemzeti romantika. Bp. é. n. 96.

111 (Megjegyzés - Popup)

Sörös: A tihanyi apátság. 254. lap. SSz. 1961. 345. lap. Péczely: Egy szentmargitai kőfaragó-család Keszthelyen.

112 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1956. 146. lap.

113 (Megjegyzés - Popup)

Szendrei–Szentiványi: Magyar képzőművészek lexikona. Bp. 1915. Gasser címszó.

114 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Művészet (1800–1945). Bp. 1958. 149. lap.

115 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság. 1865. 412. lap.

116 (Megjegyzés - Popup)

Lyka: Nemzeti romantika. 29. lap. Vasárnapi Újság. 1866. 177. lap.

117 (Megjegyzés - Popup)

Divald: A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei. Bp. 1917. 93. lap.

118 (Megjegyzés - Popup)

Liber: Budapest szobrai és emléktáblái. Bp. é. n. 368. lap.

119 (Megjegyzés - Popup)

Koszorú. 1864. I. 66. lap.

120 (Megjegyzés - Popup)

Harmónia. 1863. 432. lap.

121 (Megjegyzés - Popup)

A M. Műegylet kiállítási katalógusai a Szépműv. Múzeum könyvtárában. 1862. XI–XII. 111. lap. 1864. I–VI. 127. lap. 1864. I–III. 123. lap. 1864. II–III. 124. lap. 1865. II–III. 134. lap.

122 (Megjegyzés - Popup)

Új Idők. 1944. február 26.

123 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság. 1867. 141. lap.

124 (Megjegyzés - Popup)

Deák mellszobra, gipsz. 57 cm. Elöl felirat: Deák Ferenc; oldalt Kugler. Pest. 1864. M. Nemzeti Galéria. It. sz. 52174–8356.

125 (Megjegyzés - Popup)

Lyka: Nemzeti romantika. 252. lap.

126 (Megjegyzés - Popup)

Fővárosi Lapok. 1864. jún. 24.

127 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Sopron és környékének műemlékei. 146. lap.

128 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre közlése, aki a szobrász Mihály nevű testvéröccsénél számos vízfestményt látott.

129 (Megjegyzés - Popup)

Berkeszi: Temesvári művészek. Temesvár. 1910. 111. lap.

130 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság. 1873. aug. 17.

131 (Megjegyzés - Popup)

Szana: Száz év a magyar művészet történetéből. 1901. 228. lap.

132 (Megjegyzés - Popup)

Művészet. 1914. 304. lap, képpel.

133 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Értesítő. 1872. 138. lap.

134 (Megjegyzés - Popup)

Petrovics: Újokról és régiekről. Bp. 1923. 58. lap.

135 (Megjegyzés - Popup)

Magyaország és a Nagyvilág. 1871. 47. lap.

136 (Megjegyzés - Popup)

Figyelő. 1875. 9. lap.

137 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország és a Nagyvilág. 1872. 216. lap.

138 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre szóbeli közlése, akinek egyéb adatszolgáltatásáért is köszönetet mondok.

139 (Megjegyzés - Popup)

Fővárosi Lapok. 1867. december 8.

140 (Megjegyzés - Popup)

Családi Kör. 1867. 1003. lap.

141 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország és a Nagyvilág. 1868. 251. lap.

142 (Megjegyzés - Popup)

Fővárosi Lapok. 1869. 36. lap.

143 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság. 1870. 114. lap.

144 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország és a Nagyvilág. 1870. 275. lap.

145 (Megjegyzés - Popup)

Figyelő. 1871. 318. lap. Fővárosi Lapok. 1871. 565. 675, 844. lap.

146 (Megjegyzés - Popup)

Fővárosi Lapok. 571. lap.

147 (Megjegyzés - Popup)

Ernst Múzeum: Magyar tört. kiállítás. Katalógus. 1912. 24. lap.

148 (Megjegyzés - Popup)

Budapesti Szemle. 1913. 153. kötet. 237. lap.

149 (Megjegyzés - Popup)

Mihalik József: A kassai múzeum gyűjteményeinek vezetője. 1903.

150 (Megjegyzés - Popup)

Liszt, Frankenburg és Pulszky képmásait a művész ajándékozta az 1860-as évek végén az akkor fejledező múzeumnak.

151 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Régi soproni házak, régi soproni családok. 1935. 1. lap sk. Sopron és környékének műemlékei. 146. Mindkét könyv számos munka első említésével. Kugler fafaragványának képét lásd SSz 1938. 161. lap.

152 (Megjegyzés - Popup)

Siklóssy: A modern magyar éremművészet és művelői. Bp. 1910. Csatkai: Kugler F. P. éremművészetéhez. Num. Közöny 1950/1951. 68. lap.

153 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország és a Nagyvilág. 1872. 300. lap.

154 (Megjegyzés - Popup)

A M. Nemzeti Galéria szoborgyűjteményének fényképtára 33004. szám.

155 (Megjegyzés - Popup)

Figyelő. 1872. 179. lap.

156 (Megjegyzés - Popup)

U. a. 233. lap.

157 (Megjegyzés - Popup)

U. a. 55. lap.

158 (Megjegyzés - Popup)

U. a. 1875. 192. lap.

159 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi levéltár, Gedenkbuch 257. l.

160 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1530. évi városi számadáskönyv 114. l

161 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1536. évi városi számadáskönyv 134–5 l.

162 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1537. évi városi számadáskönyv 93. l

163 (Megjegyzés - Popup)

Házi, Soproni Oklevéltár II. 2. 252. l.

164 (Megjegyzés - Popup)

Uo. II. 2. 282. l.

165 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi levéltár, Burger- und Achtbüchel 171–2. l.

166 (Megjegyzés - Popup)

Házi, Soproni Oklevéltár II. 2. 290. l.

167 (Megjegyzés - Popup)

Soproni városi levéltár, 1539. évi városi számadáskönyv 107. l.

168 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1540. évi városi számadáskönyv 115. l.

169 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1542. évi városi számadáskönyv 86. l.

170 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1533–1565. évi Protocollum iudicarium 153–4. l.

171 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Lad. XXIV. et Y. fasc. 1. nr. 19.

172 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Lad. XXXV. et KK. fasc. 4. nr. 11/38. Ennek a folyamodványnak melléklete Adler György nejének, Zsófiának kérvénye, amelyben ez a kitétel olvasható: ... *auch hochgedachter khuniglichen mayestet etc. khonig Ludwig ain zeit lang ainfeltiger thrummeter gewest vnd daselbst vmb seinen gesunndt khumen...*

L. még ugyanitt a nr. 11/31. jelzésű iratot.

173 (Megjegyzés - Popup)

Ribay önéletrajzát közli: F. *Kutlik*. Slovenské Pohl'ady 1887. 20–21 l. Adatai nyomán: Ferdinand Mencik: Jirzi Ribay, Ve Vidni, 1892. A könyv OSZK-beli példányán ott a szerző dedikációja.

174 (Megjegyzés - Popup)

Idézi: *Payr Sándor*: A pietizmus pedagogikája. Klny. a Theológiai Szemle 1907–08. évf-ből, Pozsony 1908. 31. l.

175 (Megjegyzés - Popup)

Payr: id. m. 98, 108, 110–111. l.

176 (Megjegyzés - Popup)

Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában, MTA. kiad. Bp. 1899. I., 203. l.

177 (Megjegyzés - Popup)

Szelényi Ödön: A magyar ev. iskolák története a reformációtól napjainkig, Pozsony 1917.

178 (Megjegyzés - Popup)

Kis János superintendens Emlékezései Életéből, Bp. 1890. Olcsó Könyvtár 1741–47. 363. l.

179 (Megjegyzés - Popup)

Hrabovszky György: T. T. Wietoris Jonathán ... Tudományos Gyűjtemény 1818. I. 114. l. Újabbán: *Németh Sámuel*, Wietoris Jonathán, SSz. 1942. 300–303. l.

180 (Megjegyzés - Popup)

Kiss: id. m. 42–43. l.

181 (Megjegyzés - Popup)

Thirring Gusztáv: Sopron városa a 18. században, Sopron 1939. 354. l.

182 (Megjegyzés - Popup)

Valjavec: Briefe deutscher Gelehrte und Schriftsteller an Ludwig Schedius. A Bécsi Magyar Történetkutató Intézet Évkönyvei III, 265. l. (A továbbiakban BÉMTIÉ)

183 (Megjegyzés - Popup)

Vzájemné listy Josefa Dobrovského a J. Ribaye z let 1783–1810. K tisku upravil *Adolf Patera*, V Praze 1913. 120. l. (A továbbiakban D–R)

184 (Megjegyzés - Popup)

Haán Lajos: Jena Hungarica, Gyulae 1858. 90. l.

185 (Megjegyzés - Popup)

Sárkány Oszkár: Magyar kulturális hatások Csehországban BÉMTIÉ VII, 281. l.

186 (Megjegyzés - Popup)

Kovács Endre: Magyar-cseh történeti kapcsolatok Bp. 1952. 209. l.

187 (Megjegyzés - Popup)

E kérdést érinti: *Skultety*, Ribay, Resetka, Caplovic a iní slovenskí sbieratelia kníh, Casopis Museálnej spoločnosti (Turciánsky Sv. Martin) 1910. 69. l. *Szabó Zoltán*: A cseh-tót szellemi közösség kezdetei, Egy. Phil. Közl. 1937. 169–207. l. *Havrán Dániel*: Ribay könyvtára a Magyar Nemzeti Múzeumban, Magyar Könyvszemle 1902. 352–361. l.

188 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Ambrus: Koppi Károly működése, Szeged 1940. 25, 49. l.

189 (Megjegyzés - Popup)

Horvát István nekrológja, Hazai s Külföldi Tudósítások 1809. II. 24. sz.

190 (Megjegyzés - Popup)

D–R. 88, 93, 226, 246–47, 262. 1.

191 (Megjegyzés - Popup)

Hauer Ferenc: Katona István emlékezete, Kalocsa 1911. Ján Tibensky: J. Papánek-J. Sklenár, Martin, Osveta 1958. Ismerteti: *Sziklay László*, Századok 1963. 1377–79. 1.

192 (Megjegyzés - Popup)

D–R. 65, 67, 178. 1.

193 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 120. 1. 1789-ben volt Ráday Gedeonnál.

194 (Megjegyzés - Popup)

D–R. 75, 66, 58. 1. Cornides és Dobner kapcsolatáról: 70. 1.

195 (Megjegyzés - Popup)

R. Gálos: Die Reise des Dániel Cornides nach Göttingen 1785. Ungarische Jahrbücher 1932. IV, 316. s. kk. lk.

196 (Megjegyzés - Popup)

Krompecher Bertalan: Jankovich Miklós irodalmi törekvései, Bp. 1931. 6. 1.

197 (Megjegyzés - Popup)

D–R. 5, 107, 120. 1.

198 (Megjegyzés - Popup)

Szabó: id: m. 195. 1.

199 (Megjegyzés - Popup)

Lukcsics: Schwartner Márton élete és tudományos jelentősége, Veszprém 1914.

200 (Megjegyzés - Popup)

Doromby Karola: Scheidius Lajos, mint német-magyar kultúrközvetítő, Bp. 1933.

201 (Megjegyzés - Popup)

OSZK Kézirattára Quart. Lat. 31.

202 (Megjegyzés - Popup)

Gemeinnützige Blätter 1813. XXVII.

203 (Megjegyzés - Popup)

Erről részletesen: *Kollányi*, A Széchenyi Országos Könyvtár megalapítása, Magy. Könyvszemle 1902. 209–284. l. Adatait szinte szó szerint átveszi: *Fraknói*, Gróf Széchenyi Ferenc, Magyar Tört. Életrajzok 41. Bp. 1902 222. l.

204 (Megjegyzés - Popup)

Kovács E.: id. m. 208. l.

205 (Megjegyzés - Popup)

R. Prazák: Josef Dobrovsky kapcsolatai Jankovich Miklóssal és Széchenyi Ferencel, Filológiai Közl. 1962. 315–326. l.

206 (Megjegyzés - Popup)

D–R. 267. l.

207 (Megjegyzés - Popup)

Commercium Litterarum Georgii Ribay c. alatt őriz az OSZK. Kézirattára egy vaskos köteget, melyben Dobrovsky, Durich, Dlabac Ungar s mások Ribayhoz írott levelei található.

208 (Megjegyzés - Popup)

Annalen der Literatur und Kunst 1811. III, 276–78. l.

209 (Megjegyzés - Popup)

Egy ilyen sorsjegy Szele Lajos budapesti gyűjteményében. Egy másik a Hanság egy részletét ábrázolta.

210 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló. 1914. V. 27.

211 (Megjegyzés - Popup)

Rábaközi Közlöny. 1906. XI. 11.

212 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló, i. szám.